

АНОТАЦІЯ

Жилін М.В. Трансформація емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія». – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова МОН України. – Одеса, 2023.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню проблеми емоційного інтелекту як ресурсного потенціалу індивіда при подоланні кризи ідентичності.

Трансформація суспільства є постійним динамічним процесом, який може сприяти розвитку різноманітних кризових явищ. У сучасному суспільстві процес адаптації особистості до соціальних трансформацій вимагає відповідних змін, які, досить часто, провокують прояв кризи ідентичності у формуванні власної «Я-концепції». Актуальною стає проблема подолання цього кризового стану в стислі терміни з метою отримання кращих практик, що дозволять попередити його повторне виникнення. Запорукою успіху у створенні власної «Я-концепції» є вміння контролювати власні емоції, керувати ними та вступати в активну взаємодію з оточенням завдяки високому рівню емоційного інтелекту.

Розвиток емоційного інтелекту є важливим елементом формування життєстійкості в умовах життєвих випробувань. Емоційний інтелект – це здатність ідентифікувати, усвідомлювати емоції (власні й оточуючих) та керувати ними. Такі компетенції сприяють розвитку міцного підґрунтя для системи ідентичності особистості, здатної долати кризи та труднощі. Вивчення взаємозв'язку емоційного інтелекту та ідентичності, передбачає необхідність поглиблення розуміння механізмів як особистісного розвитку, так і функціонування, у взаємозв'язку з динамікою міжособистісних відносин.

Саме тому це дослідження має на меті надати теоретичні та емпіричні докази щодо процесів трансформації емоційного інтелекту як ключового активу у випадках кризи ідентичності. Дослідження фокусується на контексті таких криз. На основі теоретичного огляду вітчизняних та зарубіжних концептуальних моделей, сформульовано засадничі принципи та виміри концепції емоційного інтелекту. Поглиблено уявлення про основні компоненти, що становлять її структуру, а також особливості, які визначають їх розвиток та трансформацію. Проаналізовано та структуровано понятійно-категоріальний контур особистісної та соціальної ідентичності. Розглянуто концептуальні підходи стосовно того, як саме деструктивні чинники можуть впливати на структури ідентичності різного рівня складності.

За допомогою розробленого психодіагностичного інструментарію емпірично досліджено прояв змістових характеристик емоційного інтелекту та ідентичності особистості. У дослідженні взяла участь 951 особа віком від 18 до 65 років. Зокрема, 455 (48,8%) жінок та 496 (52,2%) чоловіків. Опитування проводилося з серпня 2020 року по лютий 2022 року.

Використання однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) дозволило підтвердити гіпотезу дослідження стосовно того, що між рівнем досягнутої ідентичності та емоційним інтелектом може існувати прямий зв'язок. Результати дисперсійного аналізу показали, що респонденти з «досягнутою ідентичністю» характеризуються високим рівнем задоволеності власним життям завдяки високій продуктивності та ефективності, постійним прагненням до саморозвитку та самовдосконалення, стабільністю всіх емоційних компонентів ідентичності. Респонденти з «дифузною ідентичністю» характеризуються критично низькими показниками за всіма досліджуваними критеріями, що свідчить про кризу в системі особистісної ідентифікації. Респонденти з вираженими станами «мораторію» та «прийнятої ідентичності» характеризуються тим, що перебувають на етапі трансформації ідентичності та здатні долати кризові прояви, а тому стан кризи ідентичності не фіксується.

З'ясовано індивідуально-психологічні індикатори структури емоційного інтелекту особистості залежно від стану ідентичності («дифузна», «досягнута», «прийнята» та «мораторій»). Дослідження показало, що учасники з когерентною ідентичністю продемонстрували підвищені рівні всіх структурних компонентів емоційного інтелекту, а також значну адаптивність та ефективне управління стресом, не піддаючись впливу кризового стану. Ці якості, в свою чергу, сприяють самовдосконаленню особистості та формуванню стабільної ідентичності в усіх сферах життя. З'ясовано, що особи з «дифузною ідентичністю» демонструють порівняно нижчий рівень розвитку всіх структурних аспектів емоційного інтелекту, що характеризується обмеженою здатністю до осмислення власних емоцій, обмеженою здатністю до регулювання та керування емоційними станами, неадекватною оцінкою якісних та емоційних реакцій інших людей. Цей показник підкреслює недостатню адаптивність учасників з невизначеною ідентичністю, що призводить до виникнення кризи ідентичності та перешкод у її успішному розв'язанні. Результати порівняльного аналізу емоційного інтелекту в групах з «досягнутою» та «дифузною» ідентичністю показали, що респонденти з «дифузною ідентичністю» демонструють статистично найнижчі показники контролю експресії, внутрішнього емоційного інтелекту, регуляції стресу, загального настрою, адаптивності та міжособистісного емоційного інтелекту.

Початкові результати, отримані з дисперсійного аналізу, дали підстави для проведення кореляційного аналізу. Базуючись на даних кореляційного аналізу було зроблено висновок щодо наявності прямого зв'язку між компонентами емоційного інтелекту та розвитком особистісних рис. У групі, яка досягає ідентичності, рівень як зовнішнього, так і внутрішнього емоційного інтелекту має прямий зв'язок із: адаптивністю, здатністю до регуляції стресу та загальним настроєм, – тобто виявляє позитивний вплив. Натомість, у групі з «дифузною ідентичністю» та низьким емоційним інтелектом спостерігається пряма кореляція з негативними показниками, що

свідчить про те, що низький емоційний інтелект призводить до низького рівня активності, стресостійкості, погіршує загальний настрій та якість життя.

У дослідженні виявлено закономірні фактори, що призводять до настання кризи ідентичності (вік, стать, сімейний стан, дохід, наявність дітей) та визначено ступінь її прояву. Результати показують, що чоловіки старшого віку більш схильні до переживання кризи ідентичності, а також спостерігається негативна кореляція між матеріальним добробутом індивіда та інтенсивністю переживання кризи ідентичності. Варто зазначити, що чим довше людина проживає в країні без зміни звичного способу життя, тим меншою є ймовірність пережити кризу ідентичності. Та навпаки: переїзд до іншої країни може спровокувати таку кризу. Проаналізовано зв'язок між емоційним інтелектом та проявами кризи ідентичності, на основі емпіричного дослідження доведено його існування. За результатами дослідження встановлено, що чим вищий рівень ЕІ, тим швидше людина долає прояви кризи ідентичності.

Визначено окремі компоненти емоційного інтелекту, які є додатковим життєвим ресурсом, що активується для подолання кризи ідентичності. Побудована регресійна модель ресурсності емоційного інтелекту у прояві кризи ідентичності показала, що підвищення рівня емоційного інтелекту призводить до зменшення тривалості кризового періоду. Крім того, це дозволяє людям швидше долати кризу та уникати її в майбутньому, або переживати її не докладаючи особливих зусиль, оскільки адаптивність зростає паралельно з підвищенням рівня інтелекту.

Нами розроблено психологічну програму активізації потенціалу емоційного інтелекту під час кризи ідентичності, що враховує: як індивідуальні, так і групові форми роботи, що сприяють загальному зростанню як внутрішнього, так і зовнішнього емоційного інтелекту. Програма спрямована на підвищення рівня емоційного інтелекту та його окремих складових, що робить подолання кризи набагато ефективнішим та

швидшим, а також дозволяє уникнути вірогідних проявів кризи в майбутньому. Крім того, між зростанням емоційного інтелекту та подоланням кризи ідентичності нами спрогнозовано досягнення ідентичності, що визначатиме емоційну стійкість особистості, її здатність адекватно оцінювати стрес, вміння його регулювати, зменшувати вплив тривожності, й таким чином досягати емоційної стабільності.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у поглибленні уявлень про ключові компоненти структури емоційного інтелекту, особливості його розвитку та трансформації, функціонування компонентів ідентичності та чинники, що провокують прояв ідентифікаційних криз різного рівня складності. Виявлено та проаналізовано взаємозв'язок між проявом кризи ідентичності та рівнем розвитку емоційного інтелекту особистості. Розкрито теоретико-методологічні засади програми психологічного втручання та супроводу особистості під час кризи ідентичності з урахуванням впливу емоційного інтелекту.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані дані щодо індивідуально-психологічних показників структури емоційного інтелекту особистості з «дифузною», «досягнутою», «прийнятою» та «мораторійною» ідентичностями, а також характер та вектор впливу кризової ідентичності на функціонування емоційного інтелекту особистості можуть бути використані для розробки цілеспрямованих стратегій та практик, спрямованих на підтримку особистісного розвитку, а також для реалізації превентивних заходів, спрямованих на зниження впливу чинників, що сприяють виникненню кризи. Перспективою подальших досліджень є визначення впливу емоційного інтелекту на різні аспекти життя людини, зокрема на її емоційний стан та здатність до подолання стресових ситуацій.

Ключові слова: адаптація, емоції, емоційна зрілість, емоційний інтелект, емоційна компетентність, емоційне напруження, ідентичність, криза ідентичності, особистість, особистісні властивості, психоемоційні стани, психологічна стійкість, самоактуалізація, ціннісно-сміслові орієнтації.

ABSTRACT

Zhilin M.V. Transformation of emotional intelligence as a vital personality resource in the conditions of identity crisis. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the award of the Doctor of Philosophy degree in specialty 053 «Psychology». – Odesa National University named after I.I. Mechnikov of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odesa, 2023.

The dissertation thesis focuses on the study of emotional intelligence as a resource potential of an individual in overcoming the identity crisis.

The evolution of society is an ongoing and dynamic process that can give rise to several crises. In contemporary society, individuals must adapt to social transformations, requiring significant changes, which frequently results in an identity crisis in forming their individual «I–concept». Overcoming the current crisis state swiftly and effectively to establish best practices for avoiding similar crises is of utmost importance. Success in shaping one’s own « I–concept» lies in the capacity to regulate emotions, effectively manage them, and actively engage with others, facilitated by a high level of emotional intelligence.

The cultivation of emotional intelligence is a crucial element in building resilience amid life’s trials. Emotional intelligence entails the ability to identify, comprehend, and manage one’s own emotions and those of others. Such competencies contribute to the development of a durable framework for an individual’s identity system capable of navigating crises and hardships.

In studying the relationship between emotional intelligence and identity, it is evident that there is a necessity to enhance comprehension regarding the mechanisms of both personal development and function, in conjunction with the dynamics of interpersonal relationships. That is why this study aims to provide theoretical and empirical evidence regarding the transformation processes of emotional intelligence as a crucial asset in instances of identity crisis. The study focuses on the context of such crises.

The basic principles and components of the concept of emotional intelligence have been identified based on a theoretical analysis of national and international conceptual frameworks. The idea of the main components that make up its structure, as well as the features that determine their development and transformation, is deepened. The conceptual and categorical contour of personal and social identity is analysed and structured. Conceptual approaches to how destructive factors can affect identity structures of different levels of complexity are also considered.

The content characteristics of emotional intelligence and personality identity were empirically studied using psychodiagnostic tools. The study involved 951 people aged 18 to 65 years. In particular, 455 (48.8%) women and 496 (52.2%) men. The survey was conducted from August 2020 to February 2022.

Four states of respondents' identity were identified and analysed in the empirical study, where achieved identity and diffuse identity were found to be critical. The research hypothesis that there may exist a direct link between the level of achieved identity and emotional intelligence was confirmed with the application of a one-factor analysis of variance (ANOVA). The variance analysis results showed that individuals with a solidified identity manifested high levels of life satisfaction, due to their increased efficiency and productivity, ongoing desire for personal growth and development, and the presence of a robust emotional identity. On the other hand, individuals exhibiting a diffused identity showcased scant annotations to all the examined criteria, indicating an ongoing personal identification crisis. Respondents in a significant state of moratorium, who have accepted an identity, are in a stage of identity transformation, capable of overcoming manifestations of crisis, hence the absence of an identity crisis state.

The psychological indicators of an individual's emotional intelligence structure are identified, depending on their state of identity (diffuse, achieved, accepted, and moratorium).

Research revealed that participants possessing a cohesive identity demonstrated elevated levels of all emotional intelligence structural components,

along with considerable adaptability and effective stress management, without succumbing to a state of crisis. These attributes, in turn, facilitate the individual's self-improvement and foster a stable identity across all areas of life. It has been observed that individuals with diffuse identity demonstrate comparatively lower proficiency across all structural facets of emotional intelligence, marked by a limited capacity for comprehending personal emotions, constrained ability to regulate and handle emotional states, and inadequate evaluation of qualitative and emotional responses of others. This indicator highlights the inadequate adaptability of participants with undefined identity, which leads to the emergence of identity crisis and impediments in resolving it. The results of the comparative analysis of emotional intelligence in the groups with achieved and diffuse identities revealed that respondents characterised by diffuse identity demonstrate statistically the lowest indicators of expression control, internal emotional intelligence, stress regulation, general mood, adaptability and interpersonal emotional intelligence.

The initial results obtained from the analysis of variance gave rise to a correlation analysis.

Based on the correlation analysis, it was concluded that a direct relationship exists between emotional intelligence components and personality traits development. In the group achieving identity, both external and internal emotional intelligence levels display a direct relationship with an individual's adaptability, stress regulation ability, and general mood, thus exhibiting a positive effect. Meanwhile, the group with diffuse identity and low emotional intelligence exhibited a direct correlation with negative indicators, revealing that low emotional intelligence leads to low levels of activity, stress resistance, and hurts overall mood and quality of life.

The study uncovers the natural elements that lead to the onset of an identity crisis (age, gender, marital status, income, presence of children) and determine the degree of its manifestation. The findings show that older men are more susceptible to experiencing an identity crisis, and a negative correlation is observed between an individual's material welfare and the intensity of an identity crisis. It should be

noted that the greater the period an individual resides in a country without altering their customary lifestyle, the lesser the likelihood of experiencing an identity crisis. Conversely, relocating to another country can trigger such a crisis.

The analysis examines the connection between emotional intelligence and the manifestation of identity crisis, and through an empirical study, it is proven that such a connection exists. The study's results demonstrate that individuals with higher levels of EI can overcome the manifestations of an identity crisis at a faster pace.

The individual components of emotional intelligence, which are an additional life resource that is activated to overcome the identity crisis, are identified. The regression model constructed on emotional intelligence resourcefulness in the manifestation of identity crises revealed that elevating emotional intelligence levels leads to a decrease in the crisis period. Furthermore, it enables individuals to surmount the crisis faster and evade it in the future, or encounter it effortlessly as adaptability rises in tandem.

We have developed a psychological program for activating the potential of emotional intelligence during an identity crisis, which includes both individual and group forms of work that contribute to the overall growth of both internal and external emotional intelligence. The program aims to enhance emotional intelligence and its specific components, leading to more efficient and speedy resolution of crises and preventing potential crisis manifestations in the future. Between the development of emotional intelligence and the resolution of the identity crisis, we anticipate the attainment of a cohesive identity that shall determine an individual's emotional stability, their capacity to appraise stressful situations appropriately, manage stress, mitigate the effects of anxiety and ultimately achieve emotional stability.

The theoretical significance of the dissertation research is enhance comprehension of emotional intelligence's structural components and the idiosyncrasies of its development and transformation, the functioning of identity components and the factors that provoke the manifestation of identity crises of

different levels of complexity. The identification and analysis of the relationship between the manifestation of an identity crisis and the level of an individual's emotional intelligence development are presented. The theoretical and methodological foundations of a psychological intervention and support programme for an individual experiencing an identity crisis are disclosed, considering the impact of emotional intelligence.

The practical significance of the work is that the data acquired on psychological indicators of emotional intelligence structures for individuals with diffuse, achieved, accepted, and moratorium identities, and the impact of crisis identity on emotional intelligence performance can be utilised to formulate focused strategies and methods to aid personal growth, alongside implementing preventive measures to mitigate the influence of factors leading to the emergence of crisis identity.

The prospect of further research is to determine the impact of emotional intelligence on various aspects of an individual's life, in particular on his or her emotional state and ability to cope with stressful situations.

Key words: adaptation, emotions, emotional maturity, emotional intelligence, emotional competence, emotional stress, identity, crisis of identity, personality, personal properties, psycho-emotional states, psychological stability, self-actualization, value-sense orientations.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затверджених МОН України:

1. Жилин М.В. Социально–психологические факторы, определяющие концепт эмоционального интеллекта и роль эмоций в условиях постиндустриального общества. *Психологія та соціальна робота*. 2019. № 2 (50). С. 89–99. (категорія «Б»).

2. Жилін М.В., Смокова Л.С. Ідентичність особистості: проблеми практичного використання та інструментів виміру. *Науковий журнал «Габітус»*, 2020. № 15. С. 30–37. (категорія «Б») DOI <https://doi.org/10.32843/2663–5208.2020.15.4>

3. Жилин М.В. Развитие понятия «идентичность личности» в мировой психологии. *Вісник Національного Авіаційного Університету*. Серія: Педагогіка. Психологія : Зб. наук. пр. Київ : НАУ. 2020. № 2(17). С. 132–141. (категорія «Б») DOI: 10.18372/2411–264X.2(17).15033

4. Жилин М.В. Эволюция понятия «кризис идентичности» в отечественной и зарубежной психологии. *Науковий Вісник ХДУ*. Серія «Психологічні науки» : зб. наук. пр. Херсон. 2020. № 4. С. 5–12. (категорія «Б») DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312–3206/2020–4–1>

5. Жилин М.В. Специфика и развитие термина «эмоциональный интеллект» в мировой психологии. *Психологія та соціальна робота*. 2020. № 2 (52). С. 54–64. (категорія «Б») DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–0409.2020.2\(52\).225429](https://doi.org/10.18524/2707–0409.2020.2(52).225429)

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Lazorko O., Overchuk V., Zhylin M., Bereziak K., Savelchuk I. Modern types of psychological correction and their practical application. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020. Vol. 11(11). P. 1316–1322 DOI: 10.31838/srp.2020.11.186 (Scopus).

2. Diachenko I., Kalishchuk S., Zhylin M., Kyyko A., Volkova Y. Color education: A study on methods of influence on memory. *Heliyon*. 2022. Vol. 8, Issue 11. e11607. DOI: 10.1016/j.heliyon.2022.e11607 (Scopus).

3. Zhylin M., Makarenko S., Kolohryvova N., Bursa A. and Tsekhmister Y.. Risk Factors for Depressive Disorders after Coming through COVID–19 and Emotional Intelligence of the Individual. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. 2022. Vol. 10. No. 5. P. 248–258. (Scopus) DOI: <https://doi.org/10.6000/2292–2598.2022.10.05.6>

4. Zhylin M., Mendelo V., Karpenko Y., Samara O., Kampi Y. Mental and behavioural disorders as a result of using alcohol and psychoactive substances. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. 2023. Vol. 81. P. 117–128. DOI:10.33788/rcis.81.7 (Scopus).

5. Zhylin M., Mendelo V., Makarenko S., Samara O., Ishchenko Y. Peculiarities of the impact of psychotropic substances on the development of emotional intelligence of drug addicts. *Universal Journal of Public Health*. 2023. Vol. 11. № 5. P. 593–602. DOI: 10.13189/ujph.2023.110507. (Scopus).

6. Zhylin M., Smokova L., Mendelo, V., Koval H., & Zelenko O. The impact of emotional intelligence on the psycholinguistic peculiarities of speech. *Multidisciplinary Science Journal*. 2023. Vol. 6. iss.5, art. e2024061. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024061> (Scopus).

7. Smokova L., Zhylin M., Mendelo V., Kyrylishyna M., & Danilova O. Socio–psychological factors in the development of emotional intelligence of drug addicts. *International Journal of Statistics in Medical Research*. 2023. Vol.12. P. 33–42. <https://doi.org/10.6000/1929–6029.2023.12.05> (Scopus).

8. Zhylin M., Mendelo V., Cherusheva G., Romanova I., & Borysenko K. Analysis of the role of emotional intelligence in the formation of identity in different European cultures. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol.12. iss.62. P. 319–326. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.62.02.32> (Web of Science).

9. Zhylin. M., Maraieva. U., Krymets. L., Humeniuk. T., & Voronovska. L. Philosophy of mass culture and consumer society: worldview emphasis. *Amazonia*

Investiga. 2023. Vol. 12. iss.65. P. 256–264. DOI: 10.34069/AI/2023.65.05.24 (Web of Science).

10. Slipetska V., Bortun K., Zhylin M., Horlachova V., & Kosharnyi K. (2023). Structure and semantics of verbal means of expressing states of emotional tension in english publicistic texts. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. iss.67. P. 212–222. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.19> (Web of Science).

Публікації апробаційного характеру

1. Жилин М.В. Соціально–психологічні фактори, що визначають поняття емоційного інтелекту. *Актуальні проблеми психічного та психологічного здоров'я : збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф.*, м. Одеса, ОНУ, 26–27 квітня 2019 р. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2019. С. 197–201.

2. Жилин М.В. Теоретико–концептуальні засади вивчення проблеми трансформації емоційного інтелекту. *Матеріали до 74-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І. І. Мечникова. Секція «Факультету психології та соціальної роботи»*. 27-28 листопада 2019 р. Одеса : Видавництво «Друк Південь», «Симекспрес». 2019. С. 88–91.

3. Жилин М.В. Аналіз ідентичності з точки зору індивідуалістичної та соціальної психології. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. № 6. С. 63–72. DOI:10.30970/2522–1876–2020–6–10.

4. Zhilin M. Theoretical analysis of the concept «identity», basic components and their special aspects. *Списание Диоген, книга «Психология»*. Великотърновски университет : «Св. св. Кирил и Методий». 2020. № 1. С. 28 – 40. DOI: <https://doi.org/10.54664/DYSJ1244>

5. Zhylin M. Emotional intelligence in the context of psychological health of the individual: problems of practical implementation and measurement tools. [Емоційний інтелект в контексті психологічного здоров'я особистості: проблеми практичного використання та інструментів виміру]. *The psychological health of the personality and society: the challenges of today:*

Monograph. Eds. Małgorzata Turbiarz & Hanna Varina. Opole: *The Academy of Management and Administration in Opole*. 2020. Chapter 1.3. P. 22–30.

6. Zhylin M. The influence of modern innovative technologies on the emotional intelligence of a person. [Вплив сучасних інноваційних технологій на емоційний інтелект особистості]. The role of technology in the socio–economic development of the post–quarantine world : Monograph. Eds. Magdalena Gawron–Lapuszek, Andrii Karpenko. Katowice, Poland : Publishing House of Katowice School of Technology. *Series of monographs, Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology*. 2020. Chapter 3.3. P. 356–363.

7. Жилін М.В. Роль ідентичності в соціальній адаптації особистості. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості збірник наукових матеріалів і міжнародної науково-практичної конференції до 90-річчя Національного Університету «Полтавська Політехніка імені Юрія Кондратюка»* (Полтава, 2–3 червня 2020 року), Полтава : Національний Університет імені Юрія Кондратюка. 2020. С. 99–102.

8. Смокова Л.С., Жилін М.В. Емоційний стан особистості мігранта в умовах соціокультурної адаптації. Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі : Збірник матеріалів міжнародної наук.- практи. конф., м. Одеса, ОНМУ, 15–16 травня 2020 р. Одеса : ОНМУ. 2020. С. 226–230.

9. Жилін М.В., Ляшко Е.Д. Проблема соціальної самотності як наслідок віртуалізації спілкування. *Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі* : Збірник матеріалів міжнародної наук.- практи. конф., 15–16 травня 2020 р. Одеса : ОНМУ. 2020. С. 204–207.

10. Южиця А. В., Жилін М. В. Зв'язок емоційного інтелекту та емоційного вигорання. *Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі* : Збірник матеріалів міжнародної наук.-практи. конф., м. Одеса, ОНМУ, 13–14 травня 2022 р. Редкол. : Р. П. Шевченко, О. А. Діколь-Кобрина. Одеса : Видавництво «Друк Південь». 2022. С. 217–218.

11. Zhylin M., Sikorskyi P., Balla E., Barchan V., & Kuzma O. The Impact of students' social identity on psycho-social adaptation during the period of a difficult educational transition. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. 2022. Vol. 10. P. 293–302. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2022.10.06.3>

12. Жилін М.В., Баранецька А.В. Депресивність як психологічне явище. Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. *Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі*. 26–27 травня 2023 р. Одеса : ОНМУ. 2023. С. 103–107.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ЕМОЦІЙНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ТА КРИЗОЮ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	29
1.1. Емоційний інтелект як психологічне явище.....	29
1.1.1. Феномен «емоційного інтелекту» в світовій психології.....	29
1.1.2. Особливості структури емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості.....	34
1.2. Концептуальні підходи до вивчення ідентичності як соціально– психологічного феномену.....	45
1.3. Криза ідентичності: поняття та особливості дослідження.....	59
1.4. Криза ідентичності та роль емоційного інтелекту: аналітичний огляд взаємозв'язку.....	66
Висновки до першого розділу.....	71
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	74
2.1. Методичні аспекти та обмеження дослідження емоційного інтелекту.....	74
2.2. Методологічні підходи до вимірювання ідентичності та емоційного інтелекту.....	84
2.3. Методика та організація дослідження трансформації емоційного інтелекту та кризи ідентичності.....	91
2.4. Особливості та характеристики прояву кризи ідентичності особистості.....	102
2.4.1. Опис результатів діагностичного дослідження за методикою OMEIS-R Дж. Адамса та тестування Куна-Макпартленда «Хто Я?»....	102
2.4.2. Оцінка актуального психологічного стану респондентів в умовах кризи ідентичності.....	113
2.5. Опис результатів діагностичного дослідження емоційного інтелекту за методикою Р. Бар-Она та методикою «ЕмІн» Д.В. Люсіна.....	115
Висновки до другого розділу.....	120
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	123
3.1. Індивідуально-психологічні індикатори структури емоційного інтелекту в групах респондентів із «дифузною» та «досягнутою» ідентичностями.....	123
3.2. Характер та особливість впливу кризи ідентичності на трансформацію емоційного інтелекту особистості.....	141

3.3. Визначення факторів впливу на прояв кризи ідентичності.....	152
3.4. Особливості ресурсності емоційного інтелекту в прояві кризи ідентичності.....	156
3.5. Психологічна програма активізації потенціалу емоційного інтелекту в період кризи ідентичності.....	164
Висновки до третього розділу.....	182
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність дослідження. Трансформації суспільства є постійним динамічним процесом, який може сприяти розвитку різноманітних кризових станів. На сучасному етапі процес адаптації особистості до соціальних перетворень вимагає відповідних змін, які, доволі часто, провокують прояв кризи ідентичності у становленні власної «Я-концепції». Актуальності набуває проблема подолання даного кризового стану в максимально стислий проміжок часу так, щоб набути передового досвіду, який дозволить уникати його повторного виникнення. Запорукою успіху у створенні власної «Я-концепції» стає вміння володіти власними емоціями, керувати ними, та вступати в активну взаємодію з оточуючими за рахунок високого рівня розвитку емоційного інтелекту.

У зв'язку з цим, розвиток емоційного інтелекту, який передбачає здатність розпізнавати, розуміти й ефективно управляти власними емоціями, а також розуміти емоції оточуючих, є важливим кроком для успішного подолання кризових ситуацій, життєвих складнощів та є базою для формування усталеної структури ідентифікаційної системи особистості.

Ідентичність особистості – це комплекс унікальних якостей, цінностей, принципів та почуттів, які визначають, ким ми є та як ми сприймаємо себе у контексті суспільства. Дослідження ідентичності ґрунтуються на: розумінні механізму її формування, мінливості її під впливом життєвих подій, вмінні до них адаптуватись на основі прийнятих рішень.

В західній психології проблему ідентичності вирішували: А. Адлер, М. Борневасер, Дж. Бьюдженталь, У. Джеймс, Е. Еріксон, Д. Марсія, Дж. Мід, Г. Теджфел, Р. Тернер, З. Фрейд, К. Хорні, Б. Шефер, Б. Шледер, К.Г. Юнг та інші. У вітчизняній – І.В. Антонова, Л.С. Виготський, П.І. Гнатенко, В.Л. Зливков, Н.Л. Іванова, Ю.Л. Качанов, І.С. Кон, К.В. Коростеліна, В.С. Малахов, В.С. Мухіна, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.М. Павленко, Т.М. Титаренко та інші.

Процес розвитку особистості, тобто становлення ідентичності, та тлумачення цього процесу описано в працях: Г. Гегеля, І. Канта, Л. Фейєрбаха, І. Фіхте, М. Хайдегера, А. Шопенгауера, серед вітчизняних науковців – М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, О.Ф. Лосєва, М.К. Мамардашвілі. У працях антропологічного напрямку сутність людини розглядали: М. Бубер, Л. Леві-Брюль, М. Мід, Ж.-П. Сартр, П. Тейяр де Шарден.

Поняття та психологічне явище «емоційний інтелект» розглядалось та описувалось в працях: І.М. Андрєєвої, О.М. Амплєєвої, Р. Бар-Она, Г.В. Березюка, Г.Г. Гарскова, Д. Гоулмана, Д. Карузо, Д.В. Люсіна, Дж. Майєра, Е.Л. Носенко, Г. Орме, П. Саловей, О.Я. Чебикіна, Ю.Г. Черножук, Т.П. Чернявської.

В психологічній літературі існує припущення, що емоційний інтелект має вплив на формування та зміну ідентичності особистості. Здатність ефективно керувати власними емоціями та емоціями інших може впливати не лише на самовизначення індивіда, але й на його взаємодію з оточуючим світом.

Взаємозв'язок емоційного інтелекту та кризи ідентичності в загальних рисах розглядали: Г.О. Балл, Ф.Б. Березін, О.А. Донченко, О.Г. Злобіна, О.М. Кокун, Н.Г. Колизаєва, Л.А. Лепіхова, О.Г. Мороз, А.А. Налчаджян, С.Т. Посохова, О.О. Реан, Т.М. Титаренко, А.В. Фурман та інші.

Дослідження взаємозв'язку емоційного інтелекту та ідентичності допомагають розширити розуміння процесів особистісного розвитку та міжособистісних взаємин. Варто враховувати, що зазначена галузь перебуває на етапі активного дослідження та вивчення, саме тому для визначення причинно-наслідкових зв'язків, генерування та узагальнення результатів дослідження, організувати його потрібно дуже відповідально з урахуванням специфічності та складності досліджуваної проблеми.

Спираючись на вищезазначене, в даній дисертації ми зосереджуємо увагу на трансформації емоційного інтелекту як важливого життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності. Ми прагнемо зрозуміти,

яким чином окремі складові емоційного інтелекту набувають прояву в період кризи ідентичності, як вони впливають на процес самопізнання та подолання складностей. Розуміння даних процесів може бути використане практично при наданні психологічної допомоги, в освіті або при керуванні іншими галузями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження здійснювалося у межах науково-дослідницької теми кафедри практичної та клінічної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, НДР №185 «Соціально-психологічна адаптація та психологічний супровід осіб, зайнятих особливими видами діяльності» (номер державної реєстрації НДР: 0118U001788). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (протокол № 3 від 19 листопада 2019 р.).

Об'єкт дослідження – емоційний інтелект як життєвий ресурс особистості та ідентичність особистості.

Предмет дослідження – особливості процесу трансформації емоційного інтелекту в період кризи ідентичності особистості.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити трансформацію емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних концептуальних підходів щодо дослідження емоційного інтелекту та ідентичності особистості;

2. Розробити психодіагностичний інструментарій і емпірично дослідити прояв змістовних характеристик емоційного інтелекту та ідентичності особистості;

3. Виявити індивідуально-психологічні індикатори структури емоційного інтелекту особистості в залежності від стану ідентичності («дифузна», «досягнута», «прийнята» та «мораторій»);

4. Розкрити характер та особливість впливу кризи ідентичності на трансформацію емоційного інтелекту особистості;

5. Визначити структурні складові емоційного інтелекту, які виступають життєвим ресурсом особистості в умовах кризи ідентичності;

6. Розробити психологічну програму активізації потенціалу емоційного інтелекту в період кризи ідентичності.

Теоретико методологічну основу роботи складають роботи античних філософів які відмічали єдність трьох складових людської душі: бажань, пристрасті та розуміння, які, в свою чергу, характеризують емоційний інтелект як фактор гармонізації особистості. Дж. Майєр, П. Саловей, Д. Голуман підкреслюють важливість емоційного інтелекту при становленні особистості та визначенні ідентичності, створюючи та пропонуючи модель емоційного інтелекту.

Г. Гарднер, який веде мову про емоційний інтелект як про показник успішності людини, який ґрунтується на комплексі вмінь та навичок, зокрема здатності розрізняти емоції та керувати ними. Р. Бар-Он який пропонує багатогранну модель емоційного інтелекту, що відображає його ресурсний потенціал при становленні ідентичності та на шляху до успіху.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети було застосовано такі методи дослідження:

- теоретичні: дедуктивний (аксіоматичний і гіпотетико-дедуктивний) – для комплексного опису досліджуваного феномену; індуктивний – для встановлення закономірностей, систематизації, типологізації на основі результатів емпіричного дослідження; теоретичне моделювання – для побудови припущень щодо взаємодії досліджуваних явищ;

- емпіричні: для вивчення рівня емоційного інтелекту, складових ідентичності та прояву кризи ідентичності було використано такі методики:

опитувальник «Визначення домінуючого стану», скорочений варіант Л.В. Куликова; методика «ОМЕIS-R» Дж. Адамса в адаптації Т.А. Гаврилової, О.В. Глушак; тест М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?»; методика «EQ-I» Р. Бар-Она (Bar On Emotional Quotient Inventory); опитувальник «EmIn» Д.В. Люсіна, тест опитувальник самоствалення В.В. Століна та С. Р. Пантелєєва; методика «Смисложиттєві орієнтації» Д.О. Леонтєєва.

- математико-статистичні: якісний та кількісний аналіз емпіричних даних опрацьовано за допомогою комп'ютерної програми STATISTICA 8.0 із застосуванням статистичного критерію χ^2 -квадрату Пірсона, з урахуванням нерівномірності окремих даних; однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA), що надало можливість розраховувати критерій Фішера (F), кореляційного аналізу (коефіцієнт кореляції Спірмена, який є більш точним показником для даних, які є «нормально розподіленими»), регресійного аналізу, порівняльна діагностика на основі узагальнених середніх показників при оцінці ефективності розробленої програми;

- інтерпретаційні – для пояснення досліджуваних феноменів на основі теоретичної моделі та систематизації результатів якісного та кількісного аналізу дослідницького матеріалу.

Організація і база дослідження. Респондентам дослідження стали студенти закладів вищої освіти м. Одеси, зокрема: Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Одеського регіонального інституту державного управління при Президенті України, Одеського національного морського університету. Також, для розширення вікової групи, дослідження проводилось серед працівників закладів вищої освіти м. Одеси. Досліджено 951 респондента, віком від 18 до 65 років. Респонденти мали різну фахову підготовку, рівень освіти, рівень прибутку та сімейний стан. Такий широкий спектр досліджуваних показників було визначено для виявлення головних чинників, які провокують прояв кризи ідентичності. Дослідження було

проведене в онлайн-форматі із використанням платформи «Google», діагностичні методики були запропоновані у вигляді «Google»-форми.

Дослідження тривало з 2018 по 2023 роки. Впродовж 2018–2019 року було здійснено аналіз літератури з проблеми дослідження, побудовано план дослідження та визначено основні методи та психодіагностичний інструментарій.

Опитування респондентів тривало з серпня 2020 року по лютий 2022 року. Даний період можна охарактеризувати як етап збору емпіричних даних, їх статистичної, первинної, обробки.

У 2021–2023 роки проводилась статистична обробка результатів емпіричних даних, їх систематизація, узагальнення, на основі чого проводилось виявлення взаємозв'язку між емоційним інтелектом та проявом кризи ідентичності, що дозволило не лише виявити фактори, що провокують прояв кризи ідентичності, а й розробити програму психологічної інтервенції для активізації емоційного інтелекту при подоланні кризи ідентичності.

Наукова новизна та теоретичне значення дисертаційного дослідження полягають у тому, що *вперше*:

- *концептуалізовано та емпірично досліджено* феномен трансформації емоційного інтелекту в умовах кризи ідентичності;

- *визначено та проаналізовано* сутність і виміри понять «емоційного інтелекту» та «ідентичності»; *уточнено* базові компоненти досліджуваних феноменів, методи їх розвитку;

- *з'ясовано* індивідуально-психологічні індикатори структури емоційного інтелекту особистості, залежно від стану ідентичності («дифузний», «досягнута», «прийнята» та «мораторій»);

- *виявлено* закономірні фактори, які провокують виникнення кризи ідентичності (вік, стать, сімейний стан, рівень прибутку, наявність дітей) та впливають на глибину даного прояву;

- *проаналізовано* взаємозв'язок між емоційним інтелектом та проявом кризи ідентичності, доведено його наявність на основі проведеного

емпіричного дослідження; за результатами дослідження з'ясовано, що чим вищим у людини є рівень ЕІ, тим швидше вона долає прояви кризи ідентичності;

- *визначено* структурні складові емоційного інтелекту, які постають додатковим життєвим ресурсом особистості для подолання кризи ідентичності;

- *розроблено* психологічну програму активізації потенціалу емоційного інтелекту в період кризи ідентичності.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає: у поглибленні уявлень щодо ключових компонентів структури емоційного інтелекту, особливостей його розвитку та трансформації, функціонування складових ідентичності й факторів, які провокують прояв кризи ідентичності різного рівня складності. Виявлено та проаналізовано взаємозв'язок між проявом кризи ідентичності та рівнем розвитку емоційного інтелекту індивіда. Розкрито теоретико-методологічні засади програми психологічної інтервенції та підтримки індивіда в період кризи ідентичності з урахуванням впливу емоційного інтелекту.

Практичне значення роботи полягає у тім, що отримані дані щодо індивідуально-психологічних індикаторів структури емоційного інтелекту особистості з дифузною, досягнутою, прийнятою та мораторій-ідентичностями, а також характер і вектор впливу кризової ідентичності на функціонування емоційного інтелекту особистості можуть бути використані для розроблення цілеспрямованих стратегій та практик, орієнтованих на підтримку особистісного розвитку, також на здійснення профілактичних заходів, орієнтованих на зменшення впливу чинників, що сприяють кризі ідентичності.

Запропонована програма психокорекційного супроводу індивіду, який прагне до подолання кризи ідентичності через підвищення емоційного інтелекту може використовуватись: практичним психологами соціально-психологічних центрів, центрів психологічної допомоги та психологічних

служб, а також у процесі підвищення кваліфікації фахівців, які працюють у різних галузях психології.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються. Усі наукові результати проведеного дослідження є обґрунтованими, що підтверджується: різносторонніми теоретико-методологічними обґрунтуваннями вихідних положень, комплексними прийомами організації та проведення наукового дослідження, відповідністю підібраних та використаних методів та прийомів дослідження, поєднання кількісних та якісних методів аналізу при обробці отриманих результатів.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (довідка про впровадження № 60 від 09.10.2023 р.), у навчальну та практичну діяльність Одеського національного морського університету, кафедри практичної психології (довідка про впровадження № 38 від 19.09.2023 р.), в практичну діяльність психологів Національної асоціації гештальт-терапевтів України (довідка про впровадження № 188/1 від 04.09.2023 р.), у навчально-виховний процес кафедри загальної та практичної психології Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 1–71550 від 17.11.2023 р.), у роботу психологічної студії «Совунья» (довідка про впровадження № 189 від 25.09.2023 р.).

Особистий внесок автора у тому, що зібрані дані проведеного анкетування, їх статистична обробка, опис та визначення закономірностей дослідження є його самостійним внеском. На основі отриманих результатів дослідження автором розроблено програму психологічної інтервенції та підтримки індивіда в період кризи ідентичності з урахуванням впливу емоційного інтелекту, яка використовується ним в практичній діяльності та має позитивні результати.

Апробація наукових результатів. Основні результати дисертації було представлено й обговорено на: наукових семінарах кафедри практичної та

клінічної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, наукових семінарах кафедри практичної психології Одеського національного морського університету, на міжнародній науково-практичній конференції до 90-річчя Національного Університету «Полтавська Політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, 2–3 червня 2020 р.), I – IV міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі» (м. Одеса, 2020-2023 рр.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психічного та психологічного здоров'я» (м. Одеса, 26–27 квітня 2019 р.), міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві» (м. Одеса, 5 листопада 2020 р.), 74, 75, 76 і 77-й наукових конференціях професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова. Секція «Факультету психології та соціальної роботи» (2019-2022 рр.), науковій конференції Одеської філії Української Спілки Психотерапевтів «Сучасна психотерапія: методи, методики, тенденції» (м. Одеса, 18 травня 2019 р.), міжнародній науковій конференції «Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, молодь, транспорт та інноваційний менеджмент у країнах нового шовкового шляху» (м. Одеса, 24-26 квітня 2018 р.), 8-й та 9-й науково-практичних конференціях «Клінічні підходи до гештальт-терапії» (м. Одеса, 19-21 квітня 2019 р., 16-18 квітня 2021 р.), Всеукраїнській гештальт- конференції НАГТУ (м. Київ, 1-3 листопада 2019 р., 6-8 листопада 2020 р., 5-11 листопада 2021 р., 3-5 листопада 2022 р.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи висвітлено у 27 публікаціях автора, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях із психології, включених до переліку, затверджених МОН України, 10 статей у міжнародних періодичних виданнях, що входять до наукометричних баз «Scopus» та «Web of Science», 12 публікації апробаційного характеру.

Структура та обсяг роботи: Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 202 найменувань (з них 58 – джерела іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 189 сторінках. Робота містить 6 рисунків на 6 сторінках, 23 таблиці на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ЕМОЦІЙНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ТА КРИЗОЮ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Емоційний інтелект як психологічне явище

1.1.1. Феномен «емоційного інтелекту» в світовій психології

«Емоційний інтелект» (ЕІ) був визначений як властивість людини ефективно сприймати та обробляти емоційну інформацію [141]. Дана властивість дозволяє людині використовувати власні емоції для подолання різного роду проблем, складнощів, занепокоєнь та формування навичок спілкування, співчуття, подолання й вирішення проблем, конфліктів.

Модель властивостей ЕІ визначає емоційний інтелект як властивість керування власними емоціями та емоціями оточуючих [142]. Емоційний інтелект це нова концепція, яка ґрунтується на властивості сприймати, усвідомлювати власні емоції та емоції оточуючих, скеровувати їх у потрібне русло, за рахунок встановлення взаємозв'язку між емоціями та пізнанням [147].

Вперше визначення емоційного інтелекту зустрічається в концепції «соціального інтелекту» Е.Л. Торндайка у 1920 році. Пізніше, у 1983 році про емоційний інтелект почав говорити психолог Говард Гарднер, який сформулював теорію множинного інтелекту, відповідно до якої інтелект складається з восьми базових форм.

В психологію термін емоційний інтелект було введено у 90-ті роки ХХ століття Дж. Майєром та П. Саловєєм. Дане поняття є комплексом розумових здібностей, які спрямовані на: сприйняття, розпізнавання та усвідомлення й розуміння емоцій, реалізацію здатності до керування ними.

В психології поняття «емоційний інтелект» набуло популярності після виходу книги психолога і журналіста Данієля Гоулмена [159;160;161;162]. Емоційний інтелект став новим напрямом для досліджень, тому чимало

науковців почали його досліджувати у контексті. У виданій книзі та в інших дослідженнях того часу ЕІ розглядається як показник, який може прогнозувати успіх людини, за рахунок того що він враховує у своїй структурі не лише якості темпераменту, а й особистісні якості індивіда.

На основі цього Дж. Майєром, П. Саловеем та Д. Карузо було зроблено узагальнення, відповідно до якого ЕІ розглядається та досліджується як окрема якість характеру [172;176]. Видана ними книга, завдяки своїй живій мові, перспективам подальшого дослідження даного поняття та дещо недбалого його опису, викликала вибух активності у дослідженні поняття, яке не мало остаточного, затвердженого визначення [173;174;175].

Дослідження Дж. Майєра та П. Саловейя ґрунтуються на тому, що вони описують емоційний інтелект як когнітивну властивість, що є окремим складовим компонентом інтелекту, але, разом із тим, це одна з його базових, незамінних складових. Дж. Майєр, П. Саловей, Д. Карузо та Дж. Сітареніос [176;178;182] висувають припущення стосовно того, що ЕІ складається з чотирьох базових навичок: сприйняття емоцій (властивість сприймати та читати емоції оточуючих, ті емоції, які втілюються у музиці, у вигляді звуків або в зображеннях); контакт із почуттями (власними та інших) через призму реалізації послідовності: «усвідомлення – виклик почуття – емоційний відгук на ситуацію»; розуміння емоцій (сприйняття емоційної інформації); керування емоціями (використання емоцій, керування ними у процесі спілкування як для пізнання оточуючого світу, так і для особистісного зростання). За рахунок ієрархічного розташування даних навичок, процес мислення суттєво полегшується, а розуміння емоцій та керування ними стає більш якісним та вдосконалюється по мірі дорослішання та розвитку людини [177, 182].

По мірі зростання або поширення популярності поняття «емоційний інтелект», його визначення змінюється. Д. Големан [159;160;161;162;163] визначає емоційний інтелект як «правильну» соціальну поведінку, яка має доволі об'ємні та складні елементи, кожен з яких в літературі розглядається

та описується окремо. Дж. Майєр у 1999 році зазначає «... зміст поняття емоційний інтелект набуває розширення». В цей самий час про ЕІ починають говорити як про комплекс особистісних якостей, які включають у себе емпатію, мотивацію, наполегливість, чутливість і навички соціального характеру. На думку П. Саловей та Д. Карузо перераховані ознаки легко перемішуються, але разом із тим вони залишаються окремими складовими особистості.

Перелік даних ознак містить показники та критеріх, які виходять за межі того, що визначається поняттям «емоції» або «інтелект» або висновків, які можна зробити на основі поняття «емоційний інтелект» [159;160;171;172;176].

Видаючи наступну сумісну працю, Дж. Майєр, П. Саловей, Д. Карузо [176] уточнюють: «... наше головне твердження зводиться до того, що саме поняття емоційного інтелекту відрізняється від інших підходів. Ця концепція емоційного інтелекту включає в себе здатність складним чином обробляти інформацію про власні емоції, інформацію про емоції інших та використовувати її в подальшому для процесів мислення та формування власної поведінки. Іншими словами, люди, які мають високий рівень емоційного інтелекту обізнані про емоції, вони можуть використовувати емоції, розуміти їх та керувати ними, саме ці навички підвищують їх рівень адаптивності, що дозволяє людині не лише керувати власними емоціями та емоціями оточуючих, а й приносити користь» [174;175;176].

Змішані моделі емоційного інтелекту були запропоновані і таким дослідником як Р. Бар-Он. У 2000 році він описав емоційний інтелект як складне, багатогранне явище, являє собою «комплекс некогнітивних навичок і властивостей, які впливають на здатність успішно долати тиск оточуючого середовища та відповідати тим вимогам, які ним висуваються» [141;142;143].

Р. Абрахам, визначаючи емоційний інтелект, ототожнює його з поняттям емоційної компетентності, а Дж. Варам характеризує емоційний

інтелект як «потенціал, який використовується людиною при керування власними емоціями та емоціями оточуючих» [65].

У 2009 році Т. Бредбері та Дж. Гравес визначили емоційний інтелект як властивість людей розуміти, координувати та контролювати власні емоції.

Для опису особливостей соціальної та емоційної компетентності, Р. Бар-Он у 2002 році вводить поняття «емоційного коефіцієнту» («EQ»). За Р. Бар-Оном (2002), під час використання різних програм і вправ можна забезпечувати розвиток емоційного інтелекту. Науковець зазначає, що соціально-емоційний інтелект це комплексне явище, яке складається з навичок емоційного та соціального характеру, здатності їх відрізнити та фільтрувати. Всі ці складові є взаємопов'язаними та можуть працювати лише комплексно. Вони відіграють ключову роль в розумінні людиною себе та інших, в здатності легко власні думки, долати щоденні складнощі з метою задоволення власних потреб [142;143;164;172;176;179].

Р. Бар-Он є автором моделі емоційного інтелекту, яка містить п'ять основних складових, кожна з яких має окремі компоненти, що формують загальну складову. До даного переліку входять: пізнання себе (усвідомлення власних емоцій, самовпевненість, самоповага, незалежність), навички міжособистісного спілкування (соціальна активність, емпатія, соціальна відповідальність), адаптивний потенціал та адаптивна властивість (вирішення реальних проблем у непередбачуваних обставинах), поведінкові реакції спрямовані на керування стресовими ситуаціями та їх подолання (стресостійкість), переважаючий настрій [143].

Даніель Гоулман у 1998 році, говорить про емоційний інтелект/ коефіцієнт, як про властивість, яка дозволяє людині розрізняти власні емоції та почуття, читати та розуміти емоції інших, вмотивовувати себе до саморозвитку і формування відносин, які ґрунтуються на позитивних емоціях. Він відмічає, що емоційний інтелект – це тип інтелекту, який описує різні, але взаємопов'язані, складові академічного інтелекту. На думку дослідника емоційний інтелект складається із двадцяти п'яти компонентів,

які формують п'ять основних груп: самосвідомість, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички [160;161;162;163].

У 2001 році К. Петрідес, Е. Фьорнхем розробляють модель якостей емоційного інтелекту, яка є комбінацією здібностей що сприймаються особистістю і настроїв, пов'язаних з емоціями, виявленими на найнижчих рівнях особистісної ієрархії, що оцінюються за допомогою опитувальників та оціночних шкал [92].

Ознака EI, насамперед, стосується сприйняття нашого внутрішнього емоційного світу. Альтернативна назва тієї ж конструкції – риса емоційної самоефективності. Люди з високим емоційним інтелектом вважають, що вони «в контактi» зі своїми почуттями та можуть регулювати їх, керувати ними таким чином, щоб забезпечити власне процвітання. Ці люди здатні насолоджуватися вищим рівнем щастя. Осередок вибірки EI Traits спрямовано на забезпечення всебічного охоплення емоційних аспектів особистості. Ознака EI спростовує ідею щодо того, що емоції можна штучно зосереджувати для проведення його оцінки, відповідно до наявної шкали IQ [167].

Серед основних ознак емоційного інтелекту визначають 15 ключових аспектів: адаптивність, наполегливість, сприйняття емоцій (власних та сторонніх), вираження емоцій, управління емоціями (інших), регулювання емоцій, імпульсивність (низька), відносини, самооцінка, самомотивація, соціальна проінформованість, управління стресом, риса співчуття, риса щастя та риса оптимізму [176].

Група науковців, до складу якої входили: К. Петрідес та Е. Фьорнхем у дослідженні 2003 року, описують емоційний інтелект у межах теорії рис, як комплекс поведінкових реакцій та задатків, що використовуються для розпізнавання, аналізу емоційної інформації. Даний конструкт включає: емпатію, імпульсивність і наполегливість, а також елементи соціального інтелекту.

Після майже трьох десятиліть досліджень емоційний інтелект (EI) став результатом взаємодії інтелекту та емоцій [143;144;146;162;163;176] EI відноситься до здатності людини розуміти свої емоції та керувати ними [143–147; 161–169; 172–177].

1.1.2. Особливості структури емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості

Структура, природа та властивості людського інтелекту обговорювалися ще за часів Платона та Аристотеля. Платон говорив що інтелект це «навчальна мелодія» [29,36;62]. Відповідно до змісту даної концепції, Платон і Аристотель визначили три ключові компоненти розуму та душі: інтелект, почуття, волю [84]. Слово «інтелект» походить від двох латинських слів: «intellegentia» та «ingenium». Перше слово, використане Цицероном, означає «розуміти» та «знати». Друге слово означає «природна схильність» або «здатність» [62].

В різні часи думки дослідників стосовно природи інтелекту різнилися та різняться досі, розглянемо деякі з них.

Чарльз Спірмен, відомий науковець у галузі психології, запропонував у своїх дослідженнях теорію двофакторного інтелекту [189], яка ґрунтувалася на застосуванні факторного аналізу даних як статистичного методу. Ця теорія вважається однією з найбільш значущих концепцій, пов'язаних із вивченням інтелекту та його структури. Ч. Спірмен припустив, що двофакторна теорія складається з двох компонентів. Перший компонент – загальний інтелект (g), впливає на всі розумові процеси, виконання завдань розумового характеру сприяючи інтелектуальному розвитку [141;174;118; 189]. Ч. Спірмен зазначив, що всі результати досліджень мають позитивну кореляцію, що дозволяє зробити висновок про важливість інтелекту [189]. Другий фактор, який виявив Ч. Спірмен, – це специфічний фактор (s), пов'язаний з унікальними навичками, необхідними для конкретних тестів, і

від тесту до тесту ці унікальні навички мають варіюватися та вдосконалюватися [189]. Щодо загального інтелекту (g), Ч. Спірмен зазначив, що люди мають більш менш загальний рівень інтелекту, тоді як рівень s у кожної людини має унікальний показник [108;127;189].

Ч. Спірмен та його послідовники надали важливості загальному інтелекту, тоді як значення показника (s) ними було відкинуто [108;189].

Американський психолог Луї Терстон в своїх дослідженнях відмічає, що інтелект не є загальним фактором, а складається з різних незалежних компонентів, які мають однакову значимість. Л. Терстон розробив модель інтелекту, засновану на так званих «первинних розумових здібностях» (MAP), які проявляються у різних формах інтелекту у різних людей. Для дослідження цих здібностей Луї Терстон та його дружина Тельма розробили 56 випробувань. Ці тести були пройдені 240 учнями, а отримані результати були опрацьовані з використанням нових методик, запропонованих Терстоном [115].

В результаті своїх досліджень Л. Терстон виділив 7 основних когнітивних здібностей: (1) вербальне сприйняття – здатність розуміти значення слів; (2) словесна гнучкість – швидкість сприйняття та обробки усної інформації, наприклад, при створенні рим; (3) числові навички та арифметична ємність; (4) пам'ять – здатність до сприйняття, запам'ятовування та відтворення інформації; (5) швидкість сприйняття – здатність сприймати побачене та розрізняти деталі в об'єктах сприйняття; (6) індуктивне міркування – визначення загальних ідей та правил із конкретної інформації; (7) просторова візуалізація – здатність подумки візуалізувати та оперувати об'єктами у трьох вимірах [149; 152; 179; 192].

Джой Пол Гілфорд продовжив справу Терстона та присвятив своє життя створенню тривимірної моделі структури інтелекту, «SI» (Теорія структури інтелекту, 1955) що складається з трьох вимірів: психічні функції, розумового розвитку та продуктів розумової діяльності. Дж.П. Гілфорд описав 120 різних типів інтелекту та 150 можливих комбінацій.

Конвергентні навички пов'язані з тим, наскільки добре людина дотримується інструкцій, правил і на скільки старанно працює. Дивергентна здатність знижується в залежності від того, чи дотримується людина інструкцій або у неї виникає багато запитань, як правило, це означає низький рівень сприйняття, і, як результат, низькі бали за стандартними тестами [33; 68; 132].

Моделі Кеттелла-Хорна «Gf-Gc» та «трирівнева модель» Керролла це узгоджені психометричні моделі, що сприяють розумінню структури людського інтелекту. Використання нових методів аналізу дозволило виділити два основних типи загального інтелекту: рухомий інтелект (gf) та кристалізований інтелект (gc). Рухомий інтелект є біологічною основою інтелекту. Швидкість, з якою людина розмірковує, якість її пам'яті – елементи рухливого інтелекту. Цей показник зростає у міру дорослішання, але з віком він починає знижуватися. Швидкість мислення, сприйняття проблеми та визначення шляху її вирішення на підставі короточасних спогадів, – визначається рухливим інтелектом. Кристалізований інтелект – це частина інтелекту, яка ґрунтується на набутих у процесі навчання знаннях та навичках, на індивідуальному досвіді. Кристалізовані навички виникають в результаті навчання, читання та відображаються у перевірках знань, довідкової інформації, використанні мови (словникового запасу) та різних навичках. Поки є можливості навчання, кристалізований інтелект може нескінченно збільшуватися протягом життя людини [169, 178; 32; 47].

У 1980-х американський психолог Роберт Штернберг запропонував триархічну (трикомпонентну) теорію інтелекту, щоб розширити традиційне розуміння цього поняття. Автор виявив, що ментальні тести, які використовуються для вимірювання інтелекту, часто не є точними і недостатніми для прогнозування успіху в житті. Триархічна теорія включає три ключові компоненти інтелекту: аналітичний, творчий та практичний. Аналітичний інтелект дозволяє вирішувати проблеми на підставі застосування сформованих раніше навичок, творчий дозволяє з урахуванням

нових даних аналізувати проблему та шукати шлях її вирішення, посилаючись на проведений аналіз, практичний – використовувати обрану стратегію поведінки [1; 2; 5; 147, 169; 181]. Таким чином, теорія Р. Штернберга пропонує більш повне розуміння різних аспектів інтелекту та їх впливу на поведінку в реальному житті.

Інший психолог, – Говард Гарднер у 1993 році презентував світу свою теорію множинного інтелекту (MI), яка стала причиною обговорень та суперечок чималої кількості психологів та набула рівня глобальної проблеми в галузі освіти. На думку Г. Гарднера, поняття інтелекту, який може бути визначений за допомогою тестів, що дозволяють дати його кількісну характеристику та оцінку, є поняттям обмеженим, тому не дозволяє досліджувати інтелект у всіх його проявах, провести аналіз усіх його складових чи показників, що впливають на успіх чи неуспіх людини. Г. Гарднер стверджував, що існує не один тип загального інтелекту, а кілька типів, кожен із яких є частиною незалежної системи мозку. Теорія виділяє вісім видів «інтелекту»: лінгвістичний інтелект («інтелект у словах»), логіко-математичний інтелект («інтелект у числах та міркуваннях»), просторовий інтелект («інтелект у певному образі»), фізико-кінестетичний інтелект («інтелект» по відношенню до тіла)» [158].

Один із пунктів теорії Ч. Дарвіна свідчить, що люди не залежно від раси, походження, культури та національності однаково виражають емоції, що є частиною нашої спільної спадщини [28, 41]. Як правило, емоції визначають як складне почуття, що провокує психічні, фізичні зміни, що впливають на мислення людини, її поведінку та поведінкові реакції. Емоції забезпечують активізацію почуттів, мислення, нервової системи, викликаючи фізіологічні зміни, що відбиваються на обличчі. Саме емоції є домінуючим фактором нашого життя, вони дозволяють нам: сприймати й реагувати на різні події (які пов'язані з виживанням, розвитком, процвітаням) і в той же час вони необхідні для виконання ряду функцій [46]. Емоції, окрім іншого, відносять до однієї з основних категорій психічних операцій. До цих

категорій також відносять: мотивацію, пізнання, свідомість [110; 116;148; 156].

Основні теорії щодо емоцій ґрунтуються на тому, що їх основу емоцій складають когнітивні процеси, а почуття формують у людини потужну систему мотивацій, яка впливає на сприйняття, пізнання, порівняння та творчість [148]. Природа емоцій досліджується тривалий час, але однозначні висновки у цьому питанні відсутні. До теорій, що описують досліджуваний феномен відносять теорію еволюції [146], теорію Джемса-Ланге [59; 169], теорію Кеннона-Барда [108], двофакторну теорію Шактера і Зінгера [184; 185; 192] та когнітивну теорію [51].

Дослідження свідчать про те, що в житті людини емоції відіграють ключову роль у багатьох аспектах [115 , 116 , 118 , 120; 122], і в цих, і ряді інших досліджень йдеться про те, що емоційний інтелект більш значимий ніж рівень виразності IQ [12, 37, 68, 139, 192]. Використання взаємозв'язку, виявленого між емоціями та інтелектом, дозволяє людині усвідомлювати її власні почуття та почуття оточуючих, керувати поведінкою у взаєминах та відносинах і досягати успіху в багатьох сферах діяльності [161-169].

З точки зору концептуалізації емоційних компетенцій та їх вимірювання, дослідження присвячені вивченню емоційного інтелекту поділяють на два ключові напрямки. Перша модель ЕІ ґрунтується на здібностях [177], друга – на рисах [184]. Практичні дослідження підтверджують теоретичну основу за рахунок виявленого низького показника кореляції між ними [64, 78, 79, 80, 81;141;146;172;179].

ЕІ відноситься до набору емоційних навичок, які повинні передбачати реальний успіх, крім загального інтелекту [12, 71]. Деякі дані свідчили про те, що високий показник емоційного інтелекту характеризується кращими соціальними стосунками у дітей [105], кращою взаємодією та вищим рівнем порозуміння між дорослими [185], більш доброзичливим ставленням людей до людей [115]. Високий показник емоційного інтелекту свідчить і про позитивну динаміку становлення та розвитку сімейних та інтимних стосунків

[186], впливає на успішність та продуктивність людини [97,108]. Вплив ЕІ було визначено і у сфері соціальних взаємин, що проявляється як під час роботи, так і під час ділових чи соціальних переговорів [189; 190], сприяє покращенню психологічної атмосфери [115].

Враховуючи, що більшість теорій про багатосаровість емоційного інтелекту і його структуру зводяться до теорії пірамід, ознайомимось з кожним із її рівнів окремо (Рис.1.1.), розглянемо механізм і особливості формування цих рівнів, дослідимо рівні вищого порядку, особливості прояву ЕІ, залежно від досліджуваного показника.

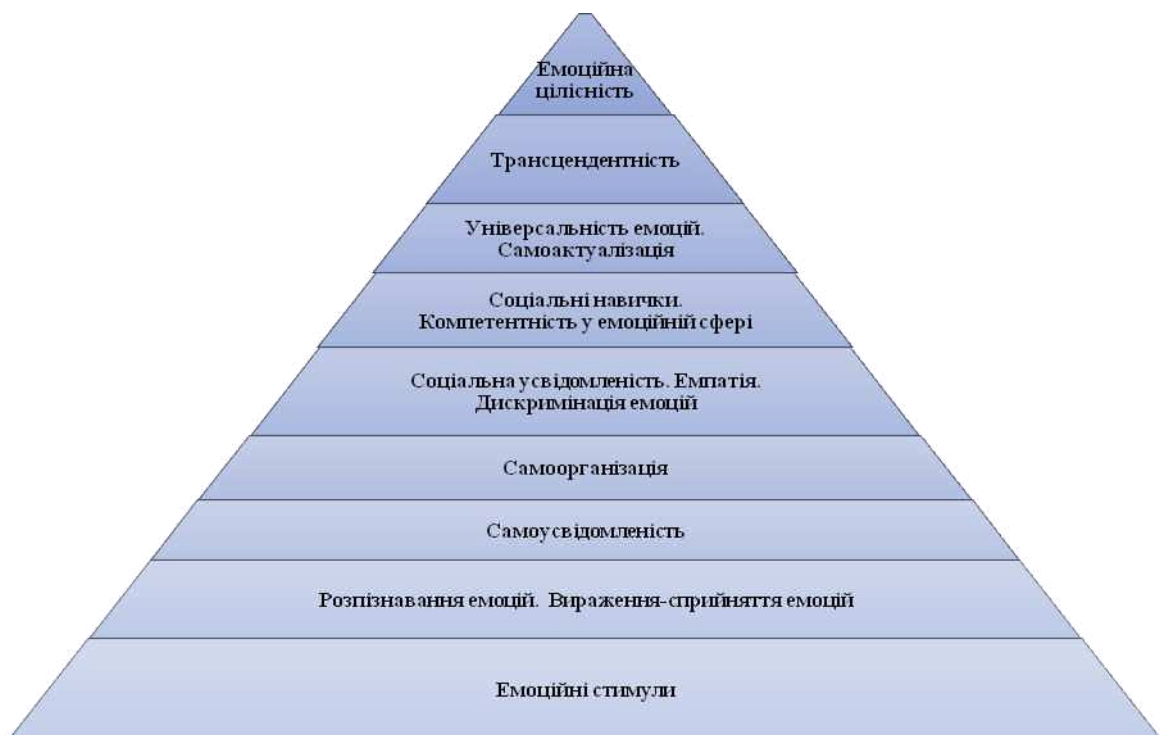

Рис. 1.1. Дев'ятирівнева піраміда емоційного інтелекту А.С. Drigas та С. Papoutsi [109].

У запропонованій моделі включені функції обох стратегій і схем, враховано прояв як здібностей, так і окремих рис, їх комплексний прояв та їх вплив на ієрархічну структуру піраміди. Рівень навичок пов'язаний із усвідомленням (самостійним та соціальним) й самокеруванням.

Визначення меж залежить від настрою, пов'язаного з емоціями та тенденціями прояву поведінкових реакцій у характерних емоційних станах, з

урахуванням інших значущих елементів, які входять до складу даного конструкту. Піраміда ЕІ також ґрунтується на концепціях внутрішньоособистісного та міжособистісного інтелекту Г. Гарднера [86, 93; 158].

Потік інформації, який людина отримує щохвилини, щогодини та щодня нескінченно великий. Весь цей потік необхідно об'єднати в окремі групи та категорії, які дозволять краще зрозуміти навколишній світ та соціальну природу людей, особливості їхньої поведінки та психічні прояви [94]. Когнітивні механізми лежать в основі сенсорного сприйняття світу та формування емоцій [61, 76, 107]. У момент певної події здійснюється активація агента, який отримує сенсорні стимули. Сенсорні стимули, у свою чергу, трансформуються в емоційні, сприяючи активації кожної їх задіяних емоцій [98]. Між когнітивним сприйняттям та формуванням емоцій проявляється чітка послідовність і взаємозв'язок, що дозволяє як визначити необхідну емоцію, а й виявити її як поведінкову реакцію. Емоційні стимули чи подразники емоційного характеру, активізуються швидше, сприймаються і аналізуються активніше забезпечуючи активізацію свідомості [86, 102]. Саме емоційні стимули закладені основою піраміди емоційного інтелекту, вказують на взаємозв'язок із верхніми її рівнями.

Рівень, який іде наступним за емоційними стимулами, передбачає розпізнавання емоцій та їх вираження. В тому випадку, коли обидва процеси відбуваються паралельно, можна вести мову про досить високий і точний показник розпізнавання та вираження емоцій, розуміння почуттів інших людей, які передаються за рахунок активізації невербальних каналів (за допомогою голосу, виразу обличчя, рухів тіла). Взаємозв'язок між соціальними властивостями і невербальними проявами доволі високий, що дозволяє чітко читати і виражати емоції, проводити аналіз емоційного стану оточуючих. Це надійне джерело інформації, використання якого сприяє досягненню успіху [131].

Г.А. Ельфенбейн та Н. Амбаді відзначають, що здатність розпізнавати емоції є ключовим компонентом емоційного інтелекту (ЕІ) та надійним джерелом інформації [178]. Ця здатність також відіграє важливу роль у міжособистісних стосунках та соціально-когнітивних здібностях людини [143].

Давньогрецькі філософи Сократ та Аристотель говорили про необхідність пізнання навколишнього світу, яке слід починати з себе. Так Аристотель відмічав, що «знання себе це є початок всякої мудрості» [162], а Сократ стверджував, «насамперед необхідно пізнати себе» [162]. В основі цих афоризмів закладено концепцію самопізнання, яка стала наступним ступенем у піраміді ЕІ, розташувавшись над двома попередніми.

Самосвідомість це ніщо інше, як чітке розуміння власних переваг та недоліків, сильних та слабких сторін, переконань та мотивів [104]. Через розвиток самопізнання змінюється тип мислення і хід дій людини, що сприяє розумінню емоцій і зміні поведінки.

Р. Крісп та Р. Тернер [189; 190] у своїх працях представляли самопізнання як психологічну ситуацію, в якій люди виявляють власні якості, риси та поведінку. Самопізнання – це перший з кроків до формування та розвитку емоційного інтелекту.

Деніел Гоулман [159-162] визначає самосвідомість як емоційне усвідомлення, точну самооцінку та впевненість у собі. Пізнання себе включає здатність розуміти свої почуття, аналізувати свої сильні та слабкі сторони та проявляти впевненість. Це один із перших кроків до розвитку емоційного інтелекту, який дозволяє краще керувати собою та розуміти почуття інших людей.

Лише після того, як людина навчиться усвідомлювати та сприймати власні емоції, вона здатна змінити ситуацію і здійснити вплив на хід думок і поведінку інших людей, що дозволяє вести мову про її самоконтроль ЕІ. Самокерування дозволяє людині контролювати власну поведінку, проявити гнучкість у сприйнятті, і в той самий час бути критичною і категоричною

відносно інших. Набуваючи досвіду контролю над власними емоціями, людина отримує можливість не лише продуктивно їх виражати, але, за необхідності, – стримувати [176].

Неперервний процес вдосконалення особистості, постійне набуття соціальних навичок це ніщо інше як кінцевий результат соціальної обізнаності [10, 159, 173]. До цього рівня піраміди належить здатність розрізняти емоції, класифікувати їх, розпізнавати за рахунок того, що здійснюється активізація інтелектуальних здібностей. Здатність розпізнання емоцій сприяє управлінню мисленням та поведінкою людини [177].

Соціальна обізнаність передбачає розуміння людиною власних поведінкових реакцій, які проявляються в різних ситуаціях, здатність модифікувати, стримувати для того, щоб досягти позитивних результатів у спілкуванні з оточуючими людьми. Основу соціальної обізнаності складають три ключові компетенції: емпатія, організаційна обізнаність та сервісна орієнтація [109].

Емпатія найбільш значимий компонент ЕІ та соціальної свідомості, який на пряму залежить від самопізнання та самосвідомості. Емпатія – це прояв співчуття, яке виражається у здатності поставити себе на місце іншого, зрозуміти його, відчувати його імовірну перспективу у певний момент часу. Вона дозволяє не лише розуміти інших, але і сприймати їх почуття та емоції, їх точку зору, сприяти вирішенню їх проблем через прояв розуміння та турботи [111].

Наступним рівнем в піраміді емоційного інтелекту, після розвитку соціальної обізнаності, є соціальні навички. В емоційному інтелекті термін «соціальні навички» відноситься до навичок, необхідних для ефективного контролю та впливу на емоції інших, щоб успішно керувати цими взаємодіями. Навички варіюються від здатності слухати почуття іншої людини і розуміти, що вона відчуває і думає про речі, до здатності відчувати та обговорювати емоції інших. Мова іде про виявлення кращого в інших, вмінні їх надихати, створювати позитивну взаємодію, спонукаючи їх до

позитивних змін та постійного зростання в емоційному плані, для поліпшення процесу подолання конфліктних ситуацій [42, 57, 59; 124]. Соціальні навички, пов'язані з емоційним інтелектом, можуть включати: впливовість, лідерство, розвиток інших, спілкування, каталізатор змін, управління конфліктами, прихильність, командну роботу та співробітництво [61]. Емоційне переживання можливо охарактеризувати як здатність людини розвивати власну чутливість до емоційних проявів інших, що не лише забезпечить позитивну динаміку у спілкуванні та становленні взаємозв'язку з іншими, а й сприятиме зростанню навичок ідентифікації емоцій інших, реакції на них, та подальшому керуванні ними [117].

Після досягнення всіх шести рівнів ієрархії потреб А. Маслоу, людина приходить до самоактуалізації – вершини цієї ієрархії. Самоактуалізація, згідно з А. Маслоу [62, 84, 120], означає реалізацію особистого потенціалу, прагненні до особистого розвитку та переживання пікових моментів. Важливо підкреслити, що самоактуалізація є безперервним процесом становлення, а не статичним станом «довгого та щасливого» життя [121].

Самореалізація є одним із ключових аспектів емоційного інтелекту. Вона відображає здатність індивіда відчувати себе значущим і вносити у свій світ те, що для нього є справді важливим. Дослідження Р. Бар-Она [141-143] підтверджують тісний зв'язок між емоційним інтелектом та самоактуалізацією, вказуючи на те, що досягнення особистісного зростання можливе, за умови, що індивід соціально та емоційно ефективний у задоволенні власних потреб та прагненні до виконання власного життя.

З'ясовано, що культурний контекст також відіграє роль в емоційному інтелекті. Люди, що живуть у культурі, де цінується емоційний інтелект, найімовірніше виявлятимуть його й у іншому культурному середовищі, й будуть здатні розуміти відмінності в емоціях. Хоча деякі емоції можуть бути культурно зумовлені [102, 159;161].

А. Маслоу також припустив, що люди, які досягли самореалізації, іноді мають стан, який він назвав «трансцендентним». На рівні трансцендентності

людина допомагає іншим реалізувати себе, активувати самореалізацію, реалізувати свій потенціал [129; 152]. Емоційний фактор сильний, і люди на цій стадії прагнуть допомогти іншим зрозуміти та керувати своїми емоціями та емоціями інших. Трансцендентність відноситься до набагато вищих та ширших або цілісних рівнів людської свідомості, де ми діємо як цілі, а не як засоби щодо себе, інших, людей в цілому, інших видів, природи, тощо [129]. Трансцендентність тісно пов'язана із самооцінкою, емоційним благополуччям та загальною емпатією.

Емоційна єдність – це останній рівень у піраміді емоційного інтелекту. Це навмисно позитивно орієнтована динаміка в тому сенсі, що вона спрямована на досягнення та збереження панування емоцій, які повідомляють суб'єкту, що він контролює ситуацію або обстановку в прийнятій формі. Цей досягнутий рівень емоційної єдності у суб'єкта можна інтерпретувати як наслідок емоційного інтелекту [134].

Емоційна єдність – це внутрішня гармонія. В емоційній єдності людина відчуває сильну радість, мир, процвітання та усвідомленість абсолютної істини та єдності всіх речей. У симбіотичному світі те, що людина робить для себе, зрештою вона робить і для іншого. Все починається з нашої любові до себе, щоб потім ми могли направити це важливе почуття на все, що існує довкола нас [182]. Все, що потрібно, це бачити іскру життя і дива у всьому і бути оптимістичнішим. Справа в тому, що всі ми якимось чином взаємопов'язані, і чим глибше ми занурюємося в своє серце і слідуємо йому, тим менша ймовірність того, що ми робитимемо те, що може зашкодити іншим або планеті загалом [136]. Інші не відокремлені від нас.

Емоційна єдність випромінює смиренність і співчуття, які терпимі до недосконалостей іншого. Платон у Парменіда також говорить про єдність [124], Буття і Єдиного. Як пише Парменід: «Буття ненароджене і непорушне, цілісне, однорідне, непохитне і повне. І не було, і не буде, тому що тепер воно, все разом, одне, суцільне ...» [122, 139].

1.2. Концептуальні підходи до вивчення ідентичності як соціально-психологічного феномену

У зв'язку з інтеграцією технічних засобів у сучасне суспільство стає актуальним питання про нові риси процесів самопізнання та саморозвитку особистості. Зміни економіки та освіти сильно впливають на соціальні процеси. Зміст дитинства стає невизначеним, а інформаційне навантаження на психіку дітей формує нові моделі поведінки, ефективність яких ще не вивчена. У цьому контексті стає актуальним питання про самототожність та уявлення про себе.

Однією з найважливіших потреб людини є прагнення до множинних відносин із навколишнім світом, до колективного життя, яке реалізується в результаті ідентифікації людини з певними соціальними групами, їх цінностями та соціальним статусом усередині них. «Самоідентифікація» (як процес) визначається в науці терміном «ідентичність». Найчастіше це поняття визначається як усвідомлення людиною своєї належності до тієї чи іншої соціальної групи, за допомогою якої вона визначає своє місце у культурному та соціальному просторі.

Поняття ідентичності в науковій літературі розглядається як інтегративне явище, яке передбачає відповідність та взаємодоповнення між внутрішнім психологічним змістом особистості та її способом репрезентації, захистом особистісного «Я», та реалізацією власної «Я-концепції», втілення особистості, та її самоприйняття [33]. Особистість як складна психологічна структура включає свідомі та несвідомі компоненти, має складну внутрішню структуру і може проявлятися в різних сферах.

Проблема тотожності у класичній традиції спочатку досліджувалась та розвивалась у філософії, але з другої половини ХХ ст. вона виходить за межі філософії і також стає об'єктом різних психологічних досліджень. К. Ясперс, наприклад, розглядає тотожність як одну з ознак свідомості у своїй творчості [97]. Згідно з К. Ясперсом, усвідомлювати свою ідентичність означає

«залишатися тим, ким я завжди був, при цьому усвідомлюючи, що моє «Я» відрізняється від решти світу» [97]. Такий підхід розглядає ідентичність як суб'єктивний чинник, що ґрунтується на порівнянні себе з іншими.

У той самий час поняття «ідентичність» набуло поширення в роботах Е. Еріксона, який висловив сутність цього явища у своїй концепції. Е. Еріксон переглянув поняття «ототожнення», запроваджене З. Фрейдом, додав поняття «ідентичність», під якою він розумів почуття незалежності та незмінності від зовнішніх обставин [123]. У своїй теорії він наголошує, що ідентичність – це насамперед суб'єктивний досвід, на який можуть впливати чи не впливати зовнішні чинники, зокрема такі як «громадська думка». Оскільки це поняття розглядається автором у досить широкому контексті, ідентичність включає також «відчуття належності до певної соціальної групи» та «відчуття свого життя як цілісного процесу». Ці компоненти допомагають конкретизувати аналізоване явище, виділяючи дві його фундаментальні функції: адаптаційну (присосовність до умов, що змінюються) і організаційну (здатність поєднувати накопичений досвід та власні індивідуальні особливості). Вчений також розрізняв поняття «індивідуальна ідентичність» та «групова ідентичність», які стали основою для подальшого введення в науковий обіг понять «індивідуальна ідентичність» та «соціальна ідентичність» [71-73]. Однак з точки зору організації досліджень розвитку особистості людини ідентичність розглядається ним лише як суб'єктивна характеристика, до того ж вона не одразу проявляється у людини і не стає доступною для зовнішнього дослідження доти, доки людина не пройде етап підліткового віку.

Найбільш цінним в теорії Е. Еріксона є введене ним поняття «его-ідентичності» [73] як нового психосоціального параметра, що виникає в підлітковому віці. Суть його полягає у тому, що в цей період молоді люди стикаються з принципово новою для них соціально-особистісною проблемою – набутими знаннями про себе як про представника певної соціальної групи (наприклад, про сина або дочку, студента, спортсмена, художника, члена

громадських організацій) та прописати їх сукупний зміст у перспективі тимчасового розриву (минуле-майбутнє). Автор простежує суб'єктивний зміст самоідентифікації та виявляє її внутрішні протиріччя, співставляючи власні уявлення про себе з думкою оточуючих.

Варто зазначити, що засновник психоаналітичної психології (З. Фрейд) наполягав на заміні терміну «ідентичність» (що відображає насамперед такі якості, як стійкість, твердість) [60] терміном «ідентифікація», який привертає увагу до постійних процесів розвитку та трансформацій. Основною метою існування людини є збереження біопсихічного здоров'я, тому, на їх думку, сталість особистості як умова такої рівноваги важливіша за зміни. У концепціях А. Адлера, Г. Саллівана, К.Г. Юнга, К. Хорні наголошується на необхідності розгляду взаємодії внутрішнього «Я» та суспільства як основи для глибшого розуміння природи ідентифікації. «Его»-психологи (Г. Хартман, Д. Рапопорт) вивчали тривалість циклів розвитку «Его» і розглядали їх як криза індивідуальної зрілості, тобто соціальної сторони «Его», яка має суб'єктивний характер [60, 77;205].

У сучасній соціальній психології та соціології (Т. Парсонс, К. Кулі та інші) ідентифікація служить основою процесу соціалізації, що передбачає присвоєння людиною моделей поведінки, соціокультурних моделей та соціальних ролей. Більшість зарубіжних авторів вважають «ідентичність» специфічною основою, на якій формуються окремі уявлення про себе. Але разом з тим її основу становить нормативний характер, який забезпечує цілісність уявлень, які формуються у індивіда про самого себе, а також визначає особливості його соціальної поведінки.

Серед зарубіжних учених, які займалися вивченням ідентичності, варто згадати Дж. Міда, Г. Тейфела, Р. Тернера. Наприклад, Дж. Мід проаналізував роль соціальної ідентичності у регуляції поведінки в контексті проблеми співвідношення між соціальною детермінацією та індивідуальною свободою. Виходячи з його теоретичних міркувань, «Я» («Я очима інших») не забезпечує нормативної діяльності «Я» («Я такий, який я є»), а, навпаки,

надмірно регулює власну діяльність, життя (регулююча діяльність) [97]. Розглядаючи ідентичність, він приписує їй і соціальну обумовленість, вважаючи, що вона є результатом досвіду соціальної взаємодії з іншими людьми: оскільки виникає тільки тоді, коли індивід інтегрований в соціальну групу і спілкується з іншими [34].

Подібно до Дж. Міда, засновники теорії соціальної ідентичності, визнають соціальний фактор як провідний, при формуванні ідентичності. Г. Теджфел і Дж. Тернер встановили, що «зрушення» ідентичності до полюса соціальної самокласифікації визначає поведінку між групами (тобто нормативну поведінку), а полюс особистісної самокласифікації – міжособистісну поведінку. Отже, система включає дві підсистеми: особистісну та соціальну ідентичність [64]. А під «ідентичністю» Р. Тернер розуміє «свідоме самовизначення соціального суб'єкта» [100]. Співвідношення цих типів ідентичностей у структурі «Его-концепції» визначає механізм побудови поведінки людини.

У роботах Г. Брейкуелла та інших когнітивних психологів, ідентичність розглядається як когнітивне утворення, яке, за відповідних умов, виконує когнітивну функцію [104]. Особиста ідентичність визначається як сума інтелектуальних, моральних і фізичних характеристик людини, тоді як соціальна ідентичність – це набір індивідуальних ідентичностей, заснованих на належності індивіда до різних соціальних підсистем, тому між особистою та соціальною ідентичністю існує певний суб'єктивний зв'язок.

Інший відомий вчений, Ж. Піаже, розглядає тотожність з іншого боку. Найбільш важливим для нього є його «незмінний характер», що дозволяє розглядати цей параметр як ціль дослідження під час аналізу процесу розвитку дитячого мислення [113].

Не варто залишати без уваги роботи І.С. Кона. Він та його послідовники розрізняли психофізіологічну, соціальну та особистісну ідентичність, тобто, вона містила як об'єктивні, так і суб'єктивні характеристики [108].

На думку сучасного дослідника Л.Б. Шнейдера, ідентичність поєднує в собі ролі, індивідуальний та соціальний досвід, цілі, цінності, установки, мотивації, емоції, особистісні конструкції, сенси та хронотопи (тимчасову та просторову організацію особистості), а її основними метриками є семантика, значимість та оцінка. Реалізація ідентичності пропонує автентичність самоприйняття, високий рівень інтеграції динамічних та конфліктних образів індивідуального «Его» у цілісну систему, що забезпечує стійке індивідуально-особистісне самовизначення [72]. Тому в цій теорії акцент робиться на подвійній природі аналізованого явища, оскільки воно є, з одного боку, відображенням уявлень як зсередини, так і ззовні (об'єктивний характер), а з іншого – виразом самого себе у власному самосприйнятті та життєвому процесі (внутрішній характер).

У сучасній науковій літературі ідентичність найчастіше поділяють на особисту та соціальну. В.О. Беляєв і М.М. Кончаловська визначають особистість як складне структурне утворення соціального походження (сукупність ознак або інших індивідуальних характеристик), «пов'язане зі свідомістю, яке індивід має про себе у відносинах із зовнішнім світом, з нормами, правилами та моральними цінностями, на основі яких здійснюється самооцінка та побудова системи взаємодій та відносин зі світом та із самим собою» [65].

В основі природи соціальної ідентичності лежить процес самоопору у групі та визначення місця свого «Я» у внутрішній груповій ієрархії. Йдеться про усвідомлення належності до певних спільнот та соціальних груп. Сформована соціальна ідентичність це задана інтерпретація та реалізація всієї сукупності соціальних знань, за допомогою яких вона підтримується та модифікується.

Є.О. Труфанова також розрізняє індивідуальний та соціальний рівні ідентичності. Нижчий – індивідуальний рівень, він охоплює всі особисті характеристики, які роблять цю людину унікальною. Соціальний рівень, за Труфановою, пов'язує ідентифікацію особистості з «очікуваннями та

нормами тієї соціальної сфери, в яку вони занурені. Ці рівні тісно пов'язані між собою, оскільки уявлення людини про себе виникають і розвиваються під впливом соціальних норм» [98], що, у свою чергу, визначає суб'єктивний характер явища, що розглядається.

Соціальні психологи та соціологи найчастіше використовують поняття соціальної ідентичності. Концепція соціальної ідентичності використовувалася Ервінгом Гоффманом, щодо різних ролей ідентичності (мати, працівник, клієнт тощо), які людина приймає у житті. Особиста ідентичність, з іншого боку, визначає унікальність людини, що виникає внаслідок ідентифікації рис (ім'я, зовнішність, характеристики) та конкретної індивідуальної біографії.

Соціологічні дослідження ідентичності, соціально-психологічні дослідження «Я-концепції» та психології особистості проводяться значною мірою незалежно одне від одного, хоча й зачіпають тісно пов'язані дослідницькі питання [74]

Термін «ідентичність» завдячує своєю появою в понятійному апараті психології Е. Еріксону, який вживав його в різних сенсах: «солідарності з ідеалами групи» [155; 156]. Звідси випливає відомий поділ і навіть протиставлення двох типів (компонентів) ідентичності: особистої та соціальної. Термін «особистісна ідентичність» («самоідентичність»), що традиційно використовується в психології особистості та психології розвитку, позначає відчуття особистої ідентичності, цілісності, спадкоємності та унікальності, тоді як термін «соціальна ідентичність», що більш активно використовується в соціальній психології, передбачає усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної соціальної групи.

Сенс життя функціонально бере участь у процесах формування та підтримки особистісної та соціальної ідентичності. Психологічний механізм їх формування та функція інтегрального зв'язку передбачає наявність певного набору ідентифікаторів, тобто ознак, що використовуються для ідентифікації людини, встановлення її специфіки та ідентичності, а також

належності до соціальної спільноти. Спектр цих ознак дуже широкий і різноманітний: від формальних характеристик (стать, вік, місце проживання, соціальний статус, статура, фізичні характеристики, професія, мова спілкування, знак зодіаку, тощо) до змістовних особистісних характеристик (цінності, мотиви, цілі, риси характеру, тощо). Як правило, склад ідентифікаторів, за допомогою яких людина пізнає себе та виділяється у різних життєвих контекстах, з віком змінюється. Зміст ознак і патернів, у яких у нормі будується ідентичність, може свідчити про рівень психологічної зрілості чи незрілості особистості.

Нормальний розвиток вікової ідентичності передбачає низку прогресивних змін в індивідуальній системі ідентифікаторів: від випадкових, зовнішніх, обмежених, специфічних критеріїв до стійких, внутрішніх, широких та узагальнених критеріїв. У міру дорослішання особистості внутрішні особистісні смислові підстави починають домінувати серед усіх можливих ознак, що ідентифікуються. Це означає, що в процесі самосвідомості та ідентифікації людина керується насамперед єдиним особистісним змістом, який набуває для нього різноманіття предметів та явищ навколишньої дійсності. Особистісний зміст і стійкі смислові формування, що лежать в його основі (за змістом особистісні мотивації та цінності) стають з певного моменту головним ідентифікатором особистості, а наступність у світорозумінні стає гарантом тотожності, наступності та безперервності «Я». За аналогічним механізмом в спробі ідентифікувати себе з іншими людьми та соціальними групами, людина більше спирається на подібність і близькість, яка закладена в глибинних критеріях та змістовній наповненості, не звертаючи значної уваги на поверхневі характеристики. Зріла особистість, як зазначає В.В. Знаків, «структурує власну ідентичність у системі конструктів, що відбивають суб'єктивну установку «Я є світ» [16; 24; 57; 82].

Уявлення про те, що смислова сфера особистості та смислове регулювання її життєдіяльності є психологічною основою особистісної та

соціальної ідентичності, є у багатьох теоретичних підходах і концепціях. Справа в тому, що смислові структури управляють життям людини за особливою логікою, висловлюючи її стійке, індивідуалізоване та упереджене ставлення до навколишньої дійсності. Ця логіка передбачає побудову власної життєдіяльності людини відповідно до внутрішніх переживань та уявлень про значення різних предметів та явищ у контексті цілісного життя. У контексті семантичного підходу до особистості цей регулюючий принцип називається, наприклад, «логікою сенсу» (Д.О. Леонт'єв) або «логікою сенсової необхідності» (Ф.Є. Василюк).

Людина зберігає почуття тотожності із собою у тій мірі, як її повсякденне життя керується логікою її взаємин, що мають сенс. Це з деякими особливостями семантичної регуляції. Насамперед, особливістю сенсових утворень є те, що їх зміст відбиває не поточий, нинішній стан, а образ бажаного майбутнього. В силу цієї виняткової якості, лише семантична регуляція відкриває перед людьми можливість узгоджувати свої дії з віддаленою перспективою та організовувати їх у вигляді хронологічної послідовності. Різні, інколи, ніби то, не сумісні дії та види діяльності «зшиваються» зв'язками за наявності сенсу та стають тривалою та цілісною лінією діяльності в житті людини. Як зазначає Д.О. Леонт'єв, «Свідома дія – це дія, спрямована на всю систему взаємин з оточуючим світом в цілому. Ця поведінка, повною мірою враховує всю систему взаємин з оточуючим світом у довготривалій перспективі» [102]. Це важливо для формування та підтримки ідентичності, оскільки внутрішня узгодженість та наступність поведінки забезпечують об'єктивну основу для переживання людиною власної ідентичності та наступності у часі та просторі. Там, де вибір та дії позбавлені особистого сенсу, відсутня історичність, спадкоємність та наступність життєвих подій, що також виключає особисту ідентичність.

Регуляція за наявності сенсу передбачає побудову життєдіяльності за внутрішніми критеріями особистісного сенсу та забезпечує узгодженість процесу її формування та трансформації з ціннісними, мотиваційними та

іншими стійкими структурами особистості. Суб'єктивним ефектом такого регулювання є переживання сенсу, авторства і достовірності («це я» і «це моє») прийнятих рішень та дій. У філософсько-психологічній літературі це суб'єктивне переживання описується за допомогою термінів «батьківство» (М.К. Мамардашвілі), «автентичність» (М.М. Бахтін; Дж. Бюгенталь), «вірність собі» (С.Л. Рубінштейн), «конгруентність» (К. Роджерс), «самовідповідність» (К. Шелдон) тощо. Важливість вибору та дій дозволяє випробувати весь спектр почуттів, які виступають внутрішніми сигналами, які формують та закріплюють особистісні якості особистості. І навпаки, коли особистість приймає і реалізує рішення, які не відповідають мотивам та цінностям, вона відчуває їх непотрібність, віддаленість та несправжність («не моє» і «не я»), що стає тимчасовим показником втрати ідентичності. Цей стан у низці філософських, психологічних та соціологічних концепцій визначається поняттям «відчуження» [96;100;105]. Розлади ідентичності типу «почуття ідентичності та цілісності» [106] спричиняються саме порушенням усвідомленого регулювання та відчуженням особистості від власного життя.

У світлі вищевикладеного проясняється загальна мета сенсу життя у психологічному механізмі формування та підтримки особистісної та соціальної ідентичності людини. Сутність функції виявлення сенсу життя в тому, що вона виступає у ролі суб'єктивного ідентифікатора: змісту внутрішнього світу (самосвідомості), виходячи з якого людина: 1) встановлює тотожність, безперервність свого «Я»; 2) співвідноситься з іншими людьми, соціальними групами, суспільствами та культурами, визначає схожість та приналежність до них, розвиває почуття солідарності та приналежності. Іншими словами, сенс життя функціонує як психологічний засіб, за допомогою якого здійснюються операції порівняння, протиставлення та ототожнення в системах відносин «я – не я» (особиста тотожність) та «я – ми – вони» (соціальна тотожність). Таким чином, функція ідентифікації є частковим похідним від загальної функції регулювання сенсу життя.

Незважаючи на незмінність функції визначення сенсу життя, психологічні механізми її реалізації дуже різні відносно особистісної та соціальної ідентичності. По суті, сенс життя в контексті формування особистості є найбільш стійкою і узагальненою «інстанцією» регулювання яке спирається на сенс, що займає центральне місце в смисловому полі особистості і пов'язану з індивідуальною життєдіяльністю в її сукупності. Поведінка, регульована цим органом, досягає найвищого рівня зв'язності та наступності, роблячи сенс життя незамінним джерелом та надійною опорою почуття ідентичності, наступності, цілісності та самопізнання, тобто особистісної ідентичності. Що стосується соціальної ідентичності, то варто зауважити, що сенс життя людини онтогенетично визначається важливими цінностями, що склалися в житті важливих осіб, соціальних груп, суспільства та культури. Поряд із набуттям цих цінностей людина набуває стійкої ідентифікації з людьми та спільнотами, які розділяють і практикують у своєму житті по суті аналогічні сенси. І доки людина залишається прив'язаною до цих сенсів, вони дають їй почуття причетності, близькості, приналежності, зв'язку з людьми, завдяки чому були визначені відповідні символічні значення.

В даному аспекті соціальна ідентичність визначає індивідуальний вибір сенсу життя, який завжди реалізується в просторі альтернативних цінностей, що визначаються різними соціальними групами. В той самий час ідентичність визначена сенсом життя, має бідьш глибоке змістовне наповнення ніж соціальна ідентичність, яка побудована на ознаках формальної подібності. Не менш значимим є зміст індивідуального сенсу життя, який дозволяє індивіду вибірково ідентифікувати себе з людськими спільнотами різної спрямованості, від соціальних до просоціальних, від побутово-сімейних до загальнолюдських. Як відмічав у своїх дослідженнях Д.О. Леонт'єв: «В основі розвитку будь-якої культури лежить ідентифікація з відповідною соціальною спільнотою, починаючи з сім'ї і закінчуючи людством вцілому. Сприймаючи себе як індивіда, що займає певне місце в

цьому світі, надідентичні, наднаціональні, загальнолюдські цінності відкривають загальнолюдську культуру» [83].

Процеси формування сенсу життя і формування власної ідентичності утворюють, по суті, незалежні паралельні прямі розвитку ідентичності, але в підлітковому віці вони вперше перетинаються так, що пошук сенсу індивідуального життя стає основним підґрунтям для розвитку особистості. На авторитетну думку В. Франкла, «найбільш актуальний даний процес у підлітковому віці, коли підліток стурбований проблемами ідентичності тому процес пошуку себе є найбільш ефективним через пошук сенсу життя» [102].

З подальшим процесом біологічного зростання, динаміка ідентичності є детермінованою, вона пов'язана із постійними процесами «пошуку себе», «пошуку та втрати сенсу життя».

Про тісний взаємозв'язок між ідентичністю і сенсом життя в класичних і сучасних підходах веде мову Е. Еріксон. Особистісну ідентичність він визначає як «відчуття тотожності з самим собою (без урахування процесів біологічного дорослішання), цілісності, безперервності власного існування в часі та просторі [95]. Провідним етапом в розвитку цього почуття є підлітковий вік (11-20 років), коли формується система цінностей та значення інших людей, формування системи цінностей та ідеалів, яка інтегрується в особисту точку зору індивіда. «Ідентичність, яка формується в пізньому підлітковому віці, враховує всі смислові ідентифікації, але разом із тим, модифікує їх, формуючи одне причинно-зв'язане ціле» [93]. Якщо даний етап в житті супроводжується невдачею, то відбувається змішування ідентичності, яке супроводжується сумнівами про власне місце в житті, формується хибна система цінностей, ідеалів, які похитують віру індивіда, провокують зневіру.

Уявлення про сенс життя та ідентичність набуло розвитку, популярності, тому відображається у концепціях його послідовників, зокрема:

1. Стан ідентичності Дж. Марсія;

2. Фірмовий капітал Дж. Коте;
3. Нараттивна ідентичність Д. МакАдамс, Дж. Сінгер, Є.Е. Сапогова.

Відповідно до концепції Дж. Марсія визначають чотири стани ідентичності, які мають двояке трактування: з одного боку, як їх психологічні типи, а з іншого боку, як етапи їх розвитку. Стан ідентичності визначається точкою перетину двох ключових критеріїв: прийняття або неприйняття обов'язків – наявність або відсутність прихильності до переконань, цілей та цінностей. Криза, або дослідження альтернатив – це подолання або неподолання кризи, пов'язаної з активним пошуком, вибором та переоцінкою цінностей, системи цінностей та життєвих ідеалів. Виходячи з вищезазначеного, розрізняють «поширену ідентичність» (нездатність сприймати обставини, подолати кризу), «задана ідентичність» (прийняття обставин без подолання кризи), «мораторій» (прийняття обставин, додання кризи в даний момент), «набута ідентичність» (Acceptance of Crisis Commitments) [133].

На думку Дж. Марсія, вимір «прийняття та неприйняття обов'язків» є головним при визначенні стану ідентичності, оскільки центр ідентичності є гармонійною і стійкою системою життєвих цінностей, які надають життю індивіда певної спрямованості. Вимір «пошук альтернатив» – ще одна характеристика стану ідентичності, оскільки він показує модальність формування – присвоєння чи самоконструювання – індивідуальної системи цінностей. «Ідентичність сприймається як внутрішній стрижень, що надає важливості та значимості навколишньому світу. Природа стрижня може бути подвійною – або визначена та сформована самостійно, або розроблена та запропонована іншими індивідами або соціумом. Ті, кому приписується ідентичність, сприймають своє майбутнє, як шлях до досягнення мети та реалізації очікувань, ті хто створив власну ідентичність, сприймають майбутнє як самоактуалізацію» [133; 174].

Нескладно помітити, що критерії визначення статусу ідентичності пов'язані з продуктивним і процесуальним аспектами життя. Критерій «прийняття-неприйняття обставин» концептуально є наближеним до інших понять, зокрема «сенса-несенса життя» [35], «наявність-відсутність сенсу життя» [18]; «пошук альтернатив» відповідає поняттю «пошук мисленневих сенсів» [19], «пошук сенсу життя» [106]. Варто зазначити, що такі поняття як «дослідження альтернатив», «пошук сенсу життя» вважаються показниками кризи особистості, при чому в першому випадку мова іде про «кризу ідентичності», а в іншому – «екзистенційна криза» [94].

На основі міждисциплінарних концепцій людського та культурного капіталу, канадський соціолог та соціальний психолог Дж. Коте запропонував концепцію капіталу ідентичності, яку він вважає більш адекватною, ніж підходи 1960-1970-х рр., оскільки вона відображає особливі складності, є варіативною та різноманітною. На відміну від усвідомлено визначеної та фіксованої ідентичності, створеної людиною впродовж більш тривалого або більш короткого періоду часу, капітал ідентичності, насамперед, включає особисту здатність адаптувати та трансформувати ідентичність у динамічно – змінюваному соціальному світі. На думку Дж. Коте, капітал ідентичності є системою зовнішніх (соціальних, матеріальних, фізичних) і внутрішніх (психологічних) ресурсів, що дозволяють їх власнику ефективно визначати себе, незважаючи на зростаючу соціальну незахищеність і нестабільність. Особливий інтерес у контексті даного дослідження є блок внутрішніх ресурсів, який охоплює індивідуально-психологічні особливості людини і узагальнюється терміном агентність. Більш конкретно, під агентністю розуміється «почуття відповідальності за вибір людиною життєвого шляху, впевненість у своїй здатності приймати самостійні рішення і контролювати їх наслідки, впевненість у своїй здатності долати обставини, що перешкоджають реалізації обраного життєвого шляху» [101].

Агентність – складне, комплексне поняття, у зміст якого Дж. Коте закладає низку особистісних характеристик, саме: високу самооцінку, силу «Его», якості особистості яка перебуває у постійному розвитку, внутрішнє місце суб'єктивного контролю, критичне мислення, моральну зрілість, тощо. Окремою специфічною ознакою є наявність сенсу життя, що суттєво спрощує процес довготривалого планування життя, а натомість, підвищує імовірність досягнення індивідуальних, особистісних цілей, які можуть бути запорукою успіху у професійній сфері, або в житті загалом» [97]. На рівні емпіричного дослідження агентність вимірюється складовим (глобальним) показником багатофакторної агентної особистісної шкали (MAPS), що включає оригінальні діагностичні шкали визначені у скороченому варіанті опитувальника «PIL» [68;72].

В решті-решт ще одна сучасна галузь, яка щільно пов'язує ідентичність із сенсом життя, – це дослідження та вивчення нарративної ідентичності. За словами Дж. Сінгера, це розділ психології особистості, що досліджує, «як люди використовують розповіді історій для розвитку та підтримки відчуття цілості та мети в житті що ґрунтується на здобутому життєвому досвіді» [47;48].

Найбільш передовою теорією в даному спрямуванні є концепція Д. МакАдамса про ідентичність, як про життєву історію. З погляду цієї концепції історія життя є нарративною тотожністю існування, у якому людина знаходить відчуття наступності та тотожності із собою через зв'язок із урахуванням сенсу минулого, сьогодення і майбутнього. Він конструює історію життя, щоб отримати сенс життя з окремих біографічних епізодів, завдяки чому відбувається формування ідентичності. Проте, оскільки сенс життя дає загальну схему організації та збирання різних частин життєвого досвіду у цілісну життєву історію, то можливо говорити про те, що даний процес і формує нарративну ідентичність. Завдяки стійкості сенсу життя нові життєві переживання чудово інтегруються та асимілюються у існуючу життєву історію. Створюється стійке відчуття, що людина залишається

такою, якою вона була раніше і що всі події в її житті відбуваються з нею, а не з кимось іншим [21].

Незважаючи на давність дослідження питання про функціональну роль сенсу життя у розвитку особистості, спроб дати емпірично доведену відповідь поки що небагато. У деяких сучасних науковців існує уявлення про те, що «відкриття сенсів життя, побудова особистісної ідентичності та відкриття людиною свого місця у цьому світі взаємопов'язані» [52]. Якщо цілісно глянути на історію еволюції цієї проблеми, то можна побачити тенденцію до зближення, а в останнє десятиліття і до злиття понять «сенси життя» та «ідентичність».

Якщо в літературі 1960-2000-х років поняття ідентичності та сенсу життя розглядалися як суворо взаємодіючі, але все ж таки окремі явища, то сучасні дослідження прагнуть внести сенси життя в психологічну структуру ідентичності. Для підтвердження звернемося до нещодавніх досліджень, у яких сенси життя розглядаються як невідемна складова ідентичності. Так, у роботі С. Робертса та Дж. Кота сумісне поняття ідентичності та сенсу життя визначається терміном «світогляд» і є частиною структури соціальної ідентичності [5], а в дослідженні Л. Кіана воно розглядається як ядерна освіта, властива етнічній ідентичності, і пояснює позитивний вплив на соціально-психологічну адаптацію, шкільну успішність та психологічне самопочуття підлітків [8].

Виходячи із усього вищезазначеного, впливає лише один висновок: проблема ідентичності та концептуальне її наповнення перебуває на етапі активного опрацювання та висування нових ідей та гіпотез.

1.3. Криза ідентичності: поняття та особливості дослідження

Проблема тотожності особистості цікавила багатьох науковців упродовж століть. Вивченням цього поняття займалися багато вчених, зокрема: Л.І. Божович, У. Джеймс, Е. Еріксон, І.С. Кон, Дж. Мід, А. Уотерман, Д.І. Фельдштейн, З. Фрейд, Е. Хоффман, І.І. Чеснокова.

Розглядаючи кризу ідентичності як фактор, що сприяє успішному розвитку особистості, творчої спрямованості та продуктивності, Е. Еріксон, І.С. Кон, В.С. Малахов, Ж. Маріса, З. Фрейд та інші, відзначають позитивний вплив цього явища на особистість людини.

У психологічній літературі велика кількість робіт, як, наприклад, Н.В. Антонова, Т.М. Буякас, О.М. Васильченко, П.І. Гнатенко, О.А. Донченко, В.Л. Злівкова, О.М. Ічанська, І.С. Кона, К.В. Коростіліна, С.Д. Максименко, В.С. Малахов, В.В. Москаленко, Л.Є. Орбан-Лембрик, В.М. Павленко, С.Р. Пантисєва, Н.І. Пілат, В.Г. Романова, В.В. Століна, Т.М. Тітаренко, В.А. Отрута та інших, присвячено дослідженню кризи особистості в аспекті соціалізації.

Традиційно появу терміну «ідентичність» пов'язують із роботами У. Джеймса, який інтуїтивно припустив, що це суб'єктивне відчуття ідентичності та цілісності є переживання ідентичності, а не характеру [103].

Останніми десятиліттями виник практично новий напрям у психології: психологія ідентичності. За останні 25 років на цю тему було надруковано понад 300 наукових статей. У роботах вчених ми спостерігаємо виникнення різних типів ідентичностей: ядерних, гендерних, рольових, особистісних, професійних, усвідомлених, несвідомих, соціальних, тощо. Отже, ідентичність є досить широким поняттям, що охоплює всі якості особистості, зумовлені безліччю біологічних, психологічних соціальних та культурних факторів [103].

На думку С.Л. Франк, ідентичність є проявом буття і самобуття. Буття проявляється у ототожненні індивіда із соціальними символами, а самобуття людини проявляється як процес ідентифікації-індивідуації. Самоіснування людини, відкриття почуття свого «Я» відбувається у взаємодії з «ти», адже ця взаємодія створює «ми» та неповторність свого «Я» та його «ти» з іншого [101].

У працях О. Вейнингера [103] процес самовизначення, набуття та розуміння власного «Я» виходить за рамки сутності речей. Тобто феномен

«Я» – це глобальне бачення світу загалом. Цікаво, що результатом пізнання «Я» є віра людини в існування «Я» або душі, яка є окремою часткою що споглядає за світом. На думку О. Вейнингера, життя людської душі починається в той момент, коли людина усвідомлює власну ідентичність, тоді, коли вона познає власне «Я». При цьому вчений зазначає, що людина, яка не визнає себе, руйнує весь світ. Коли індивід не визнає поняття «ти», не приймає його, спростовує своє «Я», а без «Я» і «ти» взагалі нічого не існує, оскільки «Ти і я – родинні поняття» [90].

Тому, ґрунтуючись на аналізі процесу та сутності тотожності О. Вейнингером, у згоді з К.С. Торопом [92], зазначимо, що філософська парадигма виходить із двоїстості природи терміна та поняття. З одного боку, особистість реалізується у розвитку особистості і отримує певну форму і цілісність, з іншого боку, вона постійно змінюється у процесі життя. Ця двоїстість природи втілилася і в семантичній двоїстості значень: «idem» (тотожний, подібний) та «ipse» (змінний, різний). Отже, «idem» це тотожність, а «ipse» це «Я». Або особистість тотожна самій собі і визначає свою сутність, свою сутність у взаємодії, у спілкуванні з іншими, або вона інша, відмінна індивідуальністю, інша та відчужена, самотня. Таким чином, двоїстість ідентичності породжує дихотомію: самоідентичність [79].

А.В. Колесник [91] розуміє ідентичність як образ себе у всіх його зв'язках з навколишнім світом, почуття доречності та стійкого володіння своїм «Я» незалежно від змін у «Я» та ситуаціях, це фіксація на сутність самосвідомості з подальшим самовизначенням, завдяки якому людина усвідомлює себе та конструює значення навколо певного культурного активу чи набору рис.

Філософія постмодерну сприяла появі нового бачення проблеми «Я», відкриваючи аспекти ідентичності та самоідентифікації: наративну ідентичність П. Рікера, комунікативну ідентичність Ж. Габермаса, морально-онтологічну ідентичність К. Тейлор.

Попереднє визначення поняття ідентичності, таким чином, зводиться до прояву події, існування самості (С.Л. Франк), «маніфестації самості» (О. Вейнінгер), «образу себе» у всіх його гранях, його зв'язки із зовнішнім світом (О.В. Колесник), факт можливості, створення та становлення особистості (К.С. Тороп).

В цілому, ми можемо розуміти ідентичність як один із механізмів суб'єктивного світу і досвіду життя людини, засобами якої пояснюється всебутність буття, його основа [91].

Криза ідентичності – це особлива фаза становлення особистості, під час якої людина шукає своє місце, свою роль та зміст свого перебування у суспільстві.

Це поняття вперше запровадив відомий американський психолог Ерік Еріксон. У своїх працях він приділяв особливу увагу кризі середнього віку, але зазначав, кожен етап зміни особистості може призвести до втрати самовизначення [159].

Процес ідентифікації починається в ранньому дитинстві, але тільки в підлітковому віці розвиток ідентичності досягає точки, коли можлива криза ідентичності, а надалі такі кризи людина може переживати у будь-якому віці, при переході від однієї фази формування особистості до іншої. У суспільствах з обов'язковими ритуалами дорослішання або жорстко визначеними ролями для підлітків криза ідентичності менш виражена, ніж у демократичних суспільствах [33;57;104; 203].

У вітчизняній психології інтерес до проблеми кризи ідентичності значно зріс у перше десятиліття ХХІ століття. При цьому вивчення цієї теми ведеться у різних напрямках. Так, Ю.Г. Овчиннікова вперше торкається проблеми кризи особистісної ідентичності [106], Т.Г. Стефаненко розглядає кризу соціальної і насамперед етнічної ідентичності [132], Н.М. Лебедева розглядає кризу ідентичності з семантичної точки зору [65], Н.В. Жигінас переважно проявляє цікавість до студентської кризи, а також медико-психологічні аспекти. Нарешті, Н.А. Самойлик поділяє власне кризу

ідентичності та нормативну кризу старіння та пропонує розглядати кризу ідентичності як окрему категорію [176].

Виявлення різних аспектів цілісного феномену кризи ідентичності неминуче призводить до різних інтерпретацій цього феномену, виявлення різних критеріїв кризи та розробки інструментів відповідно до обраних критеріїв. Так, на думку Ю.Г. Овчиннікової, серед критеріїв кризи ідентичності можна назвати:

- порушення довіри;
- емоційні прояви (почуття самотності, тощо);
- порушення тимчасової перспективи;
- зниження самооцінки;
- характеристики роботи;
- використання «масок» або «ролей» у повсякденному житті;
- негативна групова ідентичність;
- психосоматичні симптоми;
- сни [132].

Для вивчення визначених критеріїв Ю.Г. Овчиннікова використовувала широкий спектр методів та прийомів, у тому числі тест тематичної апперцепції (ТАТ), малюнок неіснуючої тварини, опитувальник особистісної тривожності Тейлора. Для з'ясування причин кризи, отримання додаткової інформації про її індикатори та можливі наслідки вона пропонувала звертатись до напівстандартизоване інтерв'ю. Самооцінку імовірної кризи рекомендувала проводити за шкалою Дембо-Рубінштейна; методикою «Хто Я?». Додатковими методами були бібліографічні документи, розгорнуте інтерв'ю або серія інтерв'ю [32].

Інший каталог критеріїв, хоч і досить вузький і актуальний лише для студентів, запропонував Н.В. Жигінас. Ця система критеріїв, що визначається автором як «дезадаптивний симптомокомплекс» кризи ідентичності, який включає:

- зниження академічної та професійної мотивації;

- зловживання довірою;
- тривога, почуття самотності;
- занижена самооцінка, ідентифікація з негативною соціальною роллю або хибна ідентифікація з придбанням чужих характеристик (масок);
- втрата контролю за власним життям, порушення тимчасової перспективи, порушення здатність до планування [44].

Л.Б. Шнайдер ставить під сумнів ідентичність та її кризу на основі класифікації її станів (передчасна ідентичність, генералізована ідентичність, мораторій, позитивна ідентичність, порушена, псевдопозитивна ідентичність), розробленої Е. Еріксоном, Дж. Марсією та А. Уотерманом. При цьому для діагностики особистості використовується метод МІІ, розроблений Шнайдером, метод дослідження особистості, заснований на методі вільних асоціацій [170].

У своїх роботах О.Л. Солдатова також звертається до проблеми кризи особистісної ідентичності, вважаючи її нормативною. Відповідно до їх концепції, доросла людина проходить як стійкі періоди, так і періоди нормативних криз, динаміка яких пов'язана зі зміною ситуації соціального розвитку і завдань, які життя ставить перед людиною, яка досягла певного віку. У той самий час динаміку нормативних криз можна вивчати, досліджуючи «Его»-ідентичність. Розроблений нею тестовий опитувальник SEI (метод діагностики структури та станів «Его»-ідентичності) містить такі шкали (а, отже, індикатори наявності чи відсутності кризи):

- «відповідальність за вибір» або «здатність розвиватися» (СТ);
- «самодостатність» або «сила Его» (СЕ);
- «свідомість життєвого шляху» (ЖШ);
- «емоційна зрілість» (ЕЗ);
- «прийняття»;
- «усвідомлення власних цінностей» (УВД);
- «відповідність собі» (ВС) [9; 121].

Всупереч описаним концепціям, Н.А. Самойлик розрізняє нормативну кризу старіння і власне кризу ідентичності, залежно від ситуації. Якщо нормативна криза виникає на стику двох вікових груп, то мова іде про кризу ідентичності, в той час як нормативна криза передбачає зміну ситуації соціального розвитку. Криза ідентичності в основному пов'язана зі зміною системи цінностей; якщо нормативна криза переживається як зовнішній конфлікт, то криза ідентичності переживається як внутрішня криза; якщо нормативна криза підготовлена минулою еволюційною історією породи, то настає криза ідентичності, якщо нормативна криза нетривала і триває кілька місяців на рік, то може виникнути криза ідентичності, якщо нормативна криза нестійка, то криза ідентичності вбудована в структуру особистості; нарешті, якщо нормативна криза не адаптує особистість, то криза ідентичності явно дезадаптивна.

Для вивчення кризи ідентичності Н.А. Самойлик використовує «Опитувальник кризи ідентичності», який є спробою розробки методики аналізу виразності проявів кризи ідентичності у молоді (переважно студентської). Основними діагностичними категоріями методики є: 1) дитячо-батьківська, сімейна; 2) смислова цінність (ССД); 3) емоційний аспект (ЕА); 4) поведінковий аспект (БА); 5) міжособистісні та професійні відносини (ОІГ); 6) статевий аспект (СА); 7) стресори (СФ); 8) соціальна бажаність (СС); 9) Індикатор кризи ідентичності (ІК) [85].

Зрештою, М.О. Кузін також досліджує кризу ідентичності, розглядаючи як особистісну, і соціальну складові:

- перенесення людиною гетеротипів з іншої групи, про що свідчить самоприписування негативних характеристик або недооцінка фактичного розвитку наявних характеристик;

- самокласифікація виключно за ознакою групи;

- прагнення ідентифікувати себе насамперед із неформальними групами;

- високий рівень тривожності [85].

Для дослідження кризи ідентичності також використовують метод «Двадцяти тверджень» М. Куна і Т. Макпартленда в модифікації Ю. Васильєвої, а також метод дослідження тривожності Дж. Тейлора, адаптований Т. Немчіним. У цьому автор пропонує власну систему класифікації відповідей випробуваних у методиці. Таким чином, нині у вітчизняній психології існує, кілька традицій вивчення кризи ідентичності залежно від аналізованої кризи ідентичності (особистісної чи соціальної); розуміється вона як нормативне чи ненормативне явище; розглядається у загальному аспекті або характеризується як криза ідентичності (наприклад, етнічна). Використовуються різні системи критеріїв і методи, які вибираються нерівномірно. Чимало авторів (Ю. Овчинникова, М. Кузьмін) в основному спираються на методи, М. Кун і Т. Макпартланд, (С. Дроздова, С. Латипов) – в МІП Л.В. Шнейдер, інші (О. Солдатова, І. Шляпникова) в основному використовують СЕІ-тест.

1.4. Криза ідентичності та роль емоційного інтелекту: аналітичний огляд взаємозв'язку

В сучасному світі, що постійно міняється та вимагає від індивіда високого рівня адаптивності для успішного існування в ньому, наслідком даних трансформацій стає руйнування традиційної форми ідентичності. В таких умовах формування власного «Я» суттєво ускладнюється за рахунок відсутності чітких меж в обов'язках, ролі в суспільстві, положення в соціальних групах, як результат, людина опиняється в кризовому стані, подолання якого вимагає активізації окремих життєвих ресурсів [124].

Такі науковці, на прикладі: Г. Брейкуел, А. Ватермана, Г.С. Костюка, Д. Марсія, Дж. Міда, С. Московічі, С.Л. Рубінштейна, Г. Теджфела, Дж. Тернера, Л.Б. Шнейдер, З. Фрейда, відмічають, що найчастіше криза ідентичності індивіда проявляється в підлітковому віці, а такі науковці як Е. Еріксон, С.Д. Максименко, О.П. Саннікова, Т.М. Титаренко говорять про

те, що вона може проявлятися в будь-якому віці, залежно від того, які стресові фактори діють на індивіда, спонукаючи активізацію кризового стану та його загострення [64].

Існує чимало різних підходів до трактування поняття кризи ідентичності, але доволі часто її розглядають як стан, що передуює появі якісно нової особистості, з новою системою життєвих цінностей, настанов та пріоритетів. Криза (від грецького «krisis» – рішення, перелом) – це нормативний нестабільний процес, що виникає в момент переходу людини від одного вікового періоду до іншого, за умови якісних змін в соціальних відносинах, діяльності або бездіяльності, що супроводжується психічними змінами.

Аналізуючи сам термін, стає зрозуміло, що стан кризи, сам по собі, становить небезпеку, разом з тим він вимагає подолання даного стану, через активізацію індивіда до активних дій. Л.П. Гримак відмічає, що кризовий стан, це стан який спричинений конкретною проблемою, якої індивід може уникнути, або може її розв'язати використовуючи стандартні для нього підходи, за короткий для нього час [32].

Ф.Є. Василюк визначає поняття «життєва криза», як поворотний пункт життєвого шляху, який виникає за ситуації неможливості реалізації життєвого задуму. Причиною її може бути подія чи ситуація, або наявність особистісних суперечностей [32;35;39].

У дослідженнях сучасних науковців криза ідентичності розглядається як зіткнення двох реальностей: психічної реальності індивіда, системи її світогляду та тієї частини об'єктивної дійсності, яка суперечить попередньому досвіду. В період кризи людина проводить над собою фундаментальну роботу, вона визначає те, ким вона була, ким хотіла бути, і ким хоче стати, що вона має, що вона мала, і що вона хоче мати, проводить переоцінку життєвих цінностей, усвідомлюючи що вона недооцінювала, а що переоцінювала [106].

Л.С. Виготський період кризи ідентичності розглядає не як негативне явище, а як процес становлення і трансформації особистості, що призводить

до позитивних змін, за рахунок досягнення індивідом нового рівня розвитку [83].

Розглядаючи кризу ідентичності як процес змін, що сприяє становленню досягнутої ідентичності, Е. Еріксон визначив вісім основних криз, які людина долає на шляху до власного «Я».

Досягнута ідентичність – це ідентичність, яка проявляє високий рівень активності та самотійності при вирішенні проблеми або подоланні кризового стану, за рахунок сформованої системи цінностей, переконань, обов'язків [159].

Саме на шляху до становлення досягнутої ідентичності, індивід не просто долає проблему за проблемою, він розвивається і вдосконалюється у всіх напрямках, і одним із найбільш значущих напрямів стає його емоційний інтелект та рівень його розвитку.

Досягнутий на сьогодні рівень досліджень емоційного інтелекту, в аспекті психології, вказує на те, що він чинить вплив на цілий комплекс життєвих виявів індивіда: компетентність у міжособистісному спілкуванні, емоційна зрілість, емоційна культура, емоційна креативність тощо.

У своїх дослідженнях Л.С. Виготський відмічає, що розвиток емоційного інтелекту дозволяє індивіду не лише оволодіти власною поведінкою та емоційними проявами, а й сприяє розвитку комунікативних якостей, які є запорукою успішного ставлення індивіда в соціумі, визначення його конкретного місця в ньому та становлення одного із соціальних аспектів власного «Я» у «Я-концепції» [86].

Д.О. Леонт'єв, у своїх дослідженнях, веде мову про емоційний інтелект як про складову особистісного потенціалу, при чому він зазначає, що розвиток емоційного інтелекту це запорука успіху у подоланні життєвих складностей пов'язаних із спілкуванням та становленням індивіда в соціумі. В його дослідженнях відмічено, що розвиток емоційного інтелекту спонукає індивіда до активних дій через покращення процесу світосприйняття та

розуміння оточуючих, вміння взаємодіяти з ними при високому контролі над власними емоційними реакціями та виявами.

На жаль прямих досліджень між емоційним інтелектом та кризою ідентичності, на сьогоднішній день, проведено не було, і говорити про взаємозв'язок даних психологічних явищ ми можемо лише в аспекті «потенціалу особистості», де, навіть, у визначеннях цього поняття ми знаходимо складові компоненти як емоційного інтелекту, так і ознаки кризи ідентичності.

Саме розглядаючи поняття «ресурсний потенціал особистості», ми знаходимо взаємозв'язок між розвитком емоційного інтелекту та подоланням кризи ідентичності.

На думку Б.Ф. Ломова, потенціал людини представлений її здібностями, системою знань, умінь та навичок. Б.Г. Ананьєв пов'язує потенціал зі становленням особистості як суб'єкта діяльності та визначав потенціал людини у взаємозв'язках різних рівнів організації людини. В.М. Марков вважає, що потенціал особистості – це система її відновлюваних ресурсів, які проявляються в діяльності, спрямованій на отримання соціально значущих результатів [91].

Д.О. Леонт'єв, В.Г. Маралов, С.Ю. Головін, Д. Гудінг у своїх дослідженнях ведуть мову про «потенціал особистості» як про системне, інтегративне формування особистості, до складу якого входить система стійких внутрішніх критеріїв, які дозволяють індивіду орієнтуватись у своїй життєдіяльності, зберігаючи її стабільність за рахунок визначення власного «Я» та здатності зберігати це «Я» на фоні зміни зовнішніх умов [102].

В.М. Мясичев відмічає, що «потенціал особистості» дозволяє людині успішно реалізувати себе у становленні системи відносин, яка ґрунтується на вмінні розпізнавати власні емоції та керувати ними при взаємодії з іншими людьми в соціумі [91].

М.С. Каган, І.І. Ашмарін розглядають «потенціал особистості» як успішність людини в різних видах діяльності, здатність долати проблемні

ситуації та досягнення високих результатів у всіх сферах, що дозволяє зайняти високе положення в соціумі, а А.М. Богомолів, С.Ю. Добряк, Н.Н. Коновалова, В.О. Кулганов, А.Г. Маклаков, О.А. Резнікова ведуть мову про «потенціал особистості» як про здатність індивіда до адаптації через набуття нових знань, умінь, поведінкових реакції в процесі подолання проблемних або кризових ситуацій.

Ресурсний потенціал особистості – це комплекс якостей, які мають особливу інтегральну властивість, що дозволяє суб'єкту цілісно «реалізувати» себе при досягненні визначеної мети або при подоланні окремої проблемної ситуації. Складовими компонентами ресурсного потенціалу особистості вважають:

- проактивні копінг-стратегії (Т.С. Пілішвілі, И.А. Масри),
- особистісний адаптаційний потенціал (А.Г. Маклаков),
- особистісний потенціал або якість «hardiness» (Д.О. Леонт'єв, С. Мадді),
- здатність до життєконструювання та життєстійкість (Т.М. Титаренко),
- фізичний розвиток (С.О. Хазова, Г.В. Лях, Є.Г. Плотніков, Л.В. Куликов),
- здатність до контролю ситуації, її зміни та зміни себе, активність, мотивацію подолання стресу, когнітивні ресурси (Л.В. Куликов),
- вміння розпізнавати власні емоції та керувати ними (В.М. М'ясищев),
- здатність до подолання проблемних ситуацій (А.М. Богомолів, С.Ю. Добряк, Н.Н. Коновалова),
- здатність до самоактуалізації А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл та інші [72;83;86;103;174].

Виходячи із вищезазначеного, можемо говорити про перетин емоційного інтелекту індивіда при подоланні кризового стану за рахунок активізації ресурсного потенціалу людини.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури показав, що найчастіше ідентичність визначають як: динамічну систему, що розвивається нелінійно протягом усього життя людини та має складну ієрархічну структуру; повагу до людини та її почуття приналежності до певної соціальної категорії (або групи); суб'єктивно набутий образ «Я», побудований на спектрі ставлення людини до навколишнього світу, відчуття відповідності та стійкості власного «Я» незалежно від ситуацій.

Як об'єкт дослідження ідентичність, частіше, розглядається в розумінні внутрішньої системи соціальних регуляторів, завдяки якій людина вибудовує власні відносини з навколишньою дійсністю, належить до певної соціальної та професійної групи та формує власну систему цінностей, ідеали, норми, потреби, ставлення до світу і до себе, тощо. Ідентичність розуміється також як безперервний процес, в ході якого людина модифікує структуру, що існувала раніше (особистісну, соціальну, соціокультурну, професійну, сімейну), відповідно до внутрішніх та зовнішніх змін.

Варто відмітити, що ідентичність – це, насамперед, внутрішній і суб'єктивний стан людини, що виражає його відчуття себе як певної стійкої системи, переживання постійно центрованого «Я» та його збереження. Тому ідентичність відіграє найважливішу роль у формуванні та розвитку особистості, вона є своєрідним критерієм ступеня її соціалізації та успішності в сучасному світі.

На основі аналізу робимо висновок, що сучасна психологія розглядає ідентичність як суб'єктивний чинник розвитку особистості. Існують підходи, що підкреслюють як суб'єктивні, і об'єктивні чинники у вивченні цього явища, проте їх недостатньо. Деякі автори виділяють особистісну та соціальну ідентичності як за типами, так і за рівнем їх розвитку, але ми не знайшли опису точних вікових меж їх формування. Отже, сьогодні особистість, як предмет психологічного дослідження, розглядається з

абсолютно різних сторін, немає єдиного підходу до розуміння цього феномену, не виявлено соціально–психологічні умови її виникнення у певні вікові періоди, що дозволяє досліджувати шляхи та показати подальші дослідження з відомих наукових питань.

Криза ідентичності – це особлива фаза становлення особистості, під час якої людина шукає своє місце, свою роль та зміст свого перебування у суспільстві. Чимало науковців відмічають, що криза ідентичності це явище, яке спонукає індивіда до активних дій для її подолання за рахунок переосмислення системи життєвих цінностей й до саморозвитку через набуття нових умінь.

У дослідженнях сучасних науковців криза ідентичності розглядається як зіткнення двох реальностей: психічної реальності індивіда, системи її світогляду та тієї частини об'єктивної дійсності, яка суперечить попередньому досвіду. В період кризи людина проводить над собою фундаментальну роботу, вона визначає те, ким вона була, ким хотіла бути, і ким хоче стати, що вона має, що вона мала, і що вона хоче мати, проводить переоцінку життєвих цінностей, усвідомлюючи що вона недооцінювала, а що переоцінювала.

На жаль, на сьогоднішній день, прямих досліджень між емоційним інтелектом та кризою ідентичності, проведено не було, відтак, говорити про взаємозв'язок даних психологічних явищ ми можемо лише в аспекті «потенціалу особистості», де, навіть, у визначеннях цього поняття знаходимо складові компоненти як емоційного інтелекту, так і ознаки кризи ідентичності.

Саме розглядаючи поняття «ресурсний потенціал особистості», ми знаходимо взаємозв'язок між розвитком емоційного інтелекту та подоланням кризи ідентичності.

Ресурсний потенціал особистості – це комплекс якостей, які мають особливу інтегральну властивість, що дозволяє суб'єкту цілісно «реалізувати» себе при досягненні визначеної мети або при подоланні окремої проблемної ситуації. Визначаючи базові компоненти ресурсного потенціалу особистості, науковці зазначають і емоційний інтелект (здатність

розпізнавати власні емоції та керувати ними), і кризу ідентичності (становлення власного «Я»).

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ.

2.1. Методичні аспекти і обмеження дослідження емоційного інтелекту

На сучасному етапі, дослідженню емоційного інтелекту присвячено чимало робіт, що дозволяє науковцям накопичувати знання з даного питання та інтегрувати його в різні альтернативні науки [12;19;10;23]. Доволі часто результати зазначених досліджень є неоднозначними та суперечать одне одному, саме тому єдиного інструментарію для дослідження емоційного інтелекту наразі не існує [3].

Діагностичний інструментарій, запропонований для вивчення розвитку емоційного інтелекту, є численним і безпосередньо залежить від базової моделі емоційного інтелекту. Сучасні методи діагностики емоційного інтелекту дослідники умовно поділяють на дві групи: методи, засновані на розв'язанні проблем (на моделях здібностей) і методи, засновані на самооцінці (на змішаних моделях) [5]. Навіть у межах одного методологічного підходу інструменти діагностики та компоненти емоційного інтелекту, які вони вимірюють, відрізняються.

Як у вітчизняній, так і зарубіжній психології існує безліч моделей емоційного інтелекту, одні з яких базуються лише на когнітивних здібностях та здатності розрізняти та ідентифікувати емоції (моделі здібностей), інші також включають такі особистісні характеристики, як: емпатія, впевненість у собі, стійкість до стресу, тощо (змішані моделі). Проте компоненти емоційного інтелекту присутні в кожній із моделей, незалежно від типу: це здатність розуміти емоції та здатність керувати емоціями. Так само, методи діагностики емоційного інтелекту базуються на його моделях і, відповідно, вимірюють компоненти, представлені в моделях, серед яких є такі

компоненти, як: здатність розуміти свої та чужі емоції та здатність сприймати, аналізувати емоції інших та керувати ними.

Не дивлячись на те, що дослідження емоційного інтелекту відбувається в різних аспектах та направленостях загальної методики та моделі послідовності дій при проведенні досліджень не існує, саме тому розглянемо ті методики, які користуються популярністю, і дозволяють дослідити складові компоненти емоційного інтелекту для формування загального уявлення про дане явище.

Більшість вітчизняних та закордонних дослідників надають перевагу проблемним методам, які ґрунтуються на потребі у вирішенні різного роду задач. При використанні методу розв'язування задач, піддослідним пропонувалось розв'язувати задачі, які дозволяли визначати їх емоційний стан, описати його, розпізнавати, усвідомлювати власні емоції і вміти ними керувати. При розв'язуванні такого роду завдань респондентам пропонується декілька варіантів відповіді, а підрахунок балів відбувається у відповідності до діючих стандартів [5].

До даних методів належать:

- MSCEITV2.0 (Mayer Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test), 2002. Тест Майера-Селовея-Карузо складається з 4 факторів[15]: ідентифікація емоцій, підвищення ефективності мислення, розуміння емоцій, керування емоціями [16].

- LEAS (Levels of Emotional Awareness). Спрямований на вимірювання різноманітних емоцій, як базових так і складних. В тесті містяться і відкриті завдання, які не мають попередньо визначених відповідей (20 сценаріїв). Респонденту пропонується відповісти, що б він відчував в конкретній ситуації, а що відчувала б людина, яка є поруч. Передбачається, що у відповідях піддослідний може розрізнити 6 рівнів емоцій.

- EARS (Emotional Accuracy Research Scale). Спрямований на розпізнавання емоцій в міжособистісному контексті. Містить 8 сценаріїв (в кожному по 3 розповіді з 12 імовірними варіантами розв'язання подій).

Респондент має вибрати настрій, який, найімовірніше, відчуває головний персонаж [7, 14;16;19;24].

- TIEFBA розроблений іспанськими дослідниками в 2017 році. Існує в двох варіантах шкал: для підлітків та дітей. У тесті пропонується 12 ситуацій, спрямованих на вимірювання внутрішньоособистісного або міжособистісного емоційного інтелекту. Для кожної ситуації піддослідного просять описати емоції, думки та упередження які переважають в окремих ситуаціях, визначення того способу керування емоціями, який є найбільш ефективним. Тест оцінює здатність до розуміння власної емоційної сфери та навичок керування нею, а також, завдяки цьому підвищує продуктивність мисленнєвої діяльності [13].

Один із найбільш широко використовуваних методів даної групи – тест Майєра-Селюєя-Карузо, на якому базується велика кількість досліджень, особливо у зарубіжній психології.

Прикладом може бути нещодавнє дослідження К.Н. Карлітал (2018), що включає діагностику емоційного інтелекту за допомогою цього тесту; було виявлено зв'язок емоційного інтелекту зі здатністю сприймати та інтерпретувати голосову експресію, причому сильніший, ніж зв'язок зі здатністю сприймати та інтерпретувати лицьову експресію [5]. Примітно, що цей зв'язок у досліджуваних спостерігався незалежно від наявності завдання оцінити емоційну інформацію; в результаті автори висувають гіпотезу стосовно того, що чутливість до голосової експресії може бути фактором розвитку емоційної компетентності.

Як безперечний плюс методик цієї групи виділяють відсутність опори на самосприйняття, а, отже, можливість отримання більш об'єктивних даних про рівень розвитку емоційного інтелекту. Крім того, методи, засновані на вирішенні завдань, спрямовані на дослідження рівня розвитку когнітивних здібностей, що зумовлюють розуміння та управління емоціями, і не включають дослідження особистісних рис.

Однак у методик цієї групи існують і недоліки. Л.Г. Матвєєва, Д.В. Горшенін підкреслюють, що ситуація розв'язання задач в умовах діагностики відрізняється від вирішення задач, запропонованих життям (природно, що ці завдання по-різному забарвлені мотиваційно та емоційно), і подібна ситуація перенесення спотворює суть завдань. Тим не менш, багато дослідників стверджують, що подібні методи менш вразливі до прояву такого феномену, як соціальна бажаність, оскільки вони не ґрунтуються на самосприйнятті [13], що дозволяє отримати більш об'єктивний результат. Також неможливо не підкреслити, що тести, засновані на розв'язанні завдань, досить трудомісткі, вимагають значних витрат часу на обробку та проведення, вони також складніші у обробці, ніж тести самозвіту. Це створює складнощі з їх практичним застосуванням, особливо якщо необхідно провести одночасну діагностику великої кількості піддослідних, як це потрібно шкільним чи соціальним психологам. Крім того, у адаптованих версіях загальнодоступна з описаних методик лише MSCEIT V2.0.

Методи, що ґрунтуються на самозвіті та самооцінці.

Методи, засновані на самозвіті та самооцінці, пропонують роботу з абстрактними ситуаціями, з якими випробуваний повинен погодитися або не погодитися («інші легко довіряють мені») або з більш конкретними ситуаціями («я панікую, коли мені потрібно протистояти людині, яка зла»), цим вони схожі на завдання тестів. В якості оцінки передбачається тільки частота тих чи інших відповідей у вибірці піддослідних [5].

Найбільш використовуваними методиками цієї групи є:

- Опитувальник «EQ-I» Р. Бар-Она (Bar On Emotional IQ uotient Inventory). Розроблено для оцінки емоційного інтелекту за моделлю Р. Бар-Она. Дає загальну оцінку емоційного інтелекту, складається з 5 шкал і 15 пов'язаних з ними підшкал: пізнання себе (усвідомлення своїх емоцій, впевненість у собі, самоповагу, самоактуалізація, незалежність), міжособистісні відносини (емпатія, соціальна відповідальність, міжособистісні взаємини), адаптація (проблем, зв'язок із реальністю,

гнучкість), управління стресовими ситуаціями (стійкість до стресу, контроль за імпульсивністю), переважний настрій (щастя, оптимізм). Містить 133 твердження, кожне з яких випробуваний повинен оцінити за шкалою від «Дуже рідко чи взагалі ніколи» до «Дуже часто чи завжди». Дитяча версія включає 51 твердження [2].

- Опитувальник «EQ» Н. Холла (N. Hall Emotional Intelligence Self-Evaluation). Спрямований на виявлення здатності розуміти ставлення особистості, репрезентованих емоцій, керувати емоційною сферою на основі прийнятих рішень. Містить 5 шкал (емоційна обізнаність; керування власними емоціями, самомотивація, емпатія, розпізнавання емоцій інших людей) та 30 тверджень, кожне з яких необхідно оцінити за шкалою від «-3» до «+3» [1].

- Опитувальник SSRI (Schutte et al. Self-Report Index). Опитувальник Н. Шутте спрямований на вимірювання 4 «гілок» емоційного інтелекту, визначених моделлю Дж. Майєра, П. Саловея і Д. Карузо. Містить 33 твердження, кожне з яких респондент має оцінити по одній із п'яти шкал, від «це абсолютно не про мене», до «це точно я» [38].

- WLEIS (Wong & Law Emotional Intelligence Scale). Розроблений відповідно до моделі EI Дж. Майєра, П. Саловея і Д. Карузо, складається з 16 запитань і призначений для оцінки властивостей особистості розрізняти власні емоції та керувати ними. Кожне твердження респондент має оцінити за 7-ми бальною шкалою, від «абсолютно не погоджуюсь» до «абсолютно погоджуюсь» [46].

- Опитувальник емоційного інтелекту Trait (TEIQue). Складається із 153 тверджень, з якими респондент або погоджується або не погоджується, відповідно до 7-ми бальної шкали оцінювання. Описує 4 фактори: емоціне благополуччя, самоконтроль, емоційність, комунікабельність. В скороченому варіанті даного діагностичного опитувальника лише 30 тверджень, але досліджувані фактори ті самі [18].

- Опитувальник «ЕІІ» (Emotional intelligence inventory) був розроблений на основі моделі ЕІ Дж. Мейєра, П. Саловея і Д. Карузо в 2006 р. Вимірюється 4 компоненти емоційного інтелекту: емпатія, самоконтроль, розуміння емоцій та керування ними. В опитувальнику 41 запитання, оцінюючи які респондент звертається до 5-ти бальної шкали від «ніколи» до «завжди» [32].

- Trait-Meta Mood Scale (ТММS). Шкала складається з 30 тверджень і визначає наступні компоненти емоційного інтелекту: пильність до емоцій (ступінь, в якій індивідум може розпізнавати, розрізняти власні почуття), здатність керувати власними емоціями (здатність до регуляції настрою та емоційних переживань) [18].

- Опитувальник «ЕІІ» Д.В. Люсіна складається з двох шкал: шкала міжособистісного емоційного інтелекту (розуміння чужих емоцій, керування емоціями інших) і шкала внутрішньоособистісного емоційного інтелекту (здатність розуміти власні емоції та керувати ними). Містить 6 підшкал, складається з 46 тверджень, які респондент оцінює за шкалою від «1» до «4».

У зарубіжних дослідженнях методи, засновані на самозвіті, часто використовуються у поєднанні з методами, що базуються на вирішенні завдань. Прикладом може бути дослідження зв'язку між емоційним інтелектом та рисами психопатії, в якому використовувалися тест Дж. Мейєра, П. Саловея, Д. Карузо; Trait-Meta Mood Scale (ТММS); SSRI; WLEIS. Це дослідження виявило і продемонструвало зв'язок між емоційним інтелектом та рисами психопатії (з фактором «спосіб життя» шкали PCL-R) більшою мірою при використанні методик, заснованих на вирішенні завдань. З використанням методик, заснованих на самозвіті, скільки-небудь значущого зв'язку виявлено не було і отримані результати були суперечливими [110].

Очевидна перевага методів даної групи полягає в простоті їх проведення, можливості залучення великої кількості респондентів та простоті обробки результатів. Серед суттєвих недоліків варто відмітити те,

що тести ґрунтуються на самосприйнятті, тому проявляється ефект соціальної бажаності, що призводить до викривлення результатів. Також недоліком є те, що всі результати базуються на самозвіті, тому досліджується лише окрема група особистісних якостей [105], а не здатність індивіда. Серед недоліків можливе неправильне розуміння запитань, особливо за умови, що питання є складним [103]. Доволі часто результати даних методик є протилежними, суперечливими, за рахунок того, що вони ґрунтуються на сприйнятті, що не завжди відповідає реальним задаткам індивіда [101]. Так, наприклад, вагома різниця була виявлена на основі методики Н.Р. Харрода при дослідженні емоційного інтелекту між дівчатами та хлопцями (підлітками), відповідно до яких у хлопців показник емоційного інтелекту є нижчим. Водночас, відповідно до результатів дослідження Д.Д. Гуастелло, емоційний інтелект краще розвинений у жінок, в той самий час у дітей та підлітків різниці не виявлено. В дослідженнях Г. Орме зазначається, що між рівнем розвитку емоційного інтелекту чоловіків та жінок різниці немає [104].

Проективні методи.

Варто відмітити, що чимало авторів дійшли до спільного висновку, що методи діагностики емоційного інтелекту, що базуються на самозвіті і методи, що ґрунтуються на розв'язуванні задач показують між собою низьку кореляційну взаємодію [118].

На думку Д.В. Люсіна ці два типи методик, опитувальник та задачі, ґрунтуються на абсолютно різних конструктах, і, доволі часто, досліджують різні сторони емоційного інтелекту [103].

Дослідження даної суперечності проводить М. Фьорі. Так, у 2009 році, він висунув гіпотезу, відповідно до якої в якості інструментарію, який доречно використовувати при дослідженні емоційного інтелекту мають виступати проективні методи діагностики, що дозволять у дослідженнях посилатись на підсвідомі, автоматичні процеси, що лежать в основі емоційного інтелекту дозволяють уникати свідомого контролю і ефекту соціальної бажаності [111].

На сьогоднішній день таких методів дослідження не так багато, що, імовірно, пов'язано із складнощами розробки системи інтерпретації.

Серед запропонованих проектних методик, їх авторів, варто відмітити М.А. Нгуена (Університет Хоа Сен, Хошимін), який у 2008 році запропонував кілька проектних методик для дітей дошкільного віку, що відображають рівень розвитку емоційного інтелекту – високий, середній та низький [104].

«Домальовування: світ – речей – світ – людей – світ емоцій». Дана методика спрямована на визначення емоційної спрямованості дитини на світ людей, світ речей, або світ емоцій, за рахунок того, що містить три геометричні фігури: коло, овал та трикутник, які дітям пропонується домалювати так, щоб ілюстрація набула сенсу.

«Три бажання». Методика вичвляє емоційну спрямованість дитини на себе та на інших. Під час діагностики дитині пропонується намалювати будь які три бажання, а після проводиться бесіда за результатами виконання.

«Що? – Чому? – Як?». Методика визначає ступінь готовності дитини враховувати емоційний стан іншої людини, співчувати їй та турбуватись про неї. В ході виконання методики пропонується прослухати текст, враховується гендерна ознака, після чого дітей просять дати відповіді на запитання.

Дослідниками Т.А.Бусигіною та С.А. Ісахановою була запропонована перспективна методика діагностики емоційного інтелекту для вчителів.

«Репліки, що фруструють вчителів». Методика використовується для діагностики емоційного інтелекту педагогів, в ній пропонується 22 висловлювання, які враховують можливість фрустрації, що вимагає від вчителя спонтанної мовної реакції. Для опрацювання результатів використовують контент-аналіз [98].

Аналіз можливих методів та прийомів які використовуються для дослідження емоційного інтелекту дозволив нам визначити протиріччя, які виявлено на сьогоднішній день – це і різні підходи до того, що є

компонентами емоційного інтелекту, і, відповідно, різні підходи до дослідження емоційного інтелекту. Кожен із перелічених методів має як свої переваги, так і свої недоліки.

М. Бракетт, С. Лернер, С. Ріверс, П. Саловей, С. Шифман (Йельський університет, Йель) [151] відмічають, що результати, які ґрунтуються на самозвіті, не корелюються із вимірними показниками до сприйняття, використання та розуміння, керування емоціями [98].

Дж. Майер, П. Саловей та Д. Карузо зазначають, що змішані моделі містять в собі якості особистості, які, більшістю дослідників, визначаються як риси емоційного інтелекту, наприклад оптимізм або емпатія [15].

Не зважаючи на всі розбіжності, між всіма досліджуваними методиками є і спільні показники, такі як: здатність сприймати та аналізувати власні емоції та емоції інших, здатність керувати ними. Це надає можливість визначити деякі принципи, які можуть бути використані при розробці діагностичних методик для аналізу емоційного інтелекту.

Відсутність єдиної думки, щодо структури емоційного інтелекту та методів його дослідження призвела до того, що в сучасній психології до емоційного інтелекту, та його дослідження різними авторами висуваються різні вимоги. Так, Р. Робертс, М. Зайднер, Дж. Метьюс припускають, що для подальшого прогресу при дослідженні емоційного інтелекту необхідно створити єдиний метод, який дозволить його виміряти, та провести оцінку відповідно до визначених показників, що мають стати стандартизованими [108].

Л.Г. Матвеева, Д.В. Горешин вважають, що завдання, за допомогою яких можна буде виміряти рівень емоційного інтелекту, мають бути дивергентними, конкретними, із урахуванням конкретної емоційної ситуації, яка може бути вирішена на основі кількох імовірних варіантів, що стануть стандартними при оцінці EI [98].

Р. Робертс, М. Зайднер і Дж. Метьюс зазначають, що оцінку відповідей необхідно проводити відповідно до визначених шкал та вимог [20].

Дж. Мейер, П. Саловей, Д. Карузо що при оцінці емоційного інтелекту, зазначають, що діагностична методика має ґрунтуватись на дослідженні тих його складових, які є якостями особистості, що характеризують ЕІ. Відповідно результати методики мають корелювати із особистими якостями індивіда, саме тому вони пропонують «п'ятифакторну модель емоційного інтелекту» [15].

К. Мак Кенні, Р. Робертс у 2008 році визначили кілька ключових принципів, яким має відповідати діагностична методика спрямована на визначення емоційного інтелекту: результати вимірювання емоційного інтелекту мають корелювати із тестуванням інтелекту; результати тестування емоційного інтелекту мають корелювати між собою більше, ніж із показниками інтелекту; результати мають прогнозувати поведінку людини в різних ситуаціях, які мають зв'язок з емоціями; результати мають бути пов'язані із особистісними якостями та рисами індивіда [19].

К. Пекар, А. Баккер, Д. Ван дер Ліндер і М. Борн підкреслюють, що для створення надійного інструментарію для вимірювання емоційного інтелекту, потрібно, обов'язково, враховувати дві його складові: здатність розуміти емоції та здатність керувати ними [87].

К. Майнерс, С. Кот, Ф. Лівенс визначають наступні принципи, яких варто дотримуватись при діагностиці емоційного інтелекту:

- Визначити чітку структуру емоційного інтелекту для виключення теоретичних процесів;
- Описати механізм роботи того або іншого складового компоненту емоційного інтелекту, наприклад, здатність розмізнавати мімічні жести, аналізувати тембр голосу;
- Описати процес вибору варіантів соціальної взаємодії або реакції на основі тієї інформації, яка отримана за рахунок використання емоційного інтелекту.

Використання даних рекомендацій, на думку авторів, дозволить провести оцінку дієвості запропонованих методик для дослідження емоційного інтелекту [23].

2.2. Методологічні підходи до вимірювання ідентичності та емоційного інтелекту

У сучасній психології особистості існує чимало спроб відповісти на риторичне запитання Х. Олпорта, одного з провідних дослідників ХХ століття в цій галузі знань, про те, якою має бути психологічна біографія людини [58]. Активне дослідження даної проблеми є закономірним, адже воно ґрунтується на потребі аналізу та прогнозування поведінкових реакцій різних осіб за одних і тих самих умов, або одної особи в різних умовах. Визначення цих відмінностей дозволить дати відповідь на запитання: чому одні індивіди виявляють активну життєву позицію, досягаючи успіху, а інші – постійно переживають невдачі та мають постійні складності.

Аналізуючи розвиток людини, як суб'єкта життєдіяльності, науковці застосовують такі категорії як «життєвий шлях», «життєдіяльність», «життєвий простір», «життєва ситуація», «життєві завдання», «життєтворчість», що формують єдиний смисловий ряд, який цілком описує процес життєдіяльності людини. Одним із ініціаторів процесу вивчення та аналізу даних категорій є Б.Г. Ананьєв, що працював над концепцією життєвого шляху. Він відмічає, що життєвий шлях людини складається із послідовності подій, які сприяють формуванню її особистості в конкретному просторі. Поняття «життєвий шлях» висвітлено ним у контексті реалізації індивідом його життєвих цілей [92].

Питання про характер впливу емоційного інтелекту на варіабельність поведінки людини в різних життєвих ситуаціях, яку не можна віднести до загального інтелекту та різноманітних особистісних відмінностей, привертає увагу вчених з моменту введення терміну «емоційний інтелект». Твердження

про зв'язок між емоційним інтелектом і здоров'ям людини, емоційним інтелектом і проявом кризи ідентичності, а також питання про те, чи можна вважати емоційний інтелект основою для прогнозування успішності кар'єрного зростання, гармонійних стосунків з оточуючими та академічна успішність особи є актуальними у дослідженнях сучасних психологів. Позитивне повідомлення про ці аспекти свідчить про те, що емоційний інтелект потенційно впливає на розвиток особистості.

Аналізуючи зв'язок між емоційним інтелектом та здоров'ям людини, науковці доходять висновку, що між ними існує прямолінійна взаємодія. Високий рівень розвитку зовнішнього емоційного інтелекту, на думку науковців, дозволяє людині регулювати власний настрій та прояви власних емоцій, контролювати стрес. Така залежність свідчить про те, що кореляція емоційного інтелекту із показником щастя та позитивними емоціями не дасть значущих результатів, натомість високий показник корелює зі здатністю долати кризу ідентичності та прояви тривоги. Зовнішній емоційний інтелект з високою імовірністю прямолінійно пов'язаний з галуззю соціалізації індивіда, становленням міжособистісних зв'язків та психічним здоров'ям. Окремі емпіричні дослідження підтверджують наявність таких зв'язків [78].

Порівняльне мета-аналітичне дослідження А. Martins, N. Ramalho, E. Mogin (2010) дозволило зафіксувати стійкий зв'язок емоційного інтелекту із психічним здоров'ям особистості [167]. В цьому дослідженні було виявлено тісний кореляційний зв'язок між емоційним інтелектом та здоров'ям за умови, що воно розглядалось як окрема риса особистості. Окремо було зафіксовано, що кореляція між психічним здоров'ям та емоційним інтелектом на багато тісніша ніж між емоційним інтелектом та фізичним здоров'ям [167].

У дослідженні Д. Саклофскі, Е. Остін, П. Мінскі, що було проведено у 2003 році, доведено від'ємний кореляційний зв'язок між емоційним інтелектом та психологічним дистресом, самотністю та депресією [162]. На основі даних досліджень можна констатувати, що високий рівень емоційного

інтелекту дозволяє індивіду уникати проявів ризикової поведінки. Наприклад, визначено, що високий рівень емоційного інтелекту спонукає індивіда до пошуку допомоги в соціумі при розв'язанні особистих проблем, але разом із тим, формує у індивіда усвідомлення і розуміння того, що існує потреба протидії тиску зі сторони оточуючого середовища [87]. Дана проблема висвітлюється в працях С.В. Бикової, де вона, також, описує психологічні характеристики індивідів, із різним рівнем прояву ризику, схильністю до нього та різною емоційною диспозицією [11;12].

Дослідники, які розглядають емоційний інтелект як ресурсний потенціал для подолання стресових ситуацій, ведуть мову про нього, як про стабілізуючий фактор, який сприяє психосоціальній адаптації індивіда до стресових факторів, стресових умов. Дослідження, проведене Е.. Остін у 2005 році серед студентів коледжу [96], дозволило зафіксувати зв'язок між низьким рівнем емоційного інтелекту та вживанням наркотиків, алкоголю та проявом девіантної поведінки.

У дослідженнях Е.Л. Носенко та Н.В. Ковриги встановлено, що емоційний інтелект асоціюється з проблемно-орієнтованою стратегією стресоподолання та негативно пов'язаний з емоційно-орієнтованим подоланням стресу. Паралельно зафіксовано позитивну залежність між емоційним інтелектом та здатністю до контролю та самоконтролю [127].

Науковці дійшли висновку, що між емоційним інтелектом та адекватною оцінкою стресових станів існує прямий зв'язок, саме тому, індивіди, які мають високий показник ЕІ проявляють високий рівень емоційної та психічної стабільності, легко керують власними емоціями, залежно від умов, в яких вони проявляються, що дозволяє їм вести мову про стресозахисний потенціал [125].

В деяких дослідженнях було зафіксовано залежність між емоційним інтелектом та якістю життя індивіда, що виражається у показнику задоволеності життям. Впливає ЕІ й на розгалуженість соціального оточення індивіда, на задоволеність соціальними аспектами його життя [128;139].

Дослідження, які були проведені із здобувачами фахової світи, виявили, що емоційний інтелект корелює з емпатією та низьким рівнем конфліктності, але, разом із тим, високим рівнем взаємодії з однолітками. Саме ці результати вказують на те, що емоційний інтелект впливає на якість соціальної взаємодії, в результаті якої відбувається розвиток зовнішнього емоційного інтелекту, та спостерігається позитивна динаміка у міжособистісному спілкуванні.

Потенційний вплив емоційного інтелекту на успішність виконання соціальних функцій можна чітко зрозуміти на прикладі його диспозиційних компонентів. Зокрема, емоційно нестійкі люди схильні до негативних емоційних станів (соціальна тривожність, сором'язливість), які впливають на соціально-когнітивні сфери особистості. Автор біологічної моделі особистості П.Дж. Корр [136] пов'язує таку схильність із чутливістю до покарання з функціонуванням основних систем мозку. На думку вченого, для таких індивідів характерна низька задоволеність стосунками з оточуючими, а особливо подружніми. Крім того, є дані, що підтверджують існування позитивної кореляції між рівнем невротизму та ймовірністю розлучення у подружньої пари. Емоційна нестабільність призводить до вразливості до соціального стресу, оскільки невротизм пов'язаний з неадекватно сильними емоційними реакціями на незначні зовнішні подразники. В основному це пов'язано з ірраціональними переконаннями, сприйняттям подразників середовища як джерел ризику, що призводить людину до одержимості ідеями про потенційні загрози та особисту вразливість. Згідно з деякими дослідженнями, невротизм пов'язаний з погіршенням здоров'я людини, яке, ймовірно, спричинене порушеннями функції імунної системи внаслідок дії стресогенних факторів [114].

Перелом наукової парадигми ХХ століття на тему «ідентичності» та надзвичайна активність і кількість досліджень у цьому напрямі окреслили проблему систематизації та впорядкування сутнісних положень теорії ідентичності в наукових працях 1990-2000-х років. Характерною рисою цього

періоду «стирання міждисциплінарних розмежувальних ліній у постструктуралістсько-постмодерністській перспективі» [167] є стрімкий розвиток соціально-гуманітарних міждисциплінарних теорій, у яких ідентичність виступає як базове поняття.

Перелічимо лише основні з них: теорія глибинної психології та психоаналізу (Е. Еріксон, З. Фрейд, Е. Фромм, А. Ватерман, Дж. Марсія та ін.); теорія тотожності між свідомістю і мозком (Ю. Плейс, Г. Фейгл); теорія мотивації людини А. Маслоу; теорія ідентичності соціального контексту Г. Брейквелла; теорія ідентичності як інтерналізованої ролі С. Страйкера; теорія комунікативної дії Ю. Габермаса; теорія конфлікту (М. Шериф, С. Шериф, Д. Кемпбелл та ін.); теорія соціальної ідентичності (Г. Тейфел, Д. Абрамс, М. Хоуг, М. Августінос, Н. Елемерс, Р. Браун); теорія самокатегоризації Р. Тернера і П. Оукса; теорія соціального порівняння (В. Дойз, А. Квятковська, К. Макгарті, Р. Пенні, Б. Девід, М. Везерел та ін.).

Перша група перерахованих теорій представляє психоаналітичний підхід до вивчення ідентичності. У 80-90-х роках ХХ століття динаміка досліджень у межах цього підходу була пов'язана з верифікацією комплексів проблем ідентичності засновників теорії психоаналізу З. Фрейда, Е. Еріксона та інших, на рівні емпіричного аналізу. Це дозволило чітко визначити ідентичність і описати її структуру, види та стадії розвитку. Тому Дж. Марсія у «Identity in Adolescence» 1980 року, розглядає ідентичність не лише як комплекс знань та ідей, а як специфічну структуру, що функціонує в контексті вирішення соціальних проблем. На думку вченого, ідентичність – це динамічна, ієрархічно впорядкована організація потреб, здібностей, переконань та власної історії [11].

А.С. Ватермен і Дж. Марсія у дослідженні 1985 року, визначають ідентичність як складову самовизначення, що полягає у виборі цілей, цінностей, становленні переконань які формують ідентичність. Кожен з перелічених елементів впливає на окрему сферу життя: професію, релігію, соціальну роль або політичну думку [94].

Другий підхід до дослідження ідентичності ґрунтується на його соціологічній складовій, а також розвиває та адаптує позицію «батьків-засновників» на основі реалій сьогодення. Соціологічний підхід поповнюється міждисциплінарними теоріями, що базуються на психології ідентичності, соціальній та когнітивній психології, історії, філософії.

Спираючись на теорію символічного інтеракціонізму та подальший розвиток її положень, Г.В. Брейквелл трактує ідентичність як динамічний соціальний продукт, який можна зрозуміти лише в соціальному контексті та в історичній перспективі [92]. Посилаючись на численні експерименти, науковець стверджує, що формування ідентичності відбувається за допомогою асиміляції, акомодатії та оцінки. У той же час асиміляція призводить до того, що нові компоненти поглинаються структурою ідентичності та коригуються через акомодатію, щоб знайти простір для нових елементів. Оцінка ідентичності визначає її соціальну значимість [106].

Спостережувані тенденції спонукають соціологів замислитись над питаннями: «Чи є у нас ефективні, чутливі інструменти та методи вимірювання для охоплення надійних наборів елементів «уявної спільноти», які служать індикаторами членства в громаді?», «Чи є у нас спосіб оцінити реальну кількість людей, які відчувають зв'язок із громадянами нашої країни?». У нинішній ситуації пошук відповіді на ці запитання стає актуальним для кожного, хто займається вивченням ідентичностей та процесів її трансформації.

Перед дослідниками стоїть складне завдання вибору оптимальних методів вимірювання ідентичностей, найбільш чутливих до динаміки соціальних процесів. Таким є дослідження «Я-ідентичностей» за адаптованою до кількісних опитувань методологією, запропонованою в 1954 році М. Куном і Т. Макпартлендом, що дозволяє вивчити змістовні характеристики ідентичності людини («тест 20 відповідей») [21]. В окремих випадках виникає потреба у використанні додаткового інструментарію або розширення вже існуючого. Так динаміка відповідей на запитання

опитувальника «Хто Я?» постійно розширюється, що визначається трансформаціями соціальних умов.

Опитувальник «Хто Я?» логічно і змістовно пов'язаний з тим, як людина сприймає сама себе, як вона себе характеризує, які соціальні ролі собі приписує, з якими якостями себе співставляє, як себе ідентифікує, які статуси визначає для себе провідними. Таким чином, відповідність соціальних ролей та індивідуальних характеристик вказує на те, на скільки людина усвідомлює власну унікальність, на скільки значимою є належність до певної соціальної спільноти.

Відсутність у самоописі індивідуальних якостей (показник рефлексивної, комунікативної, фізичної, матеріальної та діяльнісної ідентичностей) при визначенні багатьох соціальних ролей (студент, перехожий, член родини, друг, тощо) може вказувати на низький рівень самовпевненості, низький рівень самозахисту та саморозкриття.

Відсутність соціальних ролей, за наявності індивідуальних якостей, свідчить про небажання дотримуватись визначених соціумом правил та вимог, які не дозволяють визначити індивіду свою соціальну значимість та свою соціальну роль. Інший бік даної проблеми – нездатність ідентифікувати себе через прояв кризи ідентичності.

За зв'язком між соціальними ролями та індивідуальними характеристиками стоїть питання про співвідношення соціальної та особистої ідентичності. При цьому індивідуальна ідентичність розуміється як набір характеристик, які роблять людину схожою на неї саму та відрізняють її від інших, тоді як соціальна ідентичність трактується як групова приналежність, тобто приналежність до більшої чи меншої соціальної групи.

Соціальна ідентичність переважає, коли людина має високий рівень впевненості щодо схеми «ми-інші» та низький рівень впевненості щодо схеми «я-ми». Особистісна ідентичність переважає серед людей з високою впевненістю щодо схеми «я-інший» і низькою впевненістю щодо схеми «ми-інші».

2.3. Методика та організація дослідження трансформації емоційного інтелекту та кризи ідентичності

Для перевірки поставлених у дисертаційному дослідженні припущень, було розроблено програму психодіагностичного дослідження. Її реалізація передбачала виконання таких завдань.

1. Здійснити підбір психодіагностичних методик для визначення характеристик самовизначення особистості, прояву ідентичності та особливостей емоційного інтелекту;

2. Розробити психодіагностичний інструментарій, визначити вибірку досліджуваних та забезпечити збір психодіагностичних даних;

3. Емпірично дослідити прояв змістовних характеристик емоційного інтелекту та ідентичності особистості;

4. Виявити індивідуально-психологічні індикатори структури емоційного інтелекту особистості залежно від стану ідентичності (дифузна, досягнута, прийнята та мораторій);

5. Розкрити характер та особливість впливу кризи ідентичності на трансформацію емоційного інтелекту особистості;

6. Визначити структурні складові емоційного інтелекту, які виступають життєвим ресурсом особистості в умовах кризи ідентичності;

7. Розробити психологічну програму активізації потенціалу емоційного інтелекту в період кризи ідентичності.

Дисертаційне дослідження відбувалося в період з 2018 року по 2023 рік та проходило такі етапи:

1. Теоретичний або підготовчий. На даному етапі проводився аналіз літератури з проблеми дослідження, визначались досліджувані критерії, складався текст анкети з урахуванням соціально-демографічних показників, які, на основі аналізу літератури, були визначені як можливі провокатори розвитку кризи ідентичності. Паралельно було здійснено підбір

діагностичних методик, які дозволяють визначити рівень емоційного інтелекту та дослідити окремі складові ідентичності. Для обробки результатів дослідження обрані методи статистичної обробки даних.

2. Статистичний етап, під час якого здійснено збір статистичних даних, відповідно до обраних методик дослідження та розробленої анкети, що дозволило перевірити гіпотезу дослідження за рахунок узагальнення отриманих емпіричних даних.

3. Методологічний етап полягав у розробці методичного комплексу надання психологічної інтервенції для розвитку емоційного інтелекту під час кризи ідентичності. На даному етапі було сформовано висновки діагностичного дослідження, розроблено програму психологічної інтервенції для розвитку емоційного інтелекту під час кризи ідентичності, відповідно до розробленої стратегії.

При проведенні даного експериментально дослідження, головною метою, поставленою нами на вирішення було: виявити риси прояву кризи ідентичності; залежність їх від рівня розвитку емоційного інтелекту та на основі отриманих результатів розробити програму психологічної інтервенції для розвитку емоційного інтелекту в період кризи ідентичності.

При дослідженні проблеми прояву кризи ідентичності чимало дослідників визначали її прояв в аспекті соціалізації, зокрема: О.М. Ічанська, К.В. Коростеліна, І.С. Кон та інші.

Під соціальними факторами прояву кризи ідентичності дані науковці визначили цілий перелік, з яких ми врахували найголовніші, та зазначили їх при складанні анкети, що була запропонована до заповнення респондентам:

- вік;
- стать;
- рівень освіти;
- сімейний стан;
- наявність дітей;
- рівень прибутку.

Крім того, нами було зроблено припущення стосовно того, що на прояв кризи ідентичності може впливати нещодавні переїзди.

Для збору необхідної інформації ми розробили анкету, яка містила соціально-демографічні запитання, такі як: вік, стать, – а також низку інших критеріїв, що можуть впливати на прояв кризи ідентичності та розвиток емоційного інтелекту.

Отримані результати анкетування респондентів було систематизовано, узагальнено та наведено в таблиці 2.1. У дослідженні взяли участь 951 респондентів віком від 18 до 65 років. Зокрема, 455 (48,8%) жінок і 496 (52,2%) чоловіків. Виходячи із того, що більшість респондентів ведуть активний спосіб життя та мають переважаючий вид діяльності, ми визначили два провідні види: навчання та робота, як бачимо 28,1% респондентів – здобувачі освіти, від школи до університетів та інститутів, 64,7% – переважаюча більшість, працюють і лише 7,2% не працюють, не навчаються, тобто не мають переважаючого виду зайнятості.

За результатами сімейного стану, який мають респонденти, визначили 4 групи: не одружені – 24,7%, перебувають у тривалих стосунках – 14,5%, одружені – 38,8% та розлучені – 18,9%. Серед респондентів було також 3 вдовця або вдови, але цей показник нижче 1% (0,3%), тому він врахований не був. За критерієм батьківства, більшість респондентів мають щонайменше одну дитину –30,6%, двоє –16,5%, троє і більше –7,4%, і в той самий час 45,5% не мають дітей, відповідно, досвід батьківства, у них відсутній. Останній із врахованих нами показників – рівень заробітної плати – був зафіксований на такому рівні: менше 5 тис. гривень – 17%, від 5 до 10 тис.грн. – 20,7%, від 10 до 15 тис. грн. – 20,5%, від 15 до 20 тис.грн. – 16,1%, більше 20 тис.грн. – 25,7%.

Таблиця 2.1

Соціально–демографічні характеристики вибірки досліджуваних

Критерій		Кількість	Відсоток
Стать	Чоловіки	496	52,2%
	Жінки	455	48,8%
Вік	18-29	473	49,7%
	30-59	464	47,7%
	60-65	14	1,5%
Рід діяльності	Здобувачі освіти	267	28,1%
	Працюють	616	64,7%
	Не працюють	68	7,2%
Сімейний стан	Не одружені	235	24,7%
	Перебувають у тривалих стосунках	138	14,5%
	Одружені	369	38,8%
	Розлучені	180	18,9%
Наявність дітей	Не мають дітей	433	45,5%
	1	291	30,6%
	2	157	16,5%
	3 та більше	70	7,4%
Рівень заробітної плати	≤5 тис.	162	17%
	5–10 тис.	197	20,7%
	10–15 тис.	195	20,5%
	15–20 тис.	153	16,1%
	20 тис. ≤	244	25,7%

У дослідженні було виконано три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітичний. На підготовчому етапі було обрано психодіагностичні інструменти та визначено експериментальну базу для дослідження. На діагностичному етапі проводили збір психодіагностичного матеріалу та його статистичне опрацювання. На третьому, аналітичному етапі, було проаналізовано отримані результати та створено емпіричну модель впливу емоційного інтелекту на рівень ідентичності.

Розглянемо детальніше процес вибору психодіагностичного матеріалу. Вираженість психологічного стану респондентів було діагностовано за

допомогою опитувальника **«Визначення домінуючого стану», в адаптації Л.В. Куликова.**

Методика «Визначення домінуючого стану», в адаптації Л.В. Куликова включає в себе шість шкал та дозволяє визначити особистісний психічний стан респондента за рахунок суб'єктивного обстеження. Під час проходження опитування респонденти отримують ряд тверджень, кожне з яких вони оцінюють за 7-бальною шкалою, де «1» – «Повністю не згоден», «7» – «Повністю погоджуюсь».

Зазначений опитувальник допомагає визначити наступні стани:

- шкала «Ак»: «активно – пасивне ставлення до життєвої ситуації»;
- шкала «То»: «тонус: високий – низький»;
- шкала «Сі»: «спокій – тривога»;
- шкала «Ус»: «стійкість та нестійкість емоційного тону»;
- шкала «Уд»: «задоволеність – незадоволеність життям»;
- шкала «По»: «позитивний – негативний образ самого себе».

Для визначення статусу ідентичності нами було застосовано **опитувальник «ОМЕIS-R» Дж. Адамса в адаптації Т.А. Гаврилової, О.В. Глушак.** Опитувальник «ОМЕIS-R» Дж. Адамса використовується для визначення статусу ідентичності відповідно до концепції Дж. Марсія. Респондентам пропонується проаналізувати 32 твердження та відповідно до запропонованої шкали оцінити на тому рівні, який вони вважають прийнятним для себе. Оцінювання здійснюється за 6-ти бальною шкалою, де «1» – «Повністю не погоджуюсь», «6» – «абсолютно погоджуюсь».

При обробці результатів визначають 4 ключових компоненти «Его» - ідентичності: дифузна ідентичність, прийнята ідентичність, мораторій ідентичності, досягнута ідентичність. Відповідно до запропонованих критеріїв оцінювання для кожного із компонентів, максимально можливий показник може сягати «48», мінімальний – «8».

Дифузна ідентичність, це стан ідентичності індивіда, яка не вимагає дослідження інших варіантів, що свідчить про те, що особистість не пройшла

та не пододала кризу, саме тому вона не має сформованої системи цінностей, принципів та обов'язків.

Прийнята ідентичність – це стан ідентичності, який характеризується як стан, за наявності якого особистість ще не пододала кризу ідентичності, але разом із тим, вже має певну, не до кінця сформовану досить стійку систему цінностей та принципів, обов'язків які були сформовані на основі батьківського прикладу шляхом ідентифікації.

Мораторій ідентичності – це стан, в якому особистість переживає кризу ідентичності та перебуває на етапі активного пошуку особистої системи цінностей та устоїв, життєвих принципів та позицій. Відповідно до даного критерію «Его»-ідентичності, відбувається її формування, процес ідентифікації.

Досягнута ідентичність, це показник, який відображає ідентичність, формування якої повноцінно завершено. Відмічається, що особистість яка досягнула високого показника за даним критерієм, має сформовану унікальну систему особистісних цінностей, принципів та устоїв, при чому ця особистість готова до якісного та свідомого виконання своїх обов'язків, коло яких може розширюватись в результаті удосконалення сформованої системи цінностей.

Для вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості було обрано тест Куна-Макпартленда «Хто Я?». **Тест Куна-Макпартленда «Хто Я?»** був використаний у модифікації Т.В. Румянцевої. Відповідно до даної модифікації, респондентам пропонувалось впродовж 12 хвилин дати відповідь на 20 питань, при чому кількість відповідей у респондентів може бути різною. Відповіді респонденти мали давати на ті питання, які виникали спонтанно, без визначення чіткої послідовності. Кожну із визначених своїх якостей респондент оцінював за певною шкалою: позитивна якість (+), негативна (–), неоднозначна (\pm), і ознаки та якості які респондент не може оцінити (?).

Враховуючи всі отримані результати та особливості діагностичної методики, відповіді були класифіковані в три основні групи за рівнем їх вираженості: «прямі», «опосередковані» та «невиражені». «Прямими» відповідями є ті, в яких респондент чітко визначає себе, наприклад за статтю. «Опосередковані» за визначенням соціальної ролі або сімейним станом, наприклад, «сестра», «донька», «дружина», «мати». «Невиражені», в тому випадку, коли респондент взагалі не здатен себе класифікувати і визначитись із тим, як він сприймає себе.

Запропоновані варіації вираження себе включали такі показники як самооцінка, визначення емоційного типу, ідентифікацію кризи ідентичності, вираженість ідентичності, якість ідентичності, проблему ідентичності, її ситуативний стан. Разом із тим відбувалось самовизначення за такими напрямками як:

- «Я» соціальний.
- «Я» комунікативний.
- «Я» матеріальний.
- «Я» фізичний.
- «Я» діяльний.
- «Я» перспективний.
- «Я» рефлексивний.

Самооцінка – це емоційна складова «Я-концепції», яка відображає ставлення індивіда до себе або до окремих сторін своєї особистості. Відповідно до даного критерію можна визначити 4 рівні самооцінки: адекватна, завищена, занижена, нестійка.

Дослідження даного критерію здійснювалось на основі того, як часто респонденти використовують у своїх відповідях знаки «+» або «-». Використання саме позитивних або негативних відповідей дозволяє аналізувати рівень самооцінки респондентів.

Опитувальник «ЕмІн» Д.В. Люсіна. Опитувальник «ЕмІн» Д.В. Люсіна це психодіагностична методика, яка заснована на самозвіті та спрямована на вимірювання емоційного інтелекту індивіда.

Опитувальник містить в собі 46 тверджень, відповідно до яких респондент має виразити рівень своєї відповідності даному твердженню, використовуючи 4 можливих варіанти: «зовсім не погоджуюсь – це не про мене», «швидше не погоджусь ніж погоджусь», «швидше так – про мене, ніж ні» та «абсолютно погоджусь, це про мене».

Всі відповіді об'єднуються в п'ять окремих субшкал, які, в свою чергу, об'єднуються в чотири шкали більш узагальненого типу:

- Шкала MEI (міжособистісний інтелект) – вміння сприймати, розуміти та керувати емоціями інших;
- Шкала VEI (внутрішній емоційний інтелект) – вміння сприймати та аналізувати власні емоції та керувати ними;
- Шкала PE (розуміння емоцій) – здатність розуміти як власні емоції так і емоції інших;
- Шкала UE (управління емоціями) – здатність керувати власними емоціями та емоціями інших;
- Субшкала MP (розуміння емоцій інших) – здатність розуміти емоційний стан людини за рахунок зовнішнього прояву її емоцій (міміка, жестикуляція, тембр та звучання голосу); свідомо або інтуїтивно, реалізовувати чутливість до внутрішнього стану інших;
- Субшкала MU (управління емоціями інших) – здатність викликати у інших людей емоції, при цьому знижуючи на інтенсивність прояву негативних емоцій;
- Субшкала VP (розуміння власних емоцій) – здатність усвідомлювати власні емоції, розрізняти їх та ідентифікувати, усвідомлювати причини їх прояву та природи;

- Субшкала ВУ (управління власними емоціями) – здатність і потреба в управлінні власними емоціями, вміння викликати підтримку з боку інших та підтримувати позитивні емоційні прояви;

- Субшкала ВЕ (внутрішня експресія) – здатність до контролю емоцій, які виражаються.

Методика «Самоактуалізація EQ» Р. Бар-Она це методика, яка спрямована на оцінку емоційного інтелекту індивіда за моделлю запропонованою Р. Бар-Оном.

Зважаючи на той факт, що автором поняття емоційний інтелект є Р. Бар-Он, не використати розроблену та запропоновану ним методику діагностики рівня емоційного інтелекту просто не можливою.

В моделі емоційного інтелекту Р. Бар-Она визначено п'ять компетентнісних сфер, п'ять основних компонентів емоційного інтелекту, кожен з яких включає в себе окремі складові:

1. Внутрішньоособистісна галузь (самоповага, незалежність, асертивність, самоповага, самоактуалізація);

2. Галузь міжособистісних відносин (співчуття, відповідальність, навички міжособистісного спілкування);

3. Галузь адаптивності (тестування реальності, гнучкість, навички вирішення проблем);

4. Керування стресом (толерантність до стресових ситуацій, контроль над імпульсивністю);

5. Загальний настрій (рівень оптимізму, щастя) (Рис. 2.1.)

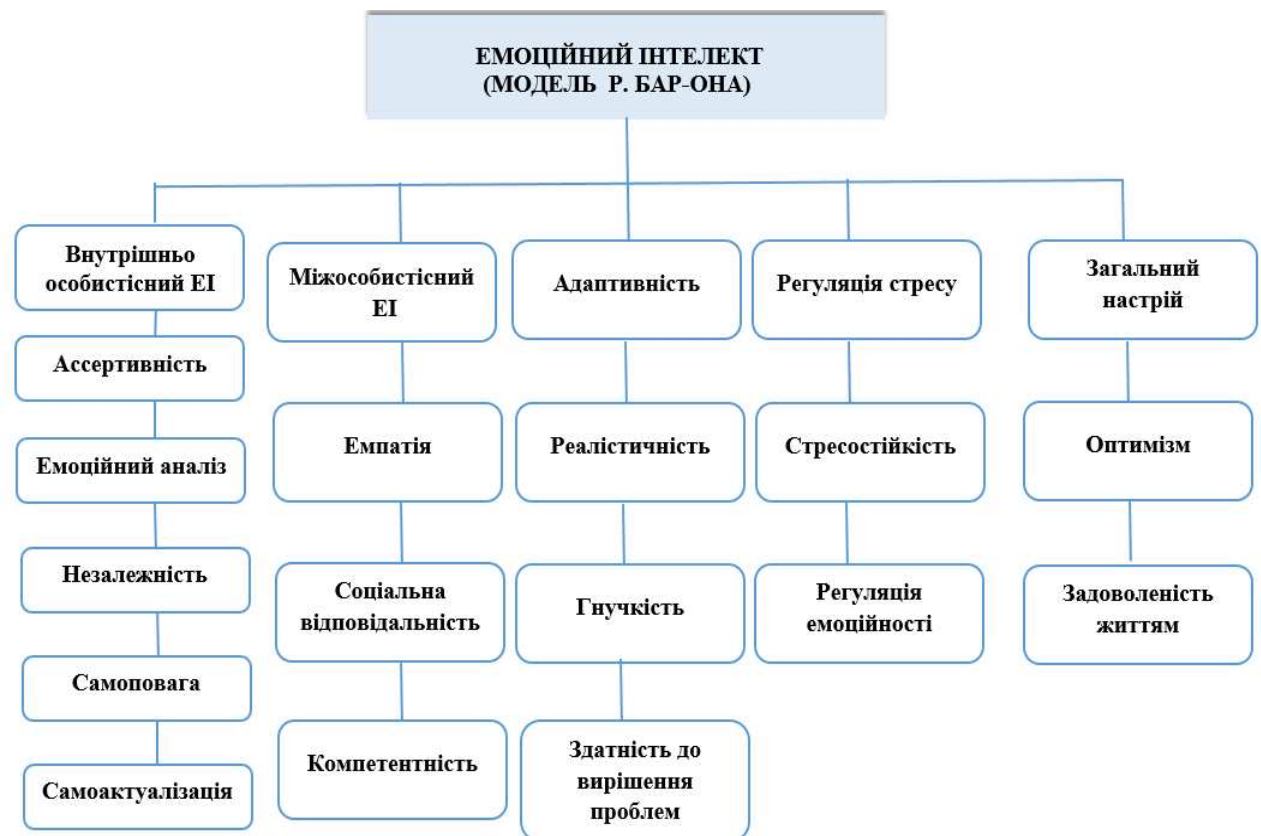

Рис. 2.1. Модель емоційного інтелекту Р. Бар-Она

При проходженні даного опитування респондентам пропонувалось 133 запитання, аналізуючи які, досліджувані визначали на скільки кожне питання є правдивим відносно них. На кожне з запропонованих запитань вони могли обрати один із 5 варіантів відповіді:

- «зовсім не правдиво» – 1 бал.
- «не правдиво» – 2 бали.
- «частково правдиво» – 3 бали.
- «правдиво» – 4 бали.
- «це дійсно про мене» – 5 балів.

Отримані результати аналізуються відповідно до досліджуваних показників: самоповага; асертивність; незалежність від інших; емоційне саморозуміння; самоактуалізація; емпатія; соціальна відповідальність; міжособистісні відносини; тестування реальності; гнучкість; навички вирішення проблем; толерантність до стресу; контроль імпульсів; оптимізм;

щастя, які, в свою чергу, об'єднуються для загальної оцінки складових ЕІ відповідно до моделі, запропонованої Р. Бар-Оном.

Методика **«Смисложиттєві орієнтації» Д.О. Леонтєєва** дозволяє провести оцінку «джерела» сенсу життя, яке може бути визначене людиною в майбутньому або в теперішньому часі, або вже є визначеним у минулому, у всіх складових життя.

При проходженні опитування респондентам пропонується 20 пар протилежних тверджень, які відображають уявлення про факти усвідомлення життя особистістю. Відповідно до даної методики, життя має сенс тоді, коли в ньому є визначені цілі, коли людина отримує задоволення від того, що поступово досягає цих визначених цілей та крок за кроком долає перешкоди при їх досягненні.

Відповідно до структури проведення опитування, кожен респондент, оцінюючи пари протилежних тверджень, обирає ту відповідь, яка йому найбільше підходить, від «0» до «3» у бік того з протилежних тверджень, яке йому ближче.

При обробці результатів визначають висхідну та низхідну асиметричні шкали, а загальні результати зводять до 5 субшкал: «цілі в житті», «емоційна насиченість життя», «результативність життя», «локус-контролю –«Я», «локус-контролю – «життя», «показник ОЖ».

Тест-опитувальник самоствавлення (ОСО) спрямований на визначення рівня самоствавлення респондента до самого себе. Дана методика була розроблена В.В. Століним та С.Р. Пантелєєвим у 1985 році. За даною методикою визначається три основних рівня самоствавлення:

1. Глобальне самоствавлення.
2. Самоствавлення, що ґрунтується на самоповазі та аутосимпатії.
3. Рівень конкретних дій (або готовності до них).

Відповідно до даної методики респондентам пропонується 57 запитань-тверджень, обмірковуючи які, вони можуть обрати лише один із можливих варіантів відповіді: або «так», або «ні».

Результати дослідження опрацьовуються та об'єднуються у дві групи шкал, перша з яких включає в себе 5 показників, які відображають позитивне або негативне ставлення індивіда до власного «Я», шкалу самоповаги, аутосимпатії, очікуваного ставлення від інших та самозацікавленості.

Друга група шкал налічує 7 критеріїв: самовпевненість ставлення інших, самосприйняття, самокерування, самозвинувачення, самозацікавленість та саморозуміння.

Враховуючи, що отримані результати, обробляються для визначення сирого балу, а в подальшому для визначення частоти накопичених балів, маємо три рівня вираженості за відповідним критерієм: менше 50 балів – «ознака не виявлена», 50-74 бали – «ознака чітко виражена», понад 74 бали – «ознака є яскраво вираженою».

Використовуючи отримані за даним методиками дані, проводимо дослідження прояву кризи ідентичності та вплив стану кризи на особистий рівень емоційного інтелекту, за наступною схемою (Додаток А).

2.4. Особливості та характеристики прояву кризи ідентичності особистості

2.4.1. Опис результатів діагностичного дослідження за методикою OMEIS-R Дж. Адамса та тестування Куна-Макпартленда «Хто Я?»

Діагностику змістовних характеристик ідентичності особистості, когнітивної, емоційно-оцінної складових «Я-концепції» проводилося за допомогою опитувальника «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд). Для визначення статусів ідентичності застосовували шкалу інтерперсональної «Его»-ідентичності методики «OMEIS-R» Дж. Адамса.

При обробці результатів було визначено 4 ключові компоненти «Его»-ідентичності:

- дифузна ідентичність,
- прийнята ідентичність,

- мораторій ідентичності,
- досягнута ідентичність.

Відповідно до запропонованих критеріїв оцінювання для кожного із критеріїв, максимально можливий показник може сягати 48, мінімальний – 8. Результати представлені в таблиці 2.2 також у Додатку Б.

Результати вимірювання статусу ідентичності свідчать, що у учасників опитування було виявлено як мінімальний, так і максимальний показник за критерієм «Дифузна ідентичність».

Відповідно до даних результатів, 21,41% респондентів мають високий показник дифузної ідентичності, що є прямим свідченням прояву кризового стану.

Критерій прийнятої ідентичності на низькому рівні зафіксовано у 29,49% респондентів, що також вказує на прояв кризи ідентичності.

Високий показник мораторію ідентичності, який є прямолінійним показником прояву кризи ідентичності, зафіксовано у 22,54% респондентів. І в той самий час недосягнута ідентичність виявлена у 36,8% респондентів.

Тобто як бачимо, кризовий стан, за всіма показниками фіксується у 22,54% респондентів.

Таблиця 2.2.

Результати опитування за методикою ««ОМЕIS-R»»

Рівень прояву	Відповіді респондентів (у%)			
	дифузна ідентичність	прийнята ідентичність	мораторій ідентичності	досягнута ідентичність
високий рівень	21,41%	28,68%	22,54%	29,42%
середній рівень	49,22%	43,83%	52,66%	33,78%
низький рівень	22,54%	29,49%	24,8%	36,8%

Як бачимо, на етапі подолання кризи ідентичності і виходу з неї, за всіма показниками, перебуває більшість учасників опитування, адже вони мають середні результати за всіма складовими ідентичності (Додаток Б).

В той самий час, 29,49% респондентів подолали кризу ідентичності і йдуть шляхом саморозвитку та самовдосконалення.

Результати діагностування змістовних характеристик ідентичності особистості за методикою «Хто Я?», М. Кун, Т. Макпартленд виявили, що основу ідентифікації становлять 7 показників ідентичності: «Я» соціальний, «Я» комунікативний, «Я» матеріальний, «Я» фізичний, «Я» діяльнісний, «Я» перспективний, «Я» рефлексивний.

«Я» соціальний має визначених 7 основних станів пов'язаних із визначенням статі, сексуальної ролі, професії, сімейної належності через визначення власної ролі в сім'ї, етнічну та політичну належність, групову належність. За результатами опитування бачимо, що 93,3% респондентів чітко усвідомлюють соціальну складову власного «Я».

«Я» комунікативний відображає здатність індивіда формувати та розвивати дружні стосунки, визначаючи себе як суб'єкта спілкування, індивіда, який здатен встановлювати позитивні стосунки з оточуючими. За даним критерієм лише 47,7% респондентів продемонстрували не визначеність, інші 52,3%.

Саме комунікативне «Я», яке містить в своєму складі прояв кризового стану через невміння або нездатність встановлювати взаємини з іншими є відображенням імовірного прояву кризи ідентичності.

«Я» матеріальний, це компонент «Я-концепції», який ґрунтується на оцінці власних матеріальних благ, особистісному ставленні до них індивіда, здатності взаємодіяти з оточуючим середовищем та бачити світ у яскравих барвах з урахуванням власного рівня достатку.

За умови, що даний компонент «Я-концепції» у індивіда є визначеним, можна говорити не лише про наявність у нього достатнього рівня заробітку, а про те, що не залежно від реального рівня доходів, їх вистачає для

задоволення потреб індивіда у матеріальному аспекті на такому рівні, що він має можливість і попрацювати, і відпочити, і задовольнити базові потреби.

Виражений компонент матеріальності свідчить про наявність у респондента власного майна та достатнього рівня доходів, точніше кажучи рівня доходів, які респондент визначає як достатні для задоволення власних потреб та якісного відпочинку.

В той самий час, третя – матеріальна складова, враховує аспект взаємодії із оточуючим середовищем, через оцінку природи та її багатств у співвідношенні із власною матеріальною задоволеністю. Як показують результати, даний компонент «Я-концепції» виражений лише у невеликій кількості респондентів – 28,6%, що свідчить про високо імовірний вплив даного критерію на прояв кризи та кризового стану ідентичності.

«Я» фізичний відображає відповідальне і свідоме ставлення до власного здоров'я, яке фіксується у 20,9% респондентів, а «Я-діяльнісний» має зв'язок як з «Я» фізичним так і з іншими компонентами «Я-концепції». Дана складова базується на інтересах індивіда, його прагненнях, бажаннях та вмінні їх досягати через активні дії, але фіксується даний показник лише у 28,5% опитаних.

«Я» перспективний це один із найбільш складних компонентів «Я-концепції» від рівня вираженості якого залежать всі інші компоненти. Це пов'язано із тим, що даний компонент містить 9 складових, що відстежують особливість перспективного розвитку респондента в таких галузях як: професійна, сімейна, групова, комунікативна, матеріальна, фізична, діяльнісна, особиста та оцінка прагнень.

Про вираження даного компоненту «Я-концепції» ми говоримо тоді, коли людина усвідомлює не лише те, до якої статі вона належить, яку роль відіграє в сім'ї та групі, яким рівнем комунікативних властивостей володіє, на якому рівні фізичного та особистісного розвитку перебуває, а й здійснюючи оцінку власних досягнень та бажань, визначає подальший план дій, який забезпечить їй розвиток у всіх визначених галузях.

У тому випадку, коли респондент визначає щонайменше 6 із 9 зазначених галузей, ми ведемо мову про вираженість даного критерію. За даним критерієм позитивні результати було зафіксовано у 28,6% респондентів.

Останнім компонентом «Я-концепції», відповідно до методики визначеної М. Куном, є «Я» рефлексивний. Відповідно до даного критерію визначають два основних компоненти: персональну ідентичність та глобальне екзистенційне «Я». За даною складовою, ведуть мову про вираженість та усвідомлення особистісних якостей, рис характеру, сформованого та вираженого стилю поведінки, емоційного ставлення до оточуючих та до самого себе.

Разом із тим особистість має усвідомлювати чим вона відрізняється від інших, в чому її переваги та як представляти їх у вигідному світлі, хоча б частково пригнічуючи прояв тих рис, які особистість в собі визначає як негативні. Позитивні вияви за даним критерієм зафіксовано у 25% респондентів.

Узагальнені результати за опитувальником «Хто Я?» М. Куна та Т. Макпартленда були представлені у вигляді таблиці (Таблиця 2.3).

Перевагою даної діагностичної методики є те, що крім дослідження основних складових «Я-концепції», можна дослідити такі показники як: самооцінка, визначення емоційного типу, ідентифікацію кризу ідентичності, вираженість ідентичності, якість ідентичності, проблему ідентичності, її ситуативний стан.

Аналізуючи показники самооцінки, виявили, що 61,7% респондентів мають адекватний рівень самооцінки, усвідомлюючи свої переваги та недоліки, 12,5% респондентів (Додаток В, малюнок 3) проявили завищений та занижений рівень самооцінки.

Індивіди, які проявляють завищену самооцінку, так само, як і ті, що проявляють занижену самооцінку, мають про себе думку, яка суттєво відрізняється від думки оточуючих.

Таблиця 2.3

Результати за опитувальником «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

Шкали	Визначились	Не визначились
«Я» соціальний	93,9%	6,1%
«Я» комунікативний	47,7%	52,3%
«Я» матеріальний	28,6%	71,4%
«Я» фізичний	20,9%	79,1%
«Я» діяльнісний	28,5%	71,5%
«Я» перспективний	28,6%	71,4%
«Я» рефлексивний	25%	75%
Загальна виражена «Я»-концепція	26,4%	73,6%

Як правило люди, які мають завищену самооцінку переоцінюють власні переваги, і частково або повністю, нехтують своїми недоліками. Такі люди визначають мету, якої не можуть досягнути через власні амбіції та невідповідність власних сил і можливостей заданій меті.

В той самий час, респонденти, які проявили занижений рівень самооцінки, навпаки, недооцінюють свої ресурсні та потенційні можливості, тому ставлять перед собою дрібні цілі, досягаючи яких вони не отримують задоволення та не сягають подальшого розвитку, визначаючи пріоритетним регресивний стан своєї особистості в своїй «Я-концепції».

Цю групу респондентів можна визначити як не впевнених у собі, не здатних долати перешкоди індивідів, які готові задовольнитись малими перемогами та вести розмірене рівне життя, але разом із тим дана група респондентів володіє прихованим ресурсним потенціалом, активізація якого дозволить долати кризові ситуації.

Досліджуючи емоційний тип, ми аналізували особливості та частоту використання респондентами відповідей «±». Зважаючи не те, що дана

відповідь символізує неоднозначність, повну або часткову невизначеність індивіда.

Разом із тим, дані відповіді символізують відповідальне ставлення респондентів до емоційно значущих явищ, що дозволяє визначити їх емоційний тип. Відповідно до даного критерію визначаємо: «емоційно-полярний», «врівноважений», та «сумнівний» емоційні типи.

«Емоційно-полярний тип» в «Я-концепції» був визначений у 70,6% опитаних (Додаток В., рисунок 1). Такий емоційний тип характеризується високим рівнем збудливості, чутливості, емоційності та спрямованості емоцій в ті події та ситуації, які індивід переживає на даному етапі. Даний тип особистості характеризується високим рівнем вираження емоцій, саме тому, її поведінка в значній мірі, залежить від того, на скільки їй подобається або не подобається індивід з яким іде спілкування або встановлюється контакт.

18,3% респондентів виявили високий рівень врівноваженості емоцій, тобто належать до «врівноваженого» емоційного типу. Дана група людей характеризується високим рівнем стресостійкості та здатністю переносити несприятливі умови, адаптуючись до них.

Разом із тим, індивіди даного емоційного типу можуть встановлювати емоційні зв'язки як з тими хто їм подобається, так і з тими хто їм не подобається, але потреба у спілкуванні з даними людьми присутня. Особистості «врівноваженого емоційного типу» проявляють діловий підхід до справ та емоційну рівновагу. 11,1% респондентів потрапили до групи, яка визначає свій емоційний тип як «сумнівний» або «під сумнівом».

Якщо респондент потрапив до даної групи, то це свідчить про те, що на даному етапі він або долає кризу ідентичності, або долає певні життєві складності, які є причиною емоційної нестабільності та високого рівня чутливості.

Використання у відповідях символу «?» дозволяє визначити таку складову «Я-концепції» як криза ідентичності. Криза ідентичності

характеризується як стан, перебуваючи в якому особистість характеризується емоційною нестабільністю, високим рівнем емоційної неврівноваженості, загостреним сприйняттям оточуючого світу, що може спричиняти емоційні зриви та емоційні розлади.

Аналізуючи відповіді респондентів за даним критерієм (Додаток В, Рисунок 2), бачимо, що 14,9% опитаних переживають кризу ідентичності на даному етапі. Даний показник не суттєво різниця від результатів отриманих за попереднім критерієм, що дозволяє нам зробити висновок про їх достовірність.

Як бачимо з рисунку (Рисунок 2, Додаток В) що від 11,1% до 14,9% респондентів переживали кризу ідентичності під час участі у даному дослідженні, в той час як більшість респондентів (85,1%) дану кризу або подолали, або ще не дійшли до неї.

Аналіз у відповідях респондентів прямих або опосередкованих відповідей у питаннях «Хто Я?» і того, як індивід себе характеризує, дозволяє проаналізувати рівень вираженості ідентичності. Відповідно до даного критерію визначають переважаючу «пряму ідентичність», «непряму або опосередковану ідентичність» та «не виражену ідентичність».

Характеризуючи пряму вираженість ідентичності мають на увазі її повноцінне визначення і прийняття себе, тобто своєї статі, свого віку, всіх тих аспектів, які пов'язані із фізичною складовою індивіда. Коли мова іде про пряме сприйняття себе, це свідчить, що у відповідях респондент надає перевагу прямим відповідям, наприклад, я чоловік, або я жінка.

Якщо відповіді опосередковані, то використовуються безстатеві уособлення, «я людина», «я індивідуальність», «особистість», тощо. Якщо ж у відповідях респондента не зустрічається жодної інтерпретації, яка б мала пряме або опосередковане виявлення статі, чи то у закінченнях слів, якими характеризує себе особистість, чи у прилеглих до них прикметниках, відмічаємо невизначену особистість.

Серед опитаних, 16,7% повноцінно сприймають себе прямо і дають на всі питання «Хто Я?» прямі відповіді. Ця група респондентів не лише ідентифікує себе, а й сприймає своє внутрішнє «Я» як основний компонент «Я-концепції».

У 76,2% респондентів (рисунок 3, додаток В) було визначено переважання непрямой ідентичності. Відповідно до даного прояву ідентичності особистість не повноцінно усвідомлює своє внутрішнє «Я» та свої можливості, які пов'язані з його активізацією та безпосереднім розвитком.

Як правило, коли індивід веде про себе мову, він не визначає свою стать, або вік, коли про це йде мова, а натомість лише використовує слова із закінченнями певного роду. Такий підхід у своєму описі використовує більшість респондентів, що свідчить про процес формування їх ідентичності.

7% опитаних не виражають свою ідентичність, що вказує на несприйняття ними своєї ідентичності (рисунок 3, Додаток В).

Даний показник засвідчує, що особистість не є повноцінно сформованою і перебуває на етапі трансформацій та самоусвідомлення, як правило, такий період вважається вдалим для проведення корекційних робіт та позитивного впливу з боку психолога для формування та розвитку особистості, її самоідентифікації та самовизначення.

Разом із враженістю ідентичності, супроводжуваним елементом, який піддається дослідженню є якість ідентичності, яка може характеризуватись у 4 аспектах: емоційно-позитивна, емоційно-негативна, емоційно-нейтральна та відчужена.

Ідентифікуючи себе прямо або опосередковано, респонденти звертаються до використання прикметників, які у інтерпретації даного аспекту «Я-концепції» є провідним елементом. Саме прикметники, які використовує респондент дозволяють визначити якість ідентичності. Відмічають, що за емоційно-позитивного ставлення до себе та свого «Я», індивід часто використовує позитивні прикметники, описуючи лише свої

переваги та позитивні якості, критичних негативних описів та прикметників у такому випадку не зустрічається.

Коли ж ставлення людини до себе є емоційно– негативним, то описує вона себе лише з поганого боку, при чому, позитивних характеристик практично не зустрічається. Емоційна нейтральність визначається тоді, коли людина об'єктивно оцінює свої переваги та недоліки і в описі свого «Я» використовує як позитивні описи, так і негативні.

Емоційне відчуження, як правило, виражається в тому, що у відповідях респондент практично не використовує описових прикметників, а його відповіді є стислими та прямими.

Аналізуючи відповіді респондентів за даним критерієм, ми визначили, що емоційно-позитивне ставлення до себе та своєї «Я-концепції», мають 2,7% респондентів, в той час як негативне ставлення виявлено лише у 0,5% опитаних. Емоційну відчуженість вдалось зафіксувати у 1,8% респондентів, але абсолютна більшість 95% респондентів, проявляють емоційну нейтральність, яка у дослідження даного аспекту є найбільш позитивним результатом.

Досліджуючи аспект прояву проблемної ідентичності, нами було визначено, що 99,3% респондентів не проявляють проблемних проявів ідентичності і тим, або іншим чином ідентифікують себе як особистість із певними ознаками та якостями, але не дивлячись на це 0,7% опитаних (7 респондентів) мають проблеми із визначенням власного «Я» і власної «Я-концепції», за рахунок чого їх особистості можна визначити як проблемні, ті, які потребують визначення власної ідентичності, що, в їх випадку, можливо лише за підтримки психолога.

Досліджуючи аспект трансформації ідентичності та самоусвідомлення респондентами себе в даному аспекті, ми визначили здатність респондентів трансформувати свою ідентичність у залежності від непостійних умов оточуючого середовища.

Так, відповідно до інтерпретації методики М. Куна, Т.В. Румянцевою, було визначено ситуативний стан ідентичності особистості, який виражається в її здатності адаптуватись до середовища, в якому перебуває респондент.

Особливістю даного критерію є те, що він ґрунтується не на перспективності і можливості вирішення проблемної ситуації в майбутньому, а аналізі особистого досвіду, набутого в минулому. Це єдиний критерій, який враховує вже набутий досвід у процесі самовизначення власного «Я», та визначення власної «Я-концепції».

Паралельно із цим, саме цей критерій враховує емоційний та фізичний стан особистості на момент опитування яке вона проходить.

Відповіді респондентів свідчать, що із опитаних, лише 5,6% респондентів вдаються до аналізу пройдених життєвих ситуацій, вони аналізують їх, визначаючи ті її елементи, і значимі складові, які мають важливе значення для набуття досвіду та вирішення аналогічної ситуації в майбутньому, саме тому у них проявляється виражений ситуативний стан.

Разом із тим, саме даний відсоток респондентів описує ці стани на даному етапі залежно від фізичних умов в яких він перебуває та із урахуванням тих емоцій, які є провідними в даний момент часу. Описуючи ситуацію, респонденти враховують, що за інших умов, їх реакції та дії можуть бути іншими.

В той самий час 94,4 % респондентів мають низький рівень прояву, або і взагалі не проявляють значущих результатів, за даним критерієм, що вказує на їх низький рівень адаптивності до змінних умов, саме тому для них є актуальним вислів «плисти за течією», без трансформації та удосконалення власної «Я-концепції» та ідентифікації.

Зміна умов для цієї групи осіб не є значимим фактором, вони дотримуються думки, що зміна обставин в незначній мірі може вплинути на їх активізацію та власну адаптивну здатність.

Узагальнюючи результати даної діагностичної методики, можемо визначити, що ми отримали перелік ключових компонентів ідентифікації особистості, які будуть аналізуватись при дослідженні імовірного прояву кризи ідентичності та мають, імовірний, вплив на прояв та розвиток емоційного інтелекту.

2.4.2 Оцінка актуального психологічного стану респондентів в умовах кризи ідентичності

Виявивши групу респондентів, які, відповідно до проведеного діагностичного дослідження за методиками OMEIS-R Дж. Адамса та тестуванням Куна-Макпартленда «Хто Я?», мають виявлену кризу ідентичності, вважаємо за доцільне визначення їхнього психологічного стану.

Для визначення емоційного стану респондентів, ми запропонували їм пройти опитування за методикою «Визначення домінуючого стану», в адаптації Л.В. Куликова, що включає в себе шість шкал, і дозволяє визначити особистісний психічний стан респондента за рахунок суб'єктивного обстеження. Дана діагностика дозволяє визначити домінуючі стани респондента.

Під час проходження опитування респонденти отримують ряд тверджень, кожне з яких вони оцінюють відповідно до власного стану. Відповіді передбачають 7 можливих варіацій:

1. Повністю не згоден.
2. Погоджують в незначній мірі.
3. Погоджуюсь майже на половину.
4. Погоджуюсь на половину.
5. Погоджуюсь більше ніж на половину.
6. Майже повністю погоджують.
7. Повністю погоджуюсь.

За результатами даного опитування визначається кілька варіантів домінуючого стану: «Ак»: «активно-пасивне ставлення до життєвої ситуації»; шкала «То»: «тонус: високий-низький»; шкала «Сі»: «Спокій - тривога»; шкала «Ус»: «стійкість та нестійкість емоційного тону»; шкала «Уд»: «задоволеність -незадоволеність життям»; шкала «По»: «позитивний-негативний образ самого себе».

Результати дослідження ми представили у вигляді узагальненої таблиці (Таблиця 2.4.)

Відповідно до отриманих даних, можемо говорити про те, що при прояві кризи ідентичності, у людини переважають негативні емоції, в результаті чого, у неї формується низький рівень активно-пасивного ставлення до життєвої ситуації, що, як правило, провокує поглиблення кризи ідентичності та може сприяти її затяжній формі.

Показники тонусу також переважно низькі, що знижує прагненні індивіду до активного руху та саморозвитку, вирішення та подолання життєвих складнощів.

Таблиця 2.4.

**Результати діагностики домінуючого психологічного стану
респондентів за опитувальником Л. В. Куликова**

Шкали	Рівні прояву (у%)		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Активно-пасивне ставлення до життєвої ситуації	0%	30%	70%
Тонус	0%	29%	71%
Спокій - тривога	0%	19,35%	80,65%
Стойкість і нестійкість емоційного стану	1%	21,4%	77,6%
Задоволеність - незадоволеність життям	9%	25%	66%
Позитивний - негативний образ себе	3%	22,74%	74,26%

Криза ідентичності супроводжується переважанням стану тривоги, як показало дослідження, жоден з респондентів, який перебуває в стані кризи не

отримав високих показників, які б свідчили про переважаючий у нього стан спокою.

Стійкість емоційного стану у більшості респондентів дуже низька, але разом із тим, було зафіксовано і високий рівень емоційної стійкості у 1% респондентів із зафіксованим проявом кризи ідентичності.

Показник задоволеності або незадоволеності життям був зафіксований як на високому, так і на низькому рівнях. Але переважаюча більшість, 66% респондентів із виявленою кризою ідентичності мають високий показник незадоволеності життям.

Закономірним є те, що при переважанні негативних факторів, які описують психологічний стан індивіда, сприйняття себе в позитивному образі просто не є можливим, що підтверджується отриманими результатами, відповідно до яких, 74,26%, абсолютна більшість опитаних, мають негативний образ себе і тому відносно себе у них є лише претензії, рівень задоволеності собою дуже незначний.

Узагальнюючи ознаки прояву кризового стану індивіду, відмічаємо, що всі показники емоційного стану є низькими.

2.5. Опис результатів діагностичного дослідження емоційного інтелекту за методикою Р. Бар-Она та методикою «ЕмІн» Д.В. Люсіна

Застосування моделі емоційного інтелекту Р. Бар-Она допомогло нам діагностувати особливості прояву п'яти основних компонентів емоційного інтелекту, кожний з яких містить окремі складові:

1. Внутрішньоособистісна галузь (самоповага, незалежність, асертивність, самоповага, самоактуалізація);
2. Галузь міжособистісних стосунків (співчуття, відповідальність, навички міжособистісного спілкування);
3. Галузь адаптивності (тестування реальності, гнучкість, навички вирішення проблем);

4. Керування стресом (толерантність до стресових ситуацій, контроль над імпульсивністю);

5. Переважаючий настрій (рівень оптимізму, щастя).

Детальніше всі компоненти емоційного інтелекту наведено в рис. 2.1.

Відповідно до даної моделі емоційного інтелекту, ключові складові, якими піддали деталізованому дослідженню: внутрішньоособистісний інтелект, міжособистісний інтелект, адаптивність, регуляція стресу та загальний настрій.

Зібрані результати були опрацьовані відповідно до ключів питальника, та представлені у вигляді узагальненої таблиці (Таблиця 2.5.) та таблиці, що відображає результати статистичної обробки емпіричних даних за методикою Р. Бар-Она (Таблиця 1, додаток Г).

Як бачимо, за первинними результатами, у більшості респондентів за всіма показниками внутрішньоособистісного емоційного інтелекту фіксуються середні показники.

За критерієм емоційного аналізу не зафіксовано низьких показників, що свідчить про здатність респондентів розпізнавати власні емоції в різних ситуаціях, а за критерієм самоактуалізації не виявлено високих показників, що вказує на нездатність респондентів спонукати себе самих до розвитку власного емоційного інтелекту.

Окремої уваги вимагає показник «Асертивність», який відображає здатність індивіда виражати власні емоції при вираженні своїх думок.

Високий показник за даним критерієм виявлено у 12,28% респондентів, серед яких, є 15 осіб (1,58%), що мають за даним критерієм максимальний показник, вони не просто не здатні контролювати власні емоції, але й мають схильність до психічних розладів.

Аналізуючи комплексно складові внутрішньоособистісного емоційного інтелекту, бачимо, що майже всі респонденти, в загальному результаті, мають високий рівень сформованості та вираженості даної складової.

Таблиця 2.5.

Узагальнені результати діагностичного дослідження емоційного інтелекту за методикою та моделлю Р. Бар-Она

Досліджуваний критерій		Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Внутрішньоособистий емоційний інтелект	Самоповага	13%	52%	35%
	Асертивність	12,28%	68%	19,8%
	Незалежність	2%	86%	12%
	Емоційний аналіз	98%	2%	0%
	Самоактуалізація	0%	82%	18%
Міжособистісний інтелект	Емпатія	23%	69%	8%
	Соціальна відповідальність	79%	19%	2%
	Компетентність	22%	50%	28%
Адаптивність	Реалістичність	4%	96%	0%
	Гнучкість	23%	53%	24%
	Здатність до вирішення проблем	5%	73%	22%
Регуляція стресу	Стресостійкість	6%	68%	26%
	Регуляція імпульсивності	10%	48%	42%
Загальний настрій	Оптимізм	31%	51%	18%
	Задоволеність життям	3%	88%	9%

Підсумовуючи особливості прояву емоційного інтелекту респондентів у галузі міжособистісної взаємодії, необхідно відмітити взаємозв'язок між всіма трьома складовими аспектами даної галузі, що виражається у високих показниках емпатії, соціальної відповідальності та міжособистісної взаємодії, які вказують на те, що більшість респондентів добре впізнають емоції, на

основі чого проявляють високий рівень соціальної відповідальності та активно встановлюють міжособистісні стосунки з окремими людьми.

Узагальнюючи показники, що відображають адаптивність індивіда до умов в яких він перебуває із урахуванням емоційних проявів як своїх так і оточуючих, можемо констатувати досить високий рівень емоційної гнучкості, яка вдало поєднується із вмінням об'єктивно оцінювати ситуацію та емоції оточуючих, використовуючи власні емоції та емоції оточуючих, для вирішення різноманітних життєвих ситуацій. Виходячи із цифрових значень, бачимо, що 22–24% індивідів мають проблеми з адаптивністю, що може здійснювати вплив на прояв кризи ідентичності.

В аспекті управління стресом, можемо говорити про прояви імпульсивної поведінки та самоконтроль індивіду, які є взаємопов'язаними. Лише при вмінні контролювати імпульси, та визначати стратегію подолання стресу, можемо говорити про вихід індивіда із стресових ситуації таким чином, щоб були збережені соціальні зв'язки та міжособистісна взаємодія, не відбулось виходу за визначені індивідом межі гнучкості при адаптації до стратегії подолання стресу. Результати дослідження в даному аспекті свідчать, що регулювати власну реакцію на стрес здатна більшість респондентів, в той самий час 6% опитаних навіть не відчують, у великих масштабах, прояву стресу, а 26% не лише його складно долають, а й можуть піддаватись тривалому негативному впливу, що призводить до розвитку депресії.

Складова емоційного інтелекту «Загальний переважаючий стан», яка характеризується двома досліджуваними компонентами оптимізм та задоволеність життям, у більшості респондентів виражена на середньому та високому рівнях, загалом 72% опитаних, але уваги вимагає група, яка має негативні прояви – 22%, що може бути спричинено проявом кризи ідентичності, подолання якої сприятиме покращенню загального стану індивіду.

Для більш поглибленого дослідження характеристик емоційного інтелекту нами було застосовано також опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» розроблений Д.В. Люсіним. За даним опитувальником досліджувані критерії емоційного інтелекту були об'єднані в п'ять основних субшкал: «розуміння емоцій інших», «управління емоціями інших», «розуміння власних емоцій» «управління власними емоціями» та «контроль експресії». Виходячи із даних критеріїв можемо говорити про вияв зовнішнього та внутрішнього емоційного інтелекту. Результати первинної діагностики були узагальнені та представлені у вигляді таблиці (Таблиця 2.6. та Додаток Д).

Таблиця 2.6.

Узагальнені результати діагностичного дослідження емоційного інтелекту за методикою «ЕмІн» Д.В. Люсіна

Досліджуваний критерій		Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Зовнішній емоційний інтелект	Розуміння емоцій інших	37,6%	28,9%	37,5%
	Управління емоціями інших	28,6%	35,2%	36,2%
Загальний показник міжособистісного емоційного інтелекту		34,9%	30,3%	34,9%
Внутрішній емоційний інтелект	Розуміння власних емоцій	34,4%	36,2%	29,4%
	Управління власними емоціями	32,2%	29,2%	38,6%
	Контроль експресії	31,3%	36,3%	32,4%
Загальний показник внутрішнього емоційного інтелекту		31%	35,5%	33,5%

Узагальнені результати за даною методикою дозволяють визначити загальний показник міжособистісного емоційного інтелекту, який на високому рівні виявлений у 34,4% опитаних. Звернемо увагу на те, що 34,9% респондентів мають низький показник зовнішнього емоційного інтелекту, що доводиться і наближеними показниками складових зовнішнього емоційного інтелекту, розуміння емоцій інших 37,5%, точніше їх нерозуміння та

управління емоціями інших –36,2%, в даному моменті нездатність управляти емоціями інших.

Аналогічна ситуація спостерігається і відповідно до вираження внутрішнього емоційного інтелекту та його компонентів. Низький показник, який характеризується нездатністю розпізнавати власні емоції, керувати ними та контролювати прояв власних емоцій фіксується у 33,5% респондентів. Комплексна оцінка загального рівня емоційного інтелекту дозволяє зробити висновок про те, що $\approx 34\%$ респондентів мають або слабо розвинений або взагалі нерозвинений емоційний інтелект, саме тому ця група респондентів має проблеми із встановленням зав'язків з оточуючими, за рахунок чого вони можуть бути схильними до прояву кризи ідентичності.

Висновки до другого розділу

При аналізі літератури із проблеми дослідження, нами було визначено методичні аспекти та обмеження, які є доцільними при дослідженні загального стану індивіда та прояву у нього кризи ідентичності, визначенні рівня емоційного інтелекту.

При проведенні даного дослідження можемо виділити три ключові етапи: теоретичний, статистичний, методологічний. Відповідно до кожного з етапів було організовано та проведено збір інформації, проведено опитування відповідно до визначених методик, здійснено статистичну обробку даних, на основі чого визначено ключові результати по проблемі дослідження.

Теоретичний етап ґрунтувався на аналізі літератури з проблеми дослідження та визначенні методів діагностичного дослідження, які були використані для збору даних у респондентів стосовно проблеми дослідження. Для проведення дослідження ми використали: опитування за методикою «OMEIS-R» Дж. Адамса в адаптації Т.А. Гаврилової, О.В. Глушак та тестування Куна-Макпартленда «Хто Я?» за допомогою яких змогли визначити характерні прояви кризи ідентичності, яка характеризується такими ознаками як загальне негативне ставлення до життя, незадоволеність

самим собою, низький рівень соціальної активності, але разом із тим наявним є високий рівень вимогливості до самого себе.

Для дослідження складових емоційного інтелекту ми використали методику Р. Бар-Она та методику «ЕмІн» Д.В. Люсіна. На основі даних методик ми визначили, що емоційний інтелект проявляється на двох ключових рівнях: зовнішній емоційний інтелект та внутрішній емоційний інтелект.

При дослідженні окремих критеріїв ідентичності, нами було визначено чотири її основних стани: досягнута ідентичність, дифузна ідентичність, мораторій ідентичності та прийнята ідентичність. Зважаючи на те, що саме дифузна ідентичність, відповідно до характеристики за методикою «ОМЕІS-R» Дж. Адамса має найбільше проявів кризи ідентичності, ми провели оцінку психічного стану групи респондентів, які ввійшли в групу із дифузною ідентичністю за методикою «ЕмІн» розробленою Д.В. Люсіним.

Результати дослідження за цими двома методиками показали, що люди, які перебувають у кризовому стані, мають низькі показники психічної рівноваги та психічної стабільності, вони проявляють пасивне ставлення до життя, низький життєвий тонус, високий рівень тривоги, емоційну нестійкість, тощо.

Аналізуючи рівень розвитку емоційного інтелекту за методиками Р. Бар-Она та методикою «ЕмІн» Д.В. Люсіна, виявили, що серед респондентів є три основних групи, перша з яких характеризується загальним високим показником емоційного зовнішнього та внутрішнього емоційного інтелекту, що виражається у здатності сприймати та керувати власними емоціями, аналізувати та керувати емоціями інших, друга група – добре розуміє власні емоції (внутрішній інтелект), але погано розуміється на емоціях інших (зовнішній інтелект), третя група взагалі погано розуміє як власні емоції, так і емоції оточуючих.

Відповідно до отриманих результатів, переходимо до визначення взаємозв'язку між ідентичністю, кризою ідентичності та емоційним інтелектом.

РОЗДІЛ 3.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ

3.1. Індивідуально-психологічні індикатори структури емоційного інтелекту в групах респондентів із дифузною та досягнутою ідентичностями

За результатами проведеного діагностичного дослідження за методикою «ОМЕІS-R» Дж. Адамса, респонденти були об'єднані в чотири групи, кожна з яких була визначена методикою: дифузна ідентичність, прийнята ідентичність, мораторій ідентичності та досягнута ідентичність.

Отримані під час тестування результати залежать від великої кількості зовнішніх та внутрішніх факторів. Їх вплив на загальний показник рівня емоційного інтелекту можна оцінити за допомогою дисперсійного аналізу. Дисперсією виступає сума квадратів відхилень показників, поділена на кількість ступенів свободи. За нею відслідковується вплив факторів на результативну ознаку з врахуванням змінних. При порівняльному дослідженні особливостей психоемоційної сфери в групах з досягнутою, дифузною, ідентичністю, в групі з мораторієм ідентичності та прийнятою ідентичністю використовувалась процедура однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA), що надало можливість розраховувати критерій Фішера (F) та виявити його статистичну значущість (p).

Вибір даної процедури був обумовлений тим, що ця процедура є параметричним методом математичної статистики. За цим критерієм було виділено показники психоемоційної сфери, які характеризувались статистично значущими розбіжностями ($p < 0,05$). Вибірковою дисперсією є середнє арифметичне квадратів відхилень спостережуваних значень від вибіркової середньої:

$$D_B = \frac{\sum_1^n (x_i - \bar{x}_B)^2}{n},$$

якщо всі об'єкти вибіркової сукупності мають різні значення , і

$$D_B = \frac{\sum_1^k n_i (x_i - \bar{x}_B)^2}{n},$$

якщо n_1 об'єктів сукупності мають значення x_1 , n_2 об'єктів мають значення x_2 і т. д., n_k об'єктів сукупності мають значення x_k , причому $n_1 + n_2 + n_3 + \dots + n_k = n$

В процесі аналізу досліджуємо розсіювання спостережених значень випадкової величини біля їх середнього вибіркового значення та проводимо встановлення достовірності впливу певного фактору на досліджуваний показник за критерієм Фішера (F): факторіальна або міжгрупова дисперсія ділиться на залишкову або внутрішньогрупову дисперсію. Значення коефіцієнта Фішера порівнюють з $F_{\text{табл}}$ для $p \geq 0.95$, яке знаходять за величинами кількості ступенів вільності $\gamma_1 = k - 1$ $\gamma_2 = n - k$. Якщо $F > F_{\text{табл}}$, то вплив фактору є статистично істотним (з вказаним рівнем імовірності).

Аналізуючи за описаною методикою усереднені показники за групами дослідження, можна представити розбіжності у змінах емоційного інтелекту досліджених груп за шкалами вираженості ідентичності відповідно до методики «OMEIS-R» Дж. Адамса (табл. 3.1.).

За результатами проведеного дисперсійного аналізу, можемо говорити про те, що було виявлено закономірні результати.

Група респондентів, які перебувають у групі із досягнутою ідентичністю, як видно з таблиці, мають найбільше виражений середній показник внутрішнього емоційного інтелекту ($M=47,87$), на другому місці розташовується група із прийнятою ідентичністю ($M=8,24$), на третьому – група «мораторій ідентичності» ($M=22,15$) і на останньому місці група «дифузна ідентичність» ($M=18,12$).

Таблиця 3.1.

**Порівняльний аналіз прояву компонентів емоційного інтелекту
(модель Р. Бар-Она) у різних типах ідентичності (методика «ОМЕІS-R»
Дж. Адамса)**

Показники емоційного інтелекту	Дифузна ідентичність	Досягнута, ідентичність	Мораторій ідентичності	Прийнята ідентичність	Крит. Фішера (F)	Стат. знач. (p)
Внутрішній EI	18,12	47,87	22,15	40,15	8,238	0,002
Міжособистісний EI	12,69	38,10	18,91	16,91	3,482	0,011
Адаптивність	18,71	39,70	19,11	25,71	1,586	0,012
Регуляція стресу	14,31	42,13	21,80	35,90	6,812	0,024
Загальний настрій	18,96	52,11	25,39	38,38	5,631	0,031

Показник зафіксованої міжгрупової дисперсії $F=8,238$; $p=0,002$ дозволяє зробити висновок про те, що респонденти, які досягнули ідентичності краще розуміють власні емоції та можуть ними керувати, індивіди із прийнятою ідентичністю непогано розуміють власні емоції, але не завжди можуть ними керувати, в той час як група з мораторієм ідентичності лише частково розуміє власні емоції, та імовірно, не може ними керувати, а індивіди, які в групі з дифузною ідентичністю, або перебувають у кризовому стані, через що не здатні ні розуміти власні емоції, ні керувати ними, або просто не пройшли попередні етапи самоідентифікації.

Аналізуючи показник міжособистісного інтелекту, бачимо, що найвищий показник ($M=38,10$) виявлено в групі із досягнутою ідентичністю, найнижчий ($M=12,69$) в групі з дифузною ідентичністю, а проміжні показники в групах з мораторієм ідентичності ($M=18,91$) та прийнятою ідентичністю ($M=16,91$). Показник зафіксованої міжгрупової дисперсії за проявом зовнішнього інтелекту $F=3,482$; $p=0,011$, що підводить нас до висновку, що група з досягнутою ідентичністю не лише розуміє власні емоції

та може ними керувати, а й сприймає, аналізує та керує емоціями інших, в той час як група з дифузною ідентичністю навпаки, не розуміючи власних емоцій, не вмюючи керувати ними просто не здатна аналізувати та сприймати емоції інших, відповідно, і керувати ними також не здатні. Група, що має прийняту ідентичність, судячи за двома критеріями, перебуває на етапі активного розвитку та становлення ідентичності за рахунок того, що непогано розуміє власні емоції, не завжди ними керує, але паралельно із цим сприймає емоції інших, розрізняє їх, але керувати ними, так само, є нездатними.

Показник адаптивності, який також був досліджений, як і інші компоненти визначені методикою аналізу емоційного інтелекту Р. Бар-Она має показник міжгрупової дисперсії $F=6,812$; $p=0,012$, який є значимим, тому аналізуємо даний критерій за досліджуваними групами. Найнижчий показник у групі з дифузною ідентичністю, що свідчить про низький рівень адаптації респондентів даної групи до будь-яких змін, середні показники у групі з «прийнята ідентичність» $M=25,71$ та групі «мораторій ідентичності» $M=19,11$. Що не дозволяє зробити більш детальних висновків, ніж те, що респонденти даних груп, в одних випадках, проявляють адаптивні властивості, в інших – ні. Найвищий показник виявлено в групі з досягнутою ідентичністю $M=39,70$, що свідчить про здатність респондентів даної групи пристосовуватись до будь-яких змін, а враховуючи високі показники зовнішнього та внутрішнього емоційного інтелекту, висока адаптивність свідчить і про високий адаптивний потенціал, що зумовлений здатністю до сприймання, аналізу та контролю емоцій.

Здатність до регуляції стресу, на найвищому рівні, так само як і загальний настрій, найвищі показники має група з досягнутою ідентичністю $M=42,12$ та $M=52,11$ відповідно. Найнижчі показники $M=14,31$ здатність до регуляції стресу та $M=18,96$ – загальний настрій, зафіксовано в групі з дифузною ідентичністю. Проміжні результати в групах з прийнятою ідентичністю та мораторієм ідентичності (Таблиця 3.1) І критерій «регуляція

стресу» і критерій «загальний настрій» мають вагомий для досліджень показник статистичної значущості, що становить $p=0,024$ та $p=0,031$ відповідно.

Виходячи з комплексної оцінки трьох критеріїв – адаптивність, регуляція стресу, загальний настрій, бачимо, що найвищі результати, які свідчать про подолання кризи ідентичності і постійний розвиток індивіда, сталість його емоційного становища, виявлено в групі, де ідентичність є досягнутою, тобто набула особистісних ознак та активно рухається шляхом саморозвитку. Середні показники виявлено в двох групах – прийнята ідентичність та мораторій ідентичності, але звертаючи увагу безпосередньо на показники (Таблиця 3.1.), можемо говорити про те, що в групі з прийнятою ідентичністю вони є вищими: адаптивність – $M=25,71$, регуляція стресу – $M=35,9$, загальний настрій – $M=38,38$. Такі показники свідчать про те, що дана група респондентів перебуває на етапі активного подолання кризи ідентичності, при чому більшість шляху вже подолано, тому показники загального настрою, адаптивності та регуляції стресу є доволі високими.

Група респондентів «мораторій ідентичності» це група, в якій індивіди лише почали шлях до становлення ідентичності, але, при цьому, вони почали долати стан дифузної, абсолютної розсіяності, про що свідчать показники, за досліджуваними критеріями, у порівнянні із групою «дифузна ідентичність». Не можемо говорити про становлення високого рівня емоційного інтелекту, але процес його розвитку є активованим.

Найнижчі показники виявлено у групі із дифузною, або розсіяною ідентичністю. Виходячи з того, що респонденти даної групи не зробили значущих виборів, вони просто перебувають у стані постійного напруження, саме тому показник регуляція стресу мінімально низький $M=14,31$, паралельно із цим, нездатність регулювати вплив стресу, призводить до низького рівня адаптивності, що має негативний вплив на загальний настрій респондентів даної групи, який також, має низькі показники $M=18,96$.

Узагальнюючи результати проведеного кореляційного аналізу, результати якого відображено в таблиці 3.1, відмічаємо, що прослідковується тенденція високих показників у досліджуваній групі з досягнутою ідентичністю і понижени показники у групі з дифузною ідентичністю. Група з мораторієм ідентичності має середні показники серед загальної вибірки досліджуваних осіб. А от щодо групи з прийнятою ідентичністю можна коливання показників у розрізі розподілу показників зовнішнього та внутрішнього емоційного інтелекту. Це можна підтвердити, орієнтуючись на Табл. 2.6., де представлені узагальнені результати діагностичного дослідження емоційного інтелекту за методикою «ЕМІн» Д.В. Люсіна.

Для візуалізації отриманих результатів двох груп із критичними значеннями (максимально зафіксовані показники – досягнута ідентичність, та мінімально низькі показники – дифузна ідентичність) пропонуємо порівняльну діаграму за всіма досліджуваними критеріями в даній кореляції (Рисунок 3.1).

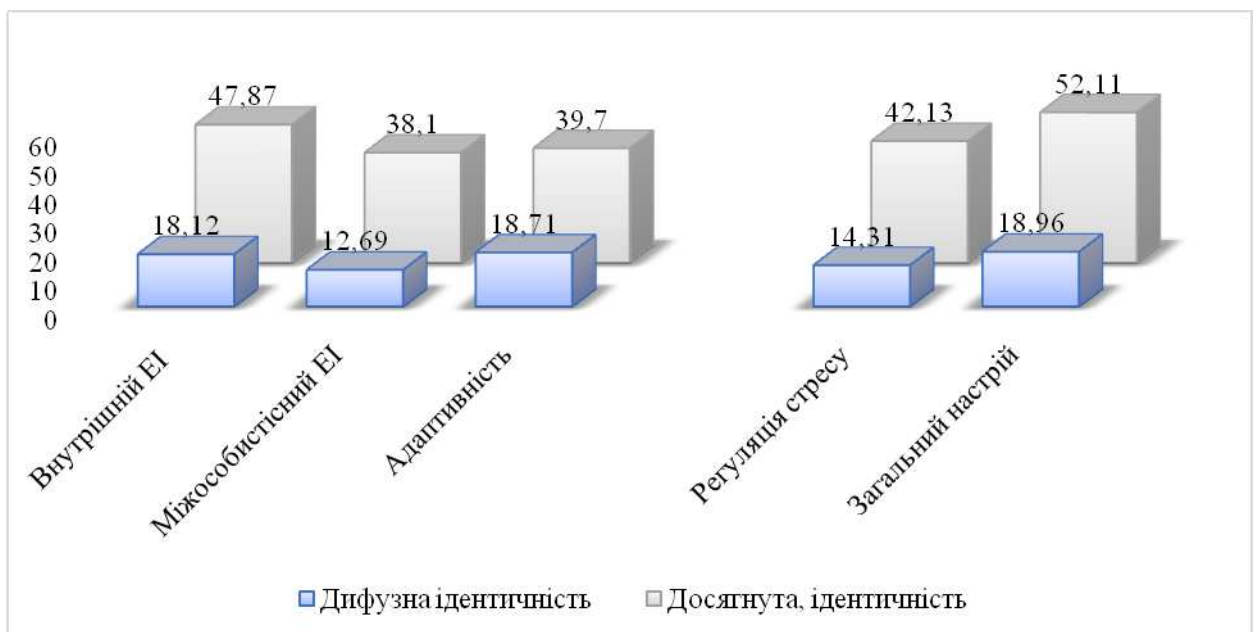

Рис. 3.1. Порівняння показників емоційного інтелекту в групах з досягнутою та дифузною ідентичностями за результатами дисперсійного аналізу

Для визначення характерних проявів емоційного інтелекту і групах з досягнутою та дифузною ідентичністю, було проведено дисперсійний аналіз

на визначення взаємозв'язку між складовими емоційного інтелекту визначеними Д.В. Люсіним відповідно до методики «ЕмІн» та методикою «ОМЕІS-R» Дж. Адамса (табл. 3.2).

В наведеній таблиці прослідковуються більш характерні показники міжособистісного емоційного інтелекту та внутрішнього емоційного інтелекту для досліджуваних груп. Для опису результатів даного аналізу використаємо об'єднання складових зовнішнього та внутрішнього емоційного інтелекту, та розглянемо особливості їх прояву в групах з різним рівнем розвитку ідентичності, визначеної відповідно до методики, розробленої Д.В. Люсіним.

Таблиця 3.2.

**Порівняльний аналіз прояву компонентів емоційного інтелекту
(методика «ЕмІн» Д.В. Люсіна) за різними типами ідентичності
(методика «ОМЕІS-R» Дж. Адамса).**

Показники емоційного інтелекту	Дифузна ідентичність	Досягнута, ідентичність	Мораторій ідентичності	Прийнята ідентичність	Крит. Фішера (F)	Стат. знач. (p)
Розуміння емоцій інших	12,63	64,72	33,34	13,47	8,293	0,031
Управління емоціями інших	10,13	52,12	35,18	12,24	6,356	0,048
Загальний показник міжособистісного емоційного інтелекту	27,51	64,42	41,23	31,63	8,916	0,047
Розуміння власних емоцій	12,31	44,39	21,94	43,12	5,366	0,036
Управління власними емоціями	18,36	56,78	28,41	51,93	3,212	0,039
Контроль експресії	8,11	22,43	12,63	21,03	1,332	0,003
Загальний показник внутрішнього емоційного інтелекту	29,12	67,98	42,98	63,17	8,516	0,048

Враховуючи те, що при аналізі всіх зав'язків виявлено статистично значимий показник, який нижче 0,05, враховуємо всі складові емоційного інтелекту, та особливості прояву його складових у різних групах.

Найвищий рівень розвитку внутрішнього емоційного інтелекту було виявлено в групі із досягнутою ідентичністю. Як бачимо, загальний показник дисперсії внутрішнього емоційного інтелекту становить 67,98, при чому критерій розсіювання, тобто критерій Фішера, за даним показником дорівнює 8,516, а статистична значущість дорівнює 0,048. Найбільш високими в даній групі є показники і окремих складових внутрішнього інтелекту, контроль експресії: 22,43, управління власними емоціями: 56,78 та розуміння власних емоцій – 44,39. Така комплексна оцінка загального рівня розвитку емоційного інтелекту в групі з досягнутою ідентичністю, дозволяє зробити висновок стосовно того, що респонденти даної групи добре розуміють власні емоції, вміють керувати ними та контролюють свої експресивні прояви, при чому це може бути як результатом подолання кризи ідентичності, так і процесі набуття особистого досвіду та становлення власного «Я» в процесі життєдіяльності.

Зовнішній емоційний інтелект, складовими якого є розуміння емоцій інших, управління емоціями інших та загальний рівень міжособистісного інтелекту, також найкраще виражений в групі із досягнутою ідентичністю. Як бачимо, всі три показники міжособистісного емоційного інтелекту мають статистично значимі показники: розуміння емоцій інших – 0,031, управління емоціями інших – 0,048 та загальний показник міжособистісного емоційного інтелекту – 0,047. Відповідно зафіксовані показники дисперсії: 64,72, 52,12 та 64,42 відповідно.

Отримані результати свідчать, що респонденти даної групи добре розуміють емоції інших, легко їх розпізнають та здатні, через власні емоції, керувати емоціями іншої людини.

Узагальнюючи результати щодо вираженості емоційного інтелекту загалом, бачимо, що найвищий рівень розвитку EI саме у індивідів, які досягнули власної ідентичності та мають чітко виражені її складові.

За результатами вираженості внутрішнього емоційного інтелекту, на другому місці є група із прийнятою ідентичністю. Як бачимо, показник розуміння власних емоцій не на багато різниться від групи із досягнутою ідентичністю і становить – 43,12. Здатність управляти власними емоціями, дещо нижча, але, на фоні інших груп, показник є вагомим і становить 51,93. Контроль експресії – 21,03, а загальний рівень вираженості внутрішнього емоційного інтелекту дорівнює 63,17.

Узагальнюючи отримані результати внутрішнього емоційного інтелекту в групі із прийнятою ідентичністю, бачимо, що дана група респондентів усвідомлює власні емоції, контролює їх та може ними керувати, але на дещо нижчому рівні від респондентів групи із досягнутою ідентичністю.

Аналіз складових міжособистісного емоційного інтелекту показує, що емоції інших людей, дана група респондентів, розуміє доволі погано, адже отримані за даним критерієм результати є третіми у загальному списку груп ($M=13,47$) і поступаються групі із «мораторієм ідентичності» (таблиця 3.2). Як видно з таблиці, показник розуміння емоцій інших дорівнює 13,47, що на багато нижче ніж в групі із досягнутою ідентичністю, але доволі близько до групи із дифузною ідентичністю.

Здатність до управління емоціями інших також низька, і дорівнює 12,24, що, також, є показником, наближеним до групи із розсіяною ідентичністю (Таблиця 3.2). Загальний показник міжособистісного рівня емоційного інтелекту становить 31,63, і свідчить про те, що сприйняття, розуміння та керування емоцій інших, респондентів даної групи дається доволі важко, але позитивна динаміка присутня.

Узагальнюючи результати групи із прийнятою ідентичністю, можемо зробити висновок про те, що респонденти, які прийняли свою ідентичність

мають доволі непоганий рівень загального розвитку емоційного інтелекту, але краще розвиненим є внутрішній емоційний інтелект, що ґрунтується на розумінні власних емоцій та вмінні керувати ними, в той час як сприйняття, аналіз та управління емоціями інших є важкодоступним, що може бути зумовлено концентрацією даної групи індивідів на собі самих та прояві ознак егоїстичності.

Третє місце в загальному переліку належить групі «мораторій ідентичності». Показник внутрішнього емоційного інтелекту в даній групі є низьким $M=42,98$, але спостерігається позитивна динаміка в його розвитку, що зумовлено процесом самовизначення та прагненням зрозуміти самого себе та керувати власними емоціями, респонденти даної групи перебувають на етапі подолання кризи ідентичності, тому процес формування власного «Я» супроводжується зростанням показника емоційного інтелекту. Як бачимо, здатність до управління власними емоціями ($M=28,41$) вище мінімального показника, але свідчить про те, що респонденти перебувають на початковому етапі становлення власного «Я» що може бути зумовлено початком подолання кризи ідентичності або першими кроками на шляху до життєвого самовизначення.

Критерії «управління власними емоціями» та «контроль експресії», також, не є дуже високими, 28,41 та 12,63 відповідно, але вони вказують на те, що індивід має лише базові знання, та невисокий рівень розвитку внутрішнього емоційного інтелекту, хоча і прагне до встановлення контролю над ними.

Натомість, в даній групі респондентів спостерігається вищий показник міжособистісного емоційного інтелекту, при чому, загальний показник ($m=41,23$) суттєво вище ніж аналогічний показник у групі з прийнятою ідентичністю ($M = 31,63$). Спостерігаються високі показники із а критерієм розуміння емоцій інших (33,34) та управління емоціями інших (35,18).

Узагальнюючи отримані результати по дослідженню міжособистісного емоційного інтелекту, можемо зробити висновок про те, що становлення і

розвиток загального емоційного інтелекту у респондентів даної групи відбувається в оберненому до групи з «прийнятою ідентичністю» порядку. Формування емоційного інтелекту, у них, базується на сприйнятті та розумінні емоцій інших, вмінні керувати ними, але не в значній мірі.

На останньому місці за загальним рівнем розвитку як міжособистісного так і внутрішнього емоційного інтелекту опинилась група із розсіяною ідентичністю. Як бачимо, загальний показник розвитку внутрішнього емоційного інтелекту становить 29,12, при чому розуміння власних емоцій ($M=12,31$), управління власними емоціями ($M=18,36$), контроль експресії (8,11) та загальний показник внутрішнього емоційного інтелекту ($M=29,12$) вказують на те, що індивіди цієї групи не просто не здатні керувати власними емоціями, вони не розуміють їх, не розпізнають, саме тому не є здатними до самоконтролю.

Зовнішній емоційний інтелект, також, виражений слабо, загальний показник $M=27,51$, що є найменшим показником у всіх чотирьох групах. З результатів також видно, що респонденти цієї групи не здатні до контролю над власними емоціями ($M = 18,36$), не можуть контролювати експресивні прояви ($M=8,11$), а причиною того є те, що респонденти просто не розуміють самі себе ($M=12,31$), тому не розпізнають власних емоційних реакцій за рахунок того, імовірно, що перебувають в кризовому стані, і, імовірно, лише починають працювати над вирішенням даного питання.

Узагальнюючи результати двох дисперсійних аналізів, спрямованих на визначення показника рівні емоційного інтелекту в групах, де процес ідентифікації особистості перебуває на різних стадіях, доходимо наступного висновку:

- Група з досягнутою ідентичністю, за обома методиками, має найвищий рівень розвитку емоційного інтелекту з усіма його складовими, що свідчить про здатність індивідів даної групи розпізнавати власні емоції та емоції інших, сприймати та аналізувати їх, керувати ними в різних обставинах, в результаті чого проявляється висока здатність до подолання

стресу та відсутність проявів кризового стану, яка призводить до загального позитивного настрою.

- Група з прийнятою ідентичністю різниці здатністю до часткового сприйняття, доволі низького, емоцій інших людей, але, при цьому, вже набула змін та проявила адаптивність при подоланні кризових та стресових станів за рахунок сприйняття, розуміння та керування власними емоціями.

- Група «мораторій ідентичності» перебуває на шляху становлення ідентичності, але на відміну від попередньої групи, її формування ґрунтується на процесі сприйняття емоцій інших, досягнення ідентичності відбувається через розуміння та керування емоціями інших, що свідчить про невисоку адаптивність, але непоганий показник загального настрою, готовність рухатись далі, на шляху становлення ідентичності, вже визначеним шляхом.

- Група із дифузною ідентичністю має найнижчі показники за всіма критеріями, що свідчить про дві імовірні причини таких результатів: перша – індивіди перебувають в кризовому стані і не зробили вибору щодо визначення шляху для становлення ідентичності в результаті подолання кризи; другий – тиск зовнішніх обставин є на стільки високим, що індивід піддається впливу інших, уникаючи власного вибору, визнаючи свій стан як депресивний.

Приведені висновки збігаються з результатами проведеного дисперсійного аналізу, який представлений в таблицях 3.1. та 3.2.

На основі отриманих в результаті дисперсійного аналізу даних, маємо 4 групи респондентів, серед яких дві мають середні значення, тому з подальшого дослідження ми їх виключаємо, а групи із мінімальними та максимальними показниками, тобто з досягнутою та дифузною ідентичностями дослідимо на відповідність емоційних станів, що дозволить визначити ознаки прояву кризи ідентичності.

Для проведення даного дослідження ми використали (t-критерій Стьюдента). Результати аналізу показали вагомі відмінності за для

визначення домінуючого стану в групах з досягнутою та дифузною ідентичностями ($p < 0,01$), а також за шкалами, що визначають домінуючий стан індивіда (Таблиця 3.3.).

Для визначення домінуючого стану, ми використали результати опитування респондентів які увійшли до двох визначених груп за діагностикою «домінуючого стану» в адаптації Л.В. Куликова (таблиця 2.4.).

Якщо результат $t_{\text{дос.}}$, одержаний при обчисленні значення критерію Стюдента, менше, ніж значення $t_{\text{роз}}$ для рівня значущості $p=0,05$ та ступенів свободи n_1+n_2-2 , то приймаємо нульову гіпотезу: значення ознаки у обох групах не відрізняються;

Якщо результат $t_{\text{роз}}$, одержаний при обчисленні значення критерію Стюдента, більше, ніж значення $t_{\text{дос}}$ для рівня значущості $p=0,01$ та ступенів свободи n_1+n_2-2 , то 5 приймаємо альтернативну гіпотезу: значення ознаки у досліджуваних групах відрізняються.

Таблиця 3.3.

Вагомі відмінності домінуючого стану в групах досягнутої та дифузної ідентичності за методикою Л.В. Куликова

Шкали	Середні і стандартні відхилення		t-критерій Стюдента	Стат. знач. (p)
	Досягнута ідентичність	Дифузна ідентичність		
Активно-пасивне ставлення до життєвої ситуації	47,85±6,02	11,72±2,13	6,32	0,002
Тонус	39,24±5,91	12,36±1,82	3,08	0,032
Спокій-тривога	26,31±5,6	25,93±1,04	1,7	0,001
Стійкість-нестійкість емоційного стану	18,32±6,19	12,34±2,34	2,90	0,001
Задоволеність - незадоволеність життям	44,32±7,15	11,64±2,9	4,60	0,003
Позитивний-негативний образ себе	33,81±6,31	12,32±0,95	4,03	0,005

Виходячи із отриманих результатів, бачимо, що в аспекті активно–пасивного ставлення до життєвої ситуації, середні показники групи з досягнутою ідентичністю суттєво вище ніж у групі із дифузною ідентичністю, а $p=0,002$ (Таблиця 3.3.), що свідчить про значимість отриманих результатів. Щодо даного критерію, стає зрозуміло, що в групі з досягнутою ідентичністю переважає активне ставлення до життєвої ситуації, тому респонденти даної групи займають активну життєву позицію. Респонденти групи із дифузною ідентичністю мають мінімальні показники, що свідчить про переважання у них пасивного ставлення до життя, і, відповідно, небажання рухатись і проявляти себе.

Критерій тонус $p=0,032$ виходить за межі значимості, що свідчить про те, що в досліджуваних групах за даним критерієм, не виявлено суттєвої різниці, а отримані в групах відхилення не виходять за допустимі межі, тому за даним показником різницю не виявлено.

Переважаючий стану спокою–тривоги, в досліджуваних групах має виявлені відмінності, а $p=0,001$, що свідчить про статистичну значущість даних результатів.

Також видно (Таблиця 3.3.), що в групі з досягнутою ідентичністю переважаючим є стан спокою, а відхилення, які визначають межі стану спокою є доволі великими, в той час, як в групі із дифузною ідентичністю переважає стан тривоги, а межі відхилення від даного стану дуже незначні.

Критерій стійкість – нестійкість емоційного стану, має вагомі відмінності, про що свідчить p , який дорівнює 0,001 і дозволяє нам вести мову про статистичну значущість отриманих результатів.

З таблиці видно (Таблиця 3.3.), що в групі з досягнутою ідентичністю емоційний стан є стійким, в той час як в групі із дифузною ідентичністю спостерігається емоційна нестабільність.

За показником статистичної значущості, спостерігаємо вагомість результатів критерію задоволеність–незадоволеність життям ($p=0,003$). Відповідно до даного критерію в групі із досягнутою ідентичністю переважає

стан задоволеності життям, при чому межі відхилення є доволі широкими, в той час, як в групі із дифузною ідентичністю переважає стан незадоволеності життям.

Статистично значимі результати зафіксовані результати і за останнім критерієм даної методики – позитивний – негативний образ себе ($p=0,005$). Відповідно до результатів, в групі з досягнутою ідентичністю переважає позитивний образ себе, а в групі з дифузною ідентичністю – негативний.

Узагальнюючи результати даного аналізу, можемо зробити наступні висновки:

- В групі з досягнутою ідентичністю всі досліджувані критерії, визначені методикою «домінуючого стану» за методикою дослідження в адаптації Л.В. Куликова, є позитивними, тобто: респонденти мають позитивне самоствалення, задоволені власним життям, перебувають в емоційно-стійкому стані, з незначним рівнем тривоги, та активним ставленням до життя;

- Група із дифузною ідентичністю навпаки, має низькі показники за всіма досліджуваними критеріями, що свідчить про їх незадоволеність життям та самим собою, пасивне ставлення до життя, постійний прояв стану тривоги, за рахунок чого спостерігається емоційна нестабільність, яка є прямим свідченням того, що респонденти даної групи перебувають в кризовому стані та потребують підтримки та допомоги від оточуючих та/або фахівців.

Для підтвердження достовірності отриманих результатів, провели аналогічне дослідження складових ідентичності, відповідно до діагностичної методики смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтєва (Таблиця 3.4.).

Відповідно до проведеного аналізу, було виявлено залежність за всіма досліджуваними критеріями, про що свідчить той факт що максимально зафіксований показник статистичної значущості «р» дорівнює лише 0,003.

Таблиця 3.4.

Результати діагностики респондентів із досягнутою та дифузною ідентичністю із визначеними смисложиттєвими орієнтаціями за методикою Д.О. Леонтєва

Субшкали	Рівні прояву		t–критерій Стьюдента	Стат. знач. (p)
	Досягнута ідентичність	Дифузна ідентичність		
Цілі в житті	67,81±6,02	11,62±1,62	5,4	0,002
Процес життя	61,32±7,16	33,90±4,86	5,04	0,001
Результативність життя	61,12±5,14	8,24±3,11	4,44	0,003
Локус контролю «Я»	65,73±4,86	34,31±0,92	4,01	0,001
Локус контролю «життя»	58,21±7,1	28,90±2,01	3,88	0,001
Показник свідомості життя	62,41±4,87	34,81±1,06	4,32	0,002

За показником «цілі в житті» критерій Стьюдента дорівнює 5,4, а показник статистичної значимості $p=0,002$. Виходячи з даних показників та результатів, представлених в таблиці 3.4., робимо висновок про те, що в групі із досягнутою ідентичністю цілі в житті є визначеними, але виходячи з високого показника відхилення, вони можуть змінюватись залежно від подій, які відбуваються в житті індивіда.

В групі із дифузною ідентичністю результати є повністю оберненими. Цілі в житті респондентів є невизначеними, а показник відхилення низький, що вказує на низьку здатність до пристосування до змін.

Критерій «процес життя» ($p=0,001$, t–критерій Стьюдента =5,04) в групі з дифузною ідентичністю також зафіксований на мінімальному рівні, але показник відхилення є середнім ($\pm 4,86$), що свідчить про наявність активних життєвих процесів у респондентів даної групи, але разом з тим, результативність даних процесів є мінімальною.

Респонденти групи з досягнутою ідентичністю, натомість, мають результати, які свідчать про їх активну життєву позицію, а показник відхилень ($\pm 7,16$) вказує на високий рівень адаптивності та пристосованості

до життя, що підтверджується і критерієм «результативність життя» ($p=0,003$, t -критерій Стьюдента = 4,44). Чимало респондентів даної групи відмічають у своїх відповідях задоволеність результатами своєї діяльності, яка підтверджується анкетними даними про високий рівень прибутку, успішною кар'єрою та задоволенням власним місцем в соціумі.

В групі з дифузною ідентичністю показник результативності життя є незначним, але разом з тим, фіксується середній показник відхилень ($\pm 3,11$), що свідчить про спроби підвищення результативності життя, але, разом із тим, дозволяє відмітити і невисокий рівень адаптивності респондентів даної групи.

«Локус контролю «Я» у групі з досягнутою ідентичністю зафіксовано на високому рівні, так само як і показник «локус контролю «життя». Комплексна оцінка цих критеріїв дозволяє зробити висновок, що респонденти даної групи проявляють високий рівень самоорганізації та самоконтролю за рахунок чого прагнуть до реалізації власних життєвих цілей. Показник самоконтролю («локус контролю «Я»), а точніше відхилень від середніх значень ($\pm 4,86$) вказує на те, що респонденти мають чітко визначену послідовність дій, які дозволяють їм досягати визначеної мети, при чому, залежно від зміни умов, послідовність дій може змінюватись, на що вказує «локус контролю життя», а точніше відхилень від середніх значень ($\pm 7,1$).

В групі з дифузною ідентичністю досліджувані критерії є доволі низькими. Так, показник самоконтролю («локус контролю «Я»), характеризується незначним відхиленням (0,92), що вказує на нездатність індивіда контролювати себе, і, з високою імовірністю контролювати прояв власних емоцій, що може бути викликане низьким рівнем емоційного інтелекту. Критерій «локус контролю «життя», також є низьким, так само як і показник відхилення (Таблиця 3.4.), що вказує на нездатність індивіда керувати власним життям, тому до даної групи респондентів доцільним є вживання метафори «плисти за течією».

Показник свідомого життя в даній групі, теж характеризується невисокими результатами, що лише доводить достовірність результатів щодо попередніх двох показників і свідчить про низьку адаптивність респондентів даної групи, відсутність контролю та самоконтролю, що може бути зумовлено кризовим станом та низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту.

В групі з досягнутою ідентичністю даний показник є доволі високим (таблиця 3.4), що вказує на достовірність результатів за попередніми двома критеріями та високу адаптивність, здатність до контролю та самоконтролю респондентів даної групи.

Узагальнюючи отримані результати, доходимо висновку:

- Респонденти групи з дифузною ідентичністю мають низькі результати за всіма досліджуваними показниками, визначеними методикою смисложиттєві орієнтації Д.О. Леонтьєва. Низькі показники свідчать про прояв у респондентів кризового стану, першопричина якого є остаточно не визначеною, але може бути спричинена як низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту, так і нездатністю адаптуватись до постійних змін в процесі життя.

- Респонденти групи із досягнутою ідентичністю за всіма досліджуваними критеріями мають високі показники, що може вказувати на високий рівень емоційного інтелекту та відсутність кризового стану ідентичності, що дозволяє їм активно рухатись до визначеної мети.

Узагальнені результати за обома методиками свідчать про наявність кризового стану в групі з дифузною ідентичністю, що супроводжується нерозумінням самого себе, не здатністю до контролю та самоконтролю, відсутністю цілей в житті та небажанням до них рухатись через зміну пасивного життєвого ставлення до активного.

Група із досягнутою ідентичністю, навпаки, характеризується як активним ставленням до життя, так і високим рівнем контролю,

самоконтролю, активною життєвою позицією та адаптивністю, що дозволяє їм постійно рухатись вперед.

3.2. Характер та особливість впливу кризи ідентичності на трансформацію емоційного інтелекту особистості

В даному розділі представлені результати кореляційного аналізу досліджуваних компонентів емоційного інтелекту та індивідів, які опинились в групах із досягнутою та дифузною ідентичностями, на основі чого зроблено висновок про взаємозв'язок між розвитком емоційного інтелекту та проявом кризи ідентичності.

Було проведено кореляційний аналіз окремо у групі з досягнутою та дифузною ідентичностями із застосуванням коефіцієнта рангової кореляції Ч. Спірмена. Даний метод був використаний, так як розподіл відрізняється від нормального і не всі методики містять інтервальні шкали. Так у таблиці 3.5.представлено коефіцієнти кореляції між всіма компонентами емоційного інтелекту визначеного методикою дослідження емоційного інтелекту за моделлю Р. Бар-Она у групі із досягнутою ідентичністю.

На основі отриманих результатів можемо констатувати наявність позитивних та негативних зв'язків на рівні $p < 0,01$ та $p < 0,05$ між всіма компонентами емоційного інтелекту з проявом емоційного стану в групі із досягнутою ідентичністю.

Відповідно до даних, приведених у таблиці 3.5. бачимо, що між показником активності-пасивного життєвого ставлення та всіма складовими емоційного інтелекту існує пряма залежність, яка відображається у внутрішньому емоційному інтелекті ($r=0,380$, $p < 0,01$), міжособистісному інтелекті ($r=0,320$, $p < 0,01$), адаптивності ($r=0,417$, $p < 0,01$), здатності регулювати стрес ($r=0,340$, $p < 0,01$), та впливає на загальний настрій ($r=0,371$, $p < 0,01$), що підводить нас до висновку, що чим вище показник активного життєвого ставлення індивідів із досягнутою ідентичністю, тим вищий рівень

розвитку емоційного інтелекту, який супроводжується зростанням загальних показників задоволеності власним життям.

Таблиця 3.5

Кореляційні взаємозв'язки змінних емоційного інтелекту за методикою Р. Бар-Она в групі із досягнутою ідентичністю

Показники	АП	Т	СТ	СЕ	ЗЖ	СС
Внутрішній ЕІ	380**	322**		-396**	-464**	349*
Міжособистісний ЕІ	320**	385**	-428**	-536**		458**
Адаптивність	417**	233*	-471**	429**	439**	
Регуляція стресу	340**	654*	-323**	192**	-318*	-341*
Загальний настрій	371**	241**		216**	-409**	

*Примітка: Тут і в наступних таблицях: 1) позначення ** – кореляція достовірна на рівні 0,01, позначення * – кореляція достовірна на рівні 0,05; 2) нулі та коми опущені; 3) система скорочень: АП – активно-пасивне життєве ставлення, Т – тонус, СТ – спокій – тривога, СЕ – стійкість – нестійкість емоційного стану, ЗЖ – задоволеність – незадоволеність життям, СС – позитивно-негативне сприйняття себе.*

Позитивні кореляції показника тонузу дозволяють відмітити, що маючи досягнуту ідентичність індивід має високий рівень розвитку внутрішнього ($r=0,322$, $p<0,01$), та зовнішнього ($r=0,385$, $p<0,01$) емоційного інтелекту, що зумовлює високу адаптивність індивіда ($r=0,233$, $p<0,01$), через здатність регулювати рівень стресу ($r=0,654$, $p<0,05$), що впливає на загальний позитивний настрій ($r=0,241$, $p<0,01$).

Виявлено негативні кореляції між стійкістю і нестійкістю емоційного стану, що вказує на стресові ситуації негативно впливають на активізацію зовнішнього емоційного інтелекту ($r=-0,428$, $p<0,01$), зумовлюють зниження адаптивної здатності індивіда ($r=-0,471$, $p<0,01$), та негативно впливає на здатність регулювати власну поведінку в стресовому стані ($r=-0,323$, $p<0,01$), не дивлячись на те, що ідентичність була досягнутою, тобто стрес, в даному

випадку, може активізувати кризовий стан досягнутої ідентичності, знижуючи її ресурсний потенціал.

Як позитивні так і негативні кореляції виявлено на рівні стійкості та нестійкості емоційного стану із складовими емоційного інтелекту в групі з досягнутою ідентичністю. Як бачимо, чим вище емоційна стійкість, тим вище адаптивність ($r=-0,429$, $p<0,01$), здатність до регулювання стресу ($r=0,192$, $p<0,01$), що відображається на загальному позитивному настрої ($r=0,216$, $p<0,01$), але разом із тим нестійкість емоційного стану може бути зумовлена низьким внутрішнім ($r=-0,396$, $p<0,01$) та зовнішнім ($r=-0,536$, $p<0,01$) емоційним інтелектом, або навпаки, нестійкість емоційного стану негативно впливає на активізацію внутрішнього та зовнішнього емоційного інтелекту, не дивлячись на те, що ідентичність є досягнутою.

Позитивні і негативні кореляції виявлено і з показником задоволеності-незадоволеності життям. Як бачимо, позитивна кореляція з адаптивністю ($r=0,439$, $p<0,01$) вказує на високий рівень адаптивності індивіду з досягнутою ідентичністю за умови, що він задоволений життям, але в той самий час негативна кореляція із внутрішнім емоційним інтелектом ($r=-0,464$, $p<0,01$) свідчить про нездатність адекватно сприймати та аналізувати власні емоції, якщо показник задоволеності життям знижується, що в свою чергу провокує розвиток стресу ($r=-0,318$, $p<0,01$), та зниження загального настрою ($r=-0,409$, $p<0,01$).

Впливає на емоційний інтелект і позитивно-негативне сприйняття себе. Позитивну кореляцію виявлено між внутрішнім ($r=0,349$, $p<0,05$) та зовнішнім ($r=0,458$, $p<0,01$) емоційним інтелектом, що вказує на вищий розвиток емоційного інтелекту досягнутої ідентичності за умови позитивного сприйняття самого себе, але разом з тим це провокує розвиток стресу та нездатність його врегулювати ($r=-0,341$, $p<0,05$).

Узагальнюючи отримані результати бачимо, що нестійкість емоційного стану, стрес та переважання стану тривоги може провокувати кризу ідентичності, та зниження активності емоційного інтелекту не дивлячись на

те, що раніше ідентичність була досягнута, але разом із тим, емоційний інтелект може активізувати адаптивність індивіда, прискорити подолання кризи через досягнення тону та переважання активного життєвого ставлення.

Для порівняння було проведено аналогічний аналіз в групі із дифузною ідентичністю. Отримані результати представлені у таблиці 3.6.

Серед отриманих результатів наявні як позитивні та негативні зв'язки на рівні $p < 0,01$ та $p < 0,05$ між всіма компонентами емоційного інтелекту з проявом емоційного стану в групі із дифузною ідентичністю. Варто відмітити, що переважають негативні результати, що, навіть за першого погляду, свідчить про низький рівень врівноваженості емоційного стану даної групи респондентів.

За всіма кореляціями активно–пасивного життєвого ставлення були зафіксовані негативні зв'язки, які вказують на переважання, за даним критерієм, пасивного життєвого ставлення над активним.

Таблиця 3.6.

Кореляційні взаємозв'язки змінних емоційного інтелекту за методикою Бар-Она в групі із дифузною ідентичністю

Показники	АП	Т	СТ	СЕ	ЗЖ	СС
Внутрішній ЕІ	-260**		- 329**	-236**		323*
Міжособистісний ЕІ	-120**		-428**	-536**		458**
Адаптивність	-319**	233*	-471**	-261**	-329**	
Регуляція стресу	-340**	-316*	-323**	-232**	-362**	-348*
Загальний настрій	-274**	-261**	-194**	-116**	-209**	-256**

Зважаючи на пасивне життєве ставлення, виявлено негативний вплив на розвиток внутрішнього ($r = -0,260$, $p < 0,01$) та зовнішнього ($r = -0,120$, $p < 0,01$) емоційного інтелекту.

Відображається пасивна життєва позиція і на низькому рівні адаптивності ($r=-0,319$, $p<0,01$), що свідчить про нездатність індивідів із дифузною ідентичністю пристосовуватись до змінних умов, на фоні чого проявляється і нездатність реагувати на стрес та долати його ($r=-0,340$, $p<0,01$) та сприяє прояву загального негативного настрою ($r=-0,274$, $p<0,01$).

Рівень тону життя в даній групі також має негативний вплив на здатність індивідів реагувати на стрес та регулювати його ($r=-0,316$, $p<0,05$), що відображається і на загальному настрої, який, судячи з результатів ($r=-0,261$, $p<0,01$) переважно негативний, але разом із тим виявлено позитивний зв'язок між тону життя та адаптивністю ($r=0,233$, $p<0,05$), що вказує на те, що навіть за негативних станів індивід пристосовується, адаптується, до умов в яких він перебуває.

В даній групі також зафіксовано переважаючий стан тривоги, який має негативний вплив на всі складові емоційного інтелекту.

Як бачимо внутрішній емоційний інтелект ($r=-0,329$, $p<0,01$) та зовнішній емоційний інтелект ($r=-0,428$, $p<0,01$) мають негативний взаємозв'язок, що вказує на низький показник загального емоційного інтелекту через постійне переважання стану тривоги, що, в свою чергу, може вказувати як на прояв депресивного стану, так і кризи ідентичності.

Стан тривоги негативно впливає і на адаптивність індивідів ($r=-0,471$, $p<0,01$), що відображається в нездатності реагувати на стрес ($r=-0,323$, $p<0,01$), та сприяє переважанню загального негативного настрою ($r=-0,194$, $p<0,01$).

Результатом того, що індивіди з дифузною ідентичністю проявляють пасивний стан, низький тону та постійно перебувають у стані тривоги закономірною, і зафіксованою, є нестійкість емоційного стану, що, в свою чергу, негативно впливає на внутрішній ($r=-0,236$, $p<0,01$) та зовнішній ($r=-0,536$, $p<0,01$) емоційний інтелект, викликає низьку адаптивну здатність індивіда ($r=-0,261$, $p<0,01$), що викликано паралельною нездатністю

регулювати стрес ($r=-0,261$, $p<0,01$), результатом чого є переважаючий негативний загальний настрій ($r=-0,116$, $p<0,01$).

Залежності між показниками внутрішнього та зовнішнього емоційного інтелекту виявлено не було, але разом із тим було визначено, що індивіди з дифузною ідентичністю незадоволені власним життям, через що мають низький рівень адаптивності ($r=-0,329$, $p<0,01$), нездатні регулювати рівень стресу ($r=-0,362$, $p<0,01$) та мають загальний негативний настрій, або ж навпаки, незадоволеність життям викликана нездатністю регулювати стрес, неадаптивність та переважаючий негативний настрій є причиною незадоволеності життям.

Цікавим є той момент виявлення позитивних зв'язків самосприйняття із внутрішнім ($r=0,323$, $p<0,05$) та зовнішнім ($r=0,458$, $p<0,01$) емоційним інтелектом.

Такі показники свідчать, що позитивне сприйняття себе індивідом з дифузною ідентичністю сприяє розвитку емоційного інтелекту, або навпаки емоційний інтелект позитивно впливає на самосприйняття індивіда.

Разом із тим, негативне самосприйняття провокує розвиток стресу ($r=-0,348$, $p<0,05$), та впливає на загальний настрій ($r=-0,256$, $p<0,01$) який, переважно, є негативним.

Як бачимо, до кінця не зрозуміло, чи то пасивне життєве ставлення, низький тонус, переважання стану тривоги та емоційної нестабільності є причиною незадоволеності життям та причиною того що індивід сам себе сприймає негативно, що провокує постійний стрес та переважаючий негативний настрій.

Проте може бути й обернена ситуація: низький рівень зовнішнього та внутрішнього емоційного інтелекту є причиною низької адаптивності та нездатності регулювати стрес, що виражається у негативному загальному настрої, який провокує низький життєвий тонус, пасивну життєву позицію, нестійкість емоційного стану, негативне сприйняття себе та незадоволеність власним життям.

Отримані результати, комплексно, вказують і на прояв кризи ідентичності в даній групі респондентів, а за умови розгляду кожного індивіда окремо, а не групи разом, можемо вести мову про депресивні розлади.

Для достовірної оцінки отриманих результатів, нами було проведено кореляційний аналіз в групах з дифузною і досягнутою ідентичностями за методикою «ЕмІн» розробленою Д.В. Люсіним та показниками отриманими в результаті опитування за методикою «Смисложиттєві орієнтації» Д.О. Леонтєєва.

Узагальнені результати кореляційного аналізу групи з досягнутою ідентичністю представлені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Кореляційні взаємозв'язки між показниками смисложиттєвих орієнтацій та емоційного інтелекту («ЕмІн», Д.В. Люсін) в групі із досягнутою ідентичністю

Показники	Ц	ПЖ	РЖ	ЛЯ	ЛЖ	ПСЖ
Розуміння емоцій інших	210**		380**	296**		
Управління емоціями інших	360**		317**	336**		
Загальний показник міжособистісного емоційного інтелекту	295**		292**	232**	–	371**
Розуміння власних емоцій	380**		323**		321**	
Управління власними емоціями	326**		263**		279**	
Контроль експресії		396**	416**		142**	
Загальний показник внутрішнього емоційного інтелекту	366**		326*		352**	294**

*Примітка: Тут і в наступних таблицях: 1) позначення ** – кореляція достовірна на рівні 0,01, позначення * – кореляція достовірна на рівні 0,05; 2) нулі та коми опущені; 3) система скорочень: Ц – цілі в житті, ПЖ – процес життя, РЖ – результативність життя, ЛЯ– локус контролю «Я», ЛЖ– локус контролю життя, ПСЖ– показник свідомості життя.*

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що в групі зі досягнутою ідентичністю існує пряма залежність між показниками емоційного інтелекту та їх смисложиттєвими орієнтаціями.

Як бачимо, наявність цілей в житті індивідів, які досягнули ідентичності, позитивно впливає на здатність розуміти емоції інших ($r=0,210$, $p<0,01$), управляти ними ($r=0,360$, $p<0,01$), що закономірно відстежується на загальному показнику міжособистісного емоційного інтелекту ($r=0,295$, $p<0,01$). Прямий зв'язок виявлено і між показником внутрішнього емоційного інтелекту та наявними цілями в житті ($r=0,366$, $p<0,01$), що простежується і розумінні власних емоцій ($r=0,380$, $p<0,01$) і в умінні керувати ними ($r=0,326$, $p<0,01$). Як бачимо, наявні життєві цілі сприяють розвитку емоційного інтелекту, або навпаки, емоційний інтелект сприяє визначенню життєвих цілей у індивідів із досягнутою ідентичністю.

Показник процес життя не виявив великої кількості прямих зв'язків, але було виявлено, що він впливає на здатність індивіда контролювати прояв власних емоцій ($r=0,396$, $p<0,01$), або навпаки, здатність керувати емоціями при впливає на процес життя. Виявлено пряму залежність між складовими емоційного інтелекту та результативністю життя.

Розуміння емоцій інших ($r=0,380$, $p<0,01$), вміння управляти ними ($r=0,317$, $p<0,01$) загальний показник міжособистісного емоційного інтелекту ($r=0,392$, $p<0,01$), розуміння власних емоцій ($r=0,323$, $p<0,01$), уміння управляти ними ($r=0,263$, $p<0,01$), контроль експресії ($r=0,416$, $p<0,01$) та загальний показник внутрішнього емоційного інтелекту ($r=0,323$, $p<0,01$) залежать від буденних дій індивіда, рівня його активності, адаптивності та інших показників результативності життя, або навпаки, життєві досягнення індивіда на пряму залежать від рівня розвитку його зовнішнього та внутрішнього емоційного інтелекту, вміння сприймати та керувати емоції як власні так і оточуючих людей.

«Локус контролю «Я» перебуває у прямій залежності від рівня розвитку внутрішнього емоційного інтелекту ($r=0,352$, $p<0,01$), що збігається

із зв'язком із здатністю розуміти власні емоції ($r=0,321$, $p<0,01$), управляти ними ($r=0,279$, $p<0,01$) та проявляти їх ($r=0,142$, $p<0,01$). Пряма залежність відображає загальну закономірність, що на здатність індивіду керувати власним життям впливає показник внутрішнього емоційного інтелекту, або навпаки, від рівня розвитку внутрішнього емоційного інтелекту залежить здатність індивіда контролювати власне життя. Пряма залежність відстежується і між показником свідомості життя та загальним показником міжособистісного емоційного інтелекту ($r=0,371$, $p<0,01$) та внутрішнього емоційного інтелекту ($r=0,294$, $p<0,01$). Такий зв'язок свідчить про те, що емоційний інтелект здійснює прямий вплив на рівень свідомості при підході до життя, тобто чим вище рівень емоційного інтелекту, тим більш свідоме ставлення індивіда до власного життя і подій, які в ньому відбуваються. Узагальнені результати кореляційного аналізу групи з дифузною ідентичністю надані в таблиці 3.8.

Отримані результати демонструють, що між складовими емоційного інтелекту та показниками смисложиттєвих орієнтацій індивідів із дифузною ідентичністю існує зворотна залежність. Як бачимо з табл. 3.8, невизначені цілі в житті впливають на здатність індивіда контролювати прояв власних емоцій ($r=-0,382$, $p<0,01$), що може бути причиною того, що життєві цілі індивіда є невизначеними. На процес життя, або його не активність, впливає здатність розуміти власні емоції ($r=-0,214$, $p<0,01$), точніше нездатність до розуміння власних емоцій, як наслідок впливає негативна залежність із контролем експресії ($r=-0,311$, $p<0,01$), першопричиною якої може виступати нерозуміння власних емоцій, або ж навпаки, пасивна життєва позиція викликана нерозумінням власних емоцій та нездатністю до контролю експресії.

Результативність життя, судячи із наявного зв'язку із всіма компонентами емоційного інтелекту, на пряму залежить від рівня емоційного інтелекту індивіда.

Таблиця 3.8.

Кореляційні взаємозв'язки між показниками смисложиттєвих орієнтацій та емоційного інтелекту («ЕмІн», Д.В. Люсін) в групі із дифузною ідентичністю

Показники	Ц	ПЖ	РЖ	ЛЯ	ЛЖ	ПСЖ
Розуміння емоцій інших	–	–	–402**	–196**	–	–
Управління емоціями інших	–	–	–377**	–236**	–	–
Загальний показник міжособистісного емоційного інтелекту	–	–	–311**	–322**	–	–402**
Розуміння власних емоцій	–	–214**	–219**	–	–316**	–
Управління власними емоціями	–	–	–233**	–	–279**	–
Контроль експресії	–382**	–311**	–197**	–	–267**	–
Загальний показник внутрішнього емоційного інтелекту	–	–	–326*	–	–136**	–310**

Тобто, нездатність розуміти емоції інших ($r=-0,402$, $p<0,01$), управляти ними ($r=-0,377$, $p<0,01$), виражається у загальному низькому рівні розвитку міжособистісного емоційного інтелекту ($r=-0,322$, $p<0,01$), а першопричиною цього, судячи з результатів, є нерозуміння власних емоцій ($r=-0,219$, $p<0,01$), невміння керувати ними ($r=-0,233$, $p<0,01$), невміння стримувати їх при взаємодії з оточуючими ($r=-0,197$, $p<0,01$) та загальний низький показник внутрішнього емоційного інтелекту ($r=-0,326$, $p<0,01$). Низький рівень емоційного інтелекту – причина низького показника результативності життя, тобто відсутності позитивних процесів у житті індивіда, що має дифузну ідентичність.

Нерозуміння власних емоцій є причиною того, що індивіди групи із дифузною ідентичністю не здатні контролювати власне я, що

підтверджується негативними показниками кореляційного аналізу. Тобто, нерозуміння власних емоцій ($r=-0,316$, $p<0,01$) не дозволяє ними керувати ($r=-0,233$, $p<0,01$), тому вони нестримно проявляються при взаємодії з оточуючими ($r=-0,256$, $p<0,01$), та є причиною загального низького рівня внутрішнього емоційного інтелекту ($r=-0,136$, $p<0,01$)

Залежність контролю життя від емоційного інтелекту доводиться, так само як і в групі із досягнутою ідентичністю, показниками міжособистісного емоційного інтелекту: розуміння емоцій інших ($r=-0,196$, $p<0,01$), точніше нерозуміння, управління емоціями інших ($r=-0,236$, $p<0,01$), нездатність управляти емоціями інших, та загальний рівень розвитку міжособистісного інтелекту ($r=-0,322$, $p<0,01$), або його слабкий рівень розвитку, не дозволяють індивіду контролювати власне життя.

Показник свідомості життя на пряму пов'язаний із розвитком емоційного інтелекту, і, як бачимо, в групі із дифузною ідентичністю загальний низький рівень зовнішнього ($r=-0,402$, $p<0,01$) та внутрішнього ($r=-0,310$, $p<0,01$) емоційного інтелекту вказують на нездатність індивідів приймати рішення самостійно та керувати власним життям, натомість вони є залежними від чиеїсь думки.

Узагальнюючи, можемо сказати, що між рівнем розвитку емоційного інтелекту як в групі із досягнутою ідентичністю так і з дифузною ідентичністю існує пряма залежність із смисложиттєвими орієнтаціями. Відсутність цілей в житті, пасивне ставлення до життя та несвідоме ставлення до життя, вказують, що у респондентів даної групи, з дифузною ідентичністю, простежуються ознаки кризи ідентичності, що і може бути причиною таких результатів, в той час як група респондентів із досягнутою ідентичністю, характеризується не лише загальною емоційною стабільністю та активною життєвою позицією, а й високим рівнем розвитку емоційного інтелекту.

3.3. Визначення факторів впливу на прояв кризи ідентичності

При зборі емпіричних даних, нами була розроблена та запропонована анкета, основні показники якої були використані при описі вибірки (загальні результати емпіричного дослідження представлені у Додатку Е), але крім того, нами було зроблено припущення, що досліджувані показники, визначені в анкеті, можуть бути факторами, які провокують прояв і розвиток кризи ідентичності.

Для підтвердження, або спростування даної гіпотези, ми використали кореляційний аналіз і статистичний критерій Хі-квадрат Пірсона, який є статистичним методом, який використовується для аналізу даних сполучених таблиць та дозволяє визначити взаємозв'язки між досліджуваними змінними.

Відповідно до характеристикних ознак даного критерію, враховуємо що, статистично-значущий результат фіксується за $r \leq 0,05$, при чому, якщо коефіцієнт кореляції супроводжується знаком «-», то говоримо про виявлену обернену залежність, якщо результат супроводжується позитивним показником, то залежність є прямою.

При визначенні імовірного зв'язку між кризою ідентичності та фактором, що може її провокувати, ми використали результати опитування за методикою опитування за методикою «ОМЕІS-R», групи, де було виявлено прояв кризи ідентичності та анкетних даних. На основі проведеного аналізу, нами було виявлено, що одним із факторів, який провокує прояв кризи ідентичності є вік індивіда (Таблиця 3.9.).

Як бачимо із результатів дослідження, і в чоловіків, і в жінок показник статистичної значимості за віковим показником нижче визначеного порогу і становить 0,018 та 0,015 відповідно. У чоловіків виявлено негативний статистичний критерій Хі-квадрат Пірсона = -1,06,

що вказує на обернену залежність між даними критеріями, тобто, чим більше вік чоловіків, тим вище імовірність прояву кризи ідентичності.

Таблиця 3.9

Дослідження взаємозв'язку між віком та проявом кризи ідентичності за статистичним критерієм Хі-квадрат Пірсона

Стать		Криза ідентичності	Вік	
Чоловіки	Криза ідентичності	Pearson Correlation	1	
		Sig. (2-tailed) (r)	0,018	
		N	496	
	Вік	Pearson Correlation	-.106*	1
		Sig. (2-tailed) (r)	0,018	
		N	496	496
Жінки	Криза ідентичності	Pearson Correlation	1	
		Sig. (2-tailed) (r)	0,015	
		N	455	
	Вік	Pearson Correlation	-.114*	1
		Sig. (2-tailed) (r)	0,015	
		N	455	455

Аналогічна ситуація спостерігається і у жінок Хі-квадрат Пірсона = -1,14.

Значимий результат ми отримали і при дослідженні такого критерію як рівень доходу респондентів (Таблиця 3.10.).

За наведеними результатами статистичного дослідження, видно, що фактором, який провокує прояв кризи є значимим і у чоловіків і у жінок, на що вказує r , який дорівнює 0,00 та 0,017 відповідно. Як бачимо, залежність є прямою, що дозволяє зробити висновок про те, що чим нижче рівень прибутку та матеріального благополуччя індивіда, тим вище імовірність прояву кризи ідентичності.

Таблиця 3.10.

Дослідження взаємозв'язку між рівнем прибутку та проявом кризи ідентичності за статистичним критерієм Хі-квадрат Пірсона

	Стать	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided) (r)
Чоловіки	Pearson Chi-Square	46.760 ^a	16	0,000
	Likelihood Ratio	48,730	16	0,000
	Linear-by-Linear Association	28,393	1	0,000
	N of Valid Cases	496		
Жінки	Pearson Chi-Square	12.801 ^b	16	0,687
	Likelihood Ratio	12,577	16	0,703
	Linear-by-Linear Association	5,681	1	0,017
	N of Valid Cases	455		

Одне із питань анкети було спрямоване на визначення сімейного статусу респондентів, зокрема чи перебуває він у стосунках, чи є одруженим чи самотнім.

Відповідно до даного показнику, залежності виявлено не було, а наявність дітей, та їх кількість в сім'ї показник, що впливає на прояв кризи ідентичності (Таблиця 3.11.)

Як бачимо із результатів кореляційного аналізу, у чоловіків ($r=0,024$) та у жінок ($r=0,018$) виявлено пряму залежність між проявом кризи ідентичності та наявністю дітей. Позитивні показники свідчать, що залежність є прямою, тобто чим більше дітей в родині, тим вище імовірність прояву кризового стану, при чому жінки, в даному аспекті, є більш схильними до прояву кризи ідентичності.

Одне із запитань анкети передбачало визначення того чи змінювали респонденти місце проживання впродовж двох останніх років.

Таблиця 3.11.

Дослідження взаємозв'язку між наявністю дітей в сім'ї та проявом кризи ідентичності за статистичним критерієм Хі-квадрат Пірсона

	Стать	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided) (r)
Чоловіки	Pearson Chi-Square	28,933 ^a	16	0,024
	Likelihood Ratio	28,342	16	0,029
	Linear-by-Linear Association	17,432	1	0,000
	N of Valid Cases	496		
Жінки	Pearson Chi-Square	19,181 ^b	16	0,259
	Likelihood Ratio	17,522	16	0,353
	Linear-by-Linear Association	5,645	1	0,018
	N of Valid Cases	455		

Результати свідчать, що ті респонденти, які змінювали країну проживання є схильними до прояву кризи ідентичності (Таблиця 3.12.).

Таблиця 3.12.

Дослідження взаємозв'язку між зміною країни проживання та проявом кризи ідентичності за статистичним критерієм Хі-квадрат Пірсона

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,683 ^a	2	0,013
Likelihood Ratio	9,080	2	0,011
Linear-by-Linear Association	0,293	1	0,588
N of Valid Cases	951		

Як бачимо, показник $r=0,013$, що вказує на статистичну значущість отриманого результату.

Показник є позитивним, що підводить нас до висновку, чим довше індивід проживає в одній країні і не змінює звичних умов проживання, тим нижча імовірність прояву кризи ідентичності, в той самий час зміна країни проживання, може провокувати кризу.

Інші досліджувані критерії не мали статично значущих результатів аналізу, тому говорити про їх вплив на прояв кризи ідентичності ми не можемо.

3.4. Особливості ресурсності емоційного інтелекту в прояві кризи ідентичності

Визначивши, що в групах респондентів, які мають дифузну і досягнуту ідентичність є характерні відмінні особливості між рівнем розвитку емоційного інтелекту та вираженими рисами ідентичності, припускаємо, що емоційний інтелект може бути ресурсним потенціалом індивіда для подолання кризи ідентичності.

При проведенні діагностичного дослідження нам, на основі анкети та отриманих результатів за діагностичними методиками, вдалося визначити фактори, які провокують розвиток кризи ідентичності, такі як: вік, рівень прибутку та фінансове забезпечення індивіда, наявність дітей, зміна країни проживання. Незначною мірою впливає рівень освіти та те, чи змінював індивід країну проживання та місце роботи, тому ці фактори, як провокуючі розвиток кризи ідентичності ми не враховуємо.

Паралельно із цим спостерігається загальний вплив перерахованих чинників на психологічний стан індивіда та окремі його складові, дослідження яких було здійснено за допомогою діагностичних методик «Визначення домінуючого стану» Л.В. Куликова та «ОМЕІS-R» Дж. Адамса.

З'ясувавши на основі дисперсійного аналізу, що між рівнем розвитку емоційного інтелекту та проявом кризи ідентичності існує пряма залежність,

припускаємо, що емоційний інтелект може стати ресурсним потенціалом індивіда при подоланні кризи ідентичності.

Для дослідження того, які аспекти емоційного інтелекту можуть виступати життєвим ресурсом особистості в умовах кризи ідентичності побудуємо структурну модель, де криза ідентичності виступатиме незалежною змінною. Для цього можна використати регресійний аналіз, який дозволить визначити, яким чином одна чи декілька змінних впливають на залежну змінну.

Дослідження проводиться на основі сформованих груп, з яких рандомно обираються окремі учасники, на основі їх результатів діагностичних досліджень формуються вибірки. Криза ідентичності виступатиме залежною змінною.

Залежність впливу окремих факторів можна розглянути на основі опитування за методикою «Визначення домінуючого стану» Л.В. Куликова. Для побудови моделі проведена специфікація за шкалою від «1» (яскравий прояв) до «10» (повна відсутність) на основі отриманих відповідей для показника Y – «криза ідентичності». Варіанти станів X_1 – X_5 для дослідження обрані наступні:

X_1 – активно–пасивне ставлення до життєвої ситуації;

X_2 – тонус;

X_3 – спокій – тривога;

X_4 – задоволеність–незадоволеність життям;

X_5 – позитивний – негативний образ самого себе.

Вони розподілені за шкалами від 1 до 5 за кожним питанням з опитувального аркушу за відсотками («Повністю не згоден» – 25%; «Погоджують в незначній мірі» – 10%; «Погоджуюсь майже на половину» – 10%; «Погоджуюсь на половину» – 10%; «Погоджуюсь більше ніж на половину» – 10%; «Майже повністю погоджують» – 10%; «Повністю погоджуюсь» – 25%). Вказані показники є незалежними змінними в моделі.

В таблиці (Таблиця 1. Додаток Ж) представлені результати моделювання за рандомно обраною групою у 26 осіб з низьким особистісним психічним станом респондента.

Проведемо специфікацію моделі у наступному вигляді:

$$Y = a_0 + a_1 \cdot X_1 + a_2 \cdot X_2 + a_3 \cdot X_3 + a_4 \cdot X_4 + a_5 \cdot X_5.$$

Після знаходження МНК-оцінки параметрів моделі та проведення оцінки регресійних коефіцієнтів за формулою

$$A = (X' X)^{-1} \cdot X' Y,$$

де X' – матриця, яка транспонується до X , отримана функція регресії:

$$Y = 1,505637 + 0,188181X_1 + 0,532345X_2 + 0,830117X_3 + 0,4826X_4 + 0,058556X_5.$$

Середньоквадратична погрішність дисперсії залишків за наведеною моделлю складає 0,39275. Це вказує на дуже незначну погрішність, тобто, функція відповідає вхідним даним. Коефіцієнт детермінації, тобто, значення загального впливу незалежних змінних на залежну змінну за результатами розрахунків по групі, що досліджується, складає 0,989.

Оскільки коефіцієнт детермінації наближується до одиниці, то варіація залежної змінної Y визначається варіацією незалежних змінних і має тісний зв'язок. Фактор, що виступає вагомим для побудованої моделі – загальний показник емоційного інтелекту. Як бачимо, чим вище є показник емоційного інтелекту, тим меншим є прояв кризи ідентичності і навпаки. У даній моделі показано, що кризу ідентичності можна пояснити через задані параметри моделі. І погіршення кожного показника $X_1 - X_5$ підсилює формування кризи ідентичності.

Тобто, спонукати прояв кризи ідентичності може як всі досліджувані критерії разом, так і кожен із них окремо, за умови, що його показник знижується нижче середнього. Наприклад, за умови, що у індивіда середні показники активіно-пасивного ставлення до життєвої ситуації, тону, задоволеності життям, та переважає позитивне сприйняття себе, але фіксується високий, або дуже високий рівень тривоги (низький або дуже

низький рівень спокою), то існує ризик прояву кризи ідентичності, або, навіть, вона може проявлятися на початковому етапі.

У випадку коли два будь-яких із досліджуваних критеріїв мають відхилення до низьких, або дуже низьких показників, ми можемо фіксувати неглибоку кризу ідентичності, подолання якої, виходячи з отриманих результатів дослідження, може бути швидшим і ефективнішим за умови зростання рівня емоційного інтелекту індивіда.

У випадку, коли три і більше досліджуваних критеріїв мають низькі показники, можемо говорити про зафіксовану кризу ідентичності.

Подібні розрахунки проведені і для інших груп учасників даного дослідження. Коефіцієнт детермінації за моделями коливається в межах 0,887–0,988, що підтверджує тісний зв'язок залежної змінної та дозволяє прослідкувати вплив показника емоційного інтелекту на прояв кризи ідентичності у окремого індивіда.

Накладаючи отримані результати на результати, отримані за допомогою опитувальника «EQ-i» Р. Бар-Она, корелюємо дані за двома методиками. Зокрема, для порівняння можна взяти результати за під шкалою самоповаги (X_1), асертивності (X_2), незалежності (X_3), емоційного самопорозуміння (X_4), самоактуалізації (X_5) та емпатії (X_6). Емоційний інтелект виступатиме незалежною змінною Y . За тією ж самою обраною групою функція регресії складатиме:

$$Y = 2,364628 + 0,667489X_1 + 0,899635X_2 + 0,867782X_3 + 0,778963X_4 + 0,125658X_5 + 0,4322635X_6.$$

Як і при дослідженні результатів, отриманих за методикою Л.В. Куликова, так і у даному рівнянні, значення ознак фактору показує залежність того, що зростання емоційного інтелекту на 1% (або 0,1 за представленою шкалою вимірів для моделі) відбувається при підвищенні самоповаги на 0,66. Те ж саме відбувається при змінах інших показників відповідно коефіцієнтам рівняння.

Визначення взаємовпливу емоційного інтелекту та кризи ідентичності можна представити графічно (рис. 3.2.) попередньо побудувавши моделі залежності інших факторів за опитувальником Р. Бар-Она.

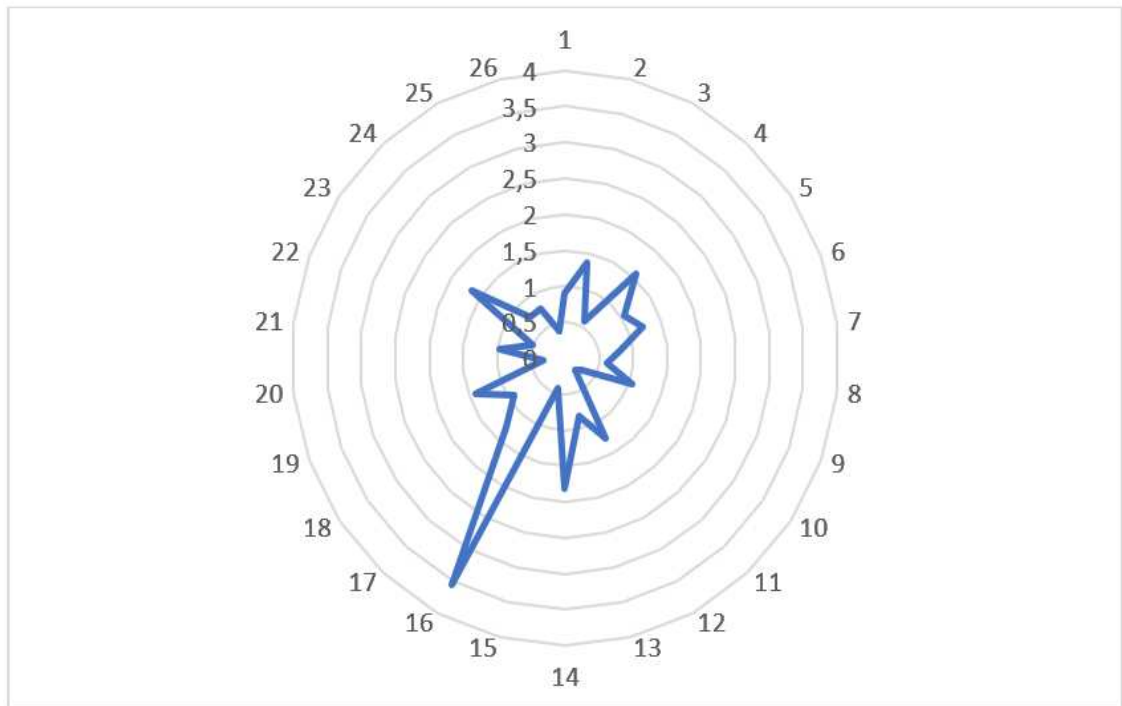

Рисунок 3.2. Взаємовплив емоційного інтелекту та кризи ідентичності, отримане при порівнянні результатів, отриманих за методикою Л. В. Куликова та опитувальником Р. Бар-Она

На рисунку 3.2. розглянутий вплив міжособистісних стосунків, соціальної відповідальності, гнучкості, толерантності до стресу, рівня щастя та оптимізму, тестування реальності, навичок рішення проблем на формування кризи ідентичності. Всі зазначені фактори у досліджуваній групі (Табл. Додаток Ж) є низькими, що вказує на суттєвий вплив зазначених факторів на кризу ідентичності у досліджуваній групі. Респондент під номером 16, обраний рандомно, демонструє це твердження, значно виділяючись на графіку. Його показники ближче до середніх, хоча, на фоні інших, є низькими. Це свідчить про прояв кризи ідентичності і на цьому прикладі можна прослідкувати, які саме фактори мають на це вплив, зокрема, в даному випадку, тривожність та пасивність.

Тепер побудуємо модель на основі методики «ОМЕІS-R» Дж. Адамса. Так само приймаємо для моделі емоційний інтелект незалежною змінною Y . Чотири ключових компоненти «Его»-ідентичності визначаємо залежними змінними: дифузна ідентичність (X_1), прийнята ідентичність (X_2), мораторій ідентичності (X_3), досягнута ідентичність (X_4). Оцінювання наведено за шкалою методики від 8 до 48 балів (табл. 2, Додаток Ж).

Рівняння регресії матиме вигляд:

$$Y = 0,61 + 0,078X_1 + 0,084X_2 + 0,085X_3 + 0,093X_4.$$

Погрішність залишків становить 1,1. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,887. Тобто, варіація Y має тісний зв'язок з незалежними змінними. Рівняння доводить лінійний зв'язок, який вказує, що при позитивній зміні кожного X на зазначену долю, зростає емоційний інтелект на 1%.

Результати за цією методикою корелюємо за результатами опитувальника емоційного інтелекту «ЕмІн» шляхом приведення результатів до спільного виміру за допомогою коефіцієнтів. Рівняння регресії, де залежними змінними виступають результати опитувань з п'ятьма субшкалами: розуміння чужих емоцій (X_1), управління емоціями інших (X_2), розуміння власних емоцій (X_3), управління власними емоціями (X_4) та контроль експресії (X_5) при незмінному показнику Y (табл. 2) виглядає наступним чином:

$$Y = 0,88945 + 0,748989X_1 + 0,963511X_2 + 0,788978X_3 + 0,966713X_4 + 0,812231X_5 + 0,234563X_6.$$

Тобто, отримано прямо залежний результат показника емоційного інтелекту від змінних, результати за якими отримано за методикою «ЕмІн».

Повна відповідність результатів за двома методиками («ОМЕІS-R» та «ЕмІн») наведена на рис. 3.3.

З рис. 3.2. та рис 3.3. можна побачити, що аналіз методик дає схожу картину залежності емоційного інтелекту від проаналізованих показників. Де показники є вищими, це свідчить про подолання кризи ідентичності.

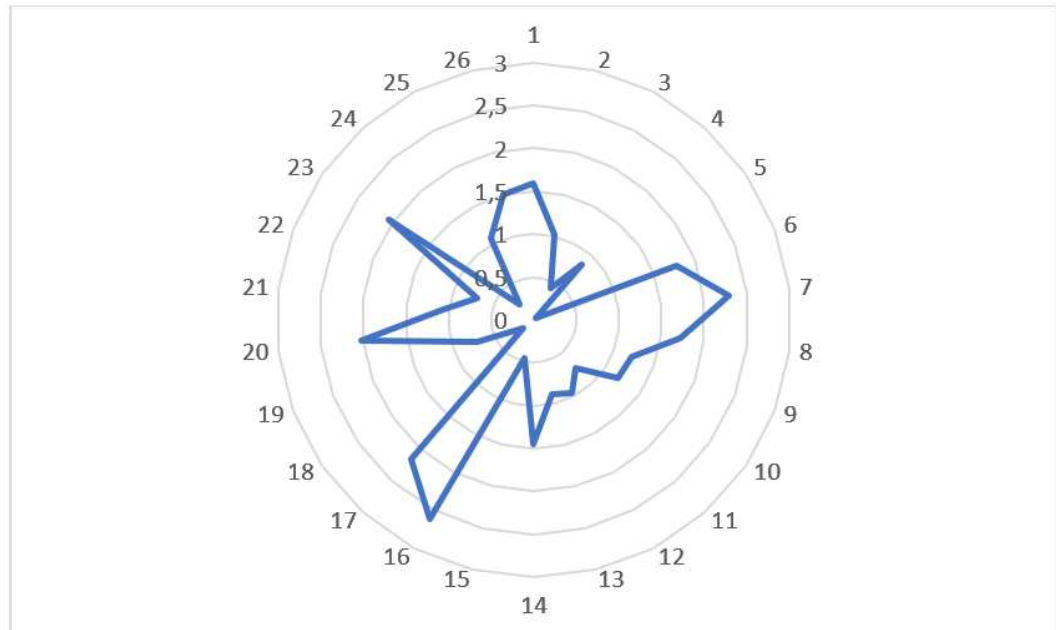

Рис. 3.3. Демонстрація прямо залежного результату за методиками «OMEIS-R» та «EmIn» щодо емоційного інтелекту

Підтвердити отримані результати дозволить статистичний аналіз результатів методики Р. Бар-Она та результатів діагностичного тестування Куна-Макпартленда «Хто Я?». Для цього створимо випадкову вибірку з масиву усіх опитуваних під час дослідження. Була створена вибірка зі 100 осіб, які є представниками різних груп щодо прояву кризи ідентичності. Далі була розроблена графічна модель SKOS, що демонструє асиметрію розподілення досліджуваної випадкової величини. У даному випадку – це залежність загальної оцінки емоційного інтелекту за методикою Р. Бар-Она та методики «Хто Я?» з даними за п'ятьма шкалами. Для цього кількісні показники (бали) за отриманими тестами були переведені в частки, та проведена специфікація моделі наступним чином (табл. 2 Додаток Ж).

Коефіцієнт асиметрії розподілу $W(k; \lambda)$:

$$\frac{\Gamma(1 + 3/k)\lambda^3 - 3\mu\sigma^2 - \mu^3}{\sigma^3}$$

Відповідно до отриманих результатів середнє значення $x=1,0$, $y=35$, а показник медіани 0,81 та 35 відповідно.

Отримані результати були представлені графічно (рисунок 3.4)

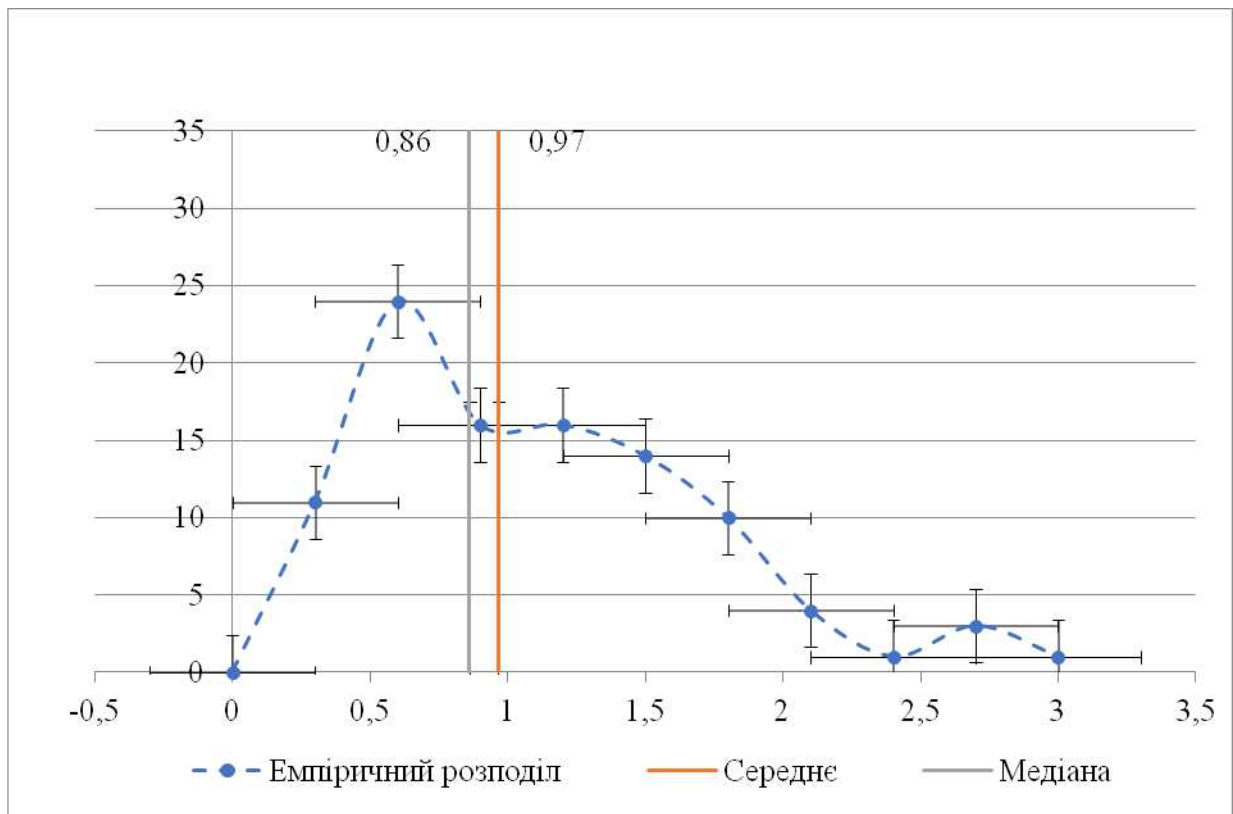

Рис. 3.4. Позитивна асиметрія. Скіс 1,5 при кореляції випадкової вибірки респондентів за методиками дослідження емоційного інтелекту Р. Бар-Она та тестуванням Куна - Макпартленда «Хто Я?»

Отримані результати кореляції досліджуваних критеріїв, визначених методикою свідчать про достовірність розробленої та представленої нами моделі, що підтверджує первинну гіпотезу про те, що емоційний інтелект може бути ресурсним потенціалом при подоланні кризи ідентичності (Додаток Ж).

За наведеними моделями, можна зробити наступне узагальнення:

- Респонденти із низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту є схильними до прояву кризи ідентичності;
- Чим вище рівень емоційного інтелекту, тим нижче імовірність прояву кризи ідентичності і тим вище імовірність подолання факторів, які можуть дану кризу провокувати;
- Позитивна асиметрія показує, що половина досліджуваних критеріїв (розрахунок за медіаною) провокує кризу ідентичності, яка і корелює з

низьким емоційним інтелектом опитуваних, що паралельно доводить висунуту на початку дослідження гіпотезу.

3.5. Психологічна програма активізації потенціалу емоційного інтелекту в період кризи ідентичності

Отримані результати проведеного первинного дослідження допомогли виявити проблему, яка полягає в тому, що розвиток емоційного інтелекту суттєво спрощує процес подолання кризи ідентичності, але разом із тим, при подоланні кризи ідентичності, рівень емоційного інтелекту зростає, тобто, між цими двома критеріями існує пряма залежність.

Враховуючи виявлені взаємозв'язки та критерії, які мають прямий вплив на розвиток емоційного інтелекту, узагальнюємо показники, які будемо визначати ключовими при визначенні програми розвитку емоційного інтелекту, що сприятиме подоланню кризи ідентичності.

Фактори, що впливають на розвиток емоційного інтелекту особистості:

- Вік.
- Стать.
- Сімейний стан.
- Рівень прибутку.
- Досвід батьківства.
- Рівень освіти.

Враховуючи визначені фактори, можемо говорити про форму проведення корекційної роботи при реалізації корекційної програми.

Форми роботи:

- індивідуальна;
- групова.

Індивідуальна форма роботи може включати як безпосереднє обговорення з індивідом виявленої проблеми із використанням проблемного, пошукового, творчого, аналітичного та інших підходів, так і виконання ним

завдань, які передбачають безпосереднє спостереження за емоціями інших, їх аналіз та завданнями індивідуального характеру, які передбачають аналіз та опис власних почуттів та емоцій у конкретній життєвій ситуації або в окремому часовому проміжку.

Групова форма роботи, переважно, ґрунтується на тренінгових та індивідуально–групових заняттях, під час яких індивід вчиться аналізувати та розпізнавати емоції інших, сприймати та контролювати власні емоції, керувати ними залежно від зміни життєвих обставин в яких він опиняється.

Враховуючи визначені закономірності та особливості побудували програму надання психологічної інтервенції для розвитку емоційного інтелекту під час кризи ідентичності, яка може інтерпретуватись як для окремого індивіда з урахуванням специфіки виникнення кризи ідентичності, так і для групи індивідів, які перебувають на шляху подолання кризи ідентичності, викликаній спільним подразником.

Програма розвитку емоційного інтелекту, спрямована на набуття індивідом високого рівня розвитку емоційного інтелекту для подолання кризи ідентичності.

Це ряд заходів, завдань та прийомів, які спрямовані на надання психологічної підтримки та психологічного супроводу індивіду, залежно від того, які фактори впливу є провідними при прояві кризи ідентичності, та початкового рівня розвитку емоційного інтелекту.

В основу програми розвитку емоційного інтелекту покладено напрацювання цілого ряду науковців та дослідників даної галузі, зокрема Дж. Майєра, Р. Бар-Она, Дж. Варама, Д. Гоулмана та інших.

Доволі часто багато людей зіштовхуються із проблемою прояву кризи ідентичності, подолання якої виявляється доволі складною процедурою, що вимагає високого рівня розвитку емоційного інтелекту, який сприяє прискоренню процесу подолання кризи ідентичності.

Мета програми: забезпечити зростання рівня емоційного інтелекту окремого індивіда, або групи індивідів, для подальшого подолання кризи ідентичності.

Завдання програми:

-визначити початковий рівень сформованості емоційного інтелекту індивіду;

-навчити індивіда розпізнавати, аналізувати власні емоції та емоції оточуючих;

-формуванню навички управління власними емоціями, їх стримуванням при прояві кризових та стресових ситуацій;

-розвивати емоційний інтелект особистості виходячи із його основних компонентів;

-використовувати емоційний інтелект для подолання кризи ідентичності та проблемних ситуацій, які сприяють її прояву;

-сприяти розвитку уваги, пам'яті та емоційного сприйняття.

Тематичний план програми:

- визначення рівня розвитку емоційного інтелекту;

- робота над розумінням та усвідомленням власних емоцій (тіло, мова, міміка)

- формування навичок управління власними емоціями

- формування умінь аналізу емоцій інших

- формування навичок взаємодії з іншими за рахунок розуміння та сприйняття їх емоцій

- використання емоційного інтелекту для подолання кризи ідентичності.

Форми та методи роботи: корекційно-розвивальні вправи; кінезіологічні вправи та комплекси; ігрові вправи; дидактичні вправи; релаксаційні вправи; тренінгові заняття.

Очікувані результати.

Пройшовши даний курс психологічної підтримки, індивід матиме суттєве зростання рівня емоційного інтелекту, що сприятиме не лише його позитивному становленню у суспільстві, а й активній взаємодії із іншими, розумінню самого себе, вмінню керувати власними емоціями зокрема при подоланні кризи ідентичності. Крім того індивід зможе розпізнавати власний передкризовий стан, і долати його до повноцінного прояву кризи ідентичності, подолання якої вимагає великих зусиль.

Узагальнивши спільні ознаки у всіх діагностичних методиках, спрямованих на визначення рівня сформованості емоційного інтелекту, основними напрямками його розвитку та вдосконалення визначаємо:

- внутрішній емоційний інтелект: розуміння власних емоцій, управління власними емоціями;
- зовнішній емоційний інтелект: розуміння емоцій інших, управління емоціями інших;
- самокерування: використання емоційного інтелекту для подолання кризи ідентичності.

При наданні психокорекційної підтримки конкретній особистості необхідно розуміти що ж таке є психокорекційна підтримка, або психокорекційний супровід.

Психокорекція – це ряд заходів та дій, спрямованих на виправлення недоліків розвитку, поведінки або для подолання конкретної психічної проблеми, яка здійснюється фахівцями психологами за допомогою спеціальних заходів психологічного впливу.

В нашому випадку, психокорекція спрямована на розвиток емоційного інтелекту особистості для подолання нею кризи ідентичності.

Психологічна інтервенція групи респондентів, так само як і психологічна підтримка окремого респондента, ґрунтується на принципі підвищення загального рівня емоційного інтелекту, що, в свою чергу, сприятиме подоланню кризи ідентичності.

Визначаючи перший напрям психокорекційної роботи, спрямованої на розвиток внутрішнього емоційного інтелекту, який складається з двох ключових компонентів розпізнавання власних емоцій та уміння керувати ними визначаємо базові форми роботи в цьому напрямі, на основі чого пропонуємо один з розділів програми психологічної інтервенції індивідів для підвищення емоційного інтелекту під час подолання кризи ідентичності (Таблиця 3.13).

При індивідуальних консультаційних послуг наше завдання в тому, щоб навчити індивіда розрізняти та аналізувати власні емоції, вчитись керувати ними.

Досягнення даної мети можливе за наступних умов:

- при проведенні корекційної роботи, навчити індивіда розрізняти та «вголос» виражати власні емоції, описати, чим супроводжується гнів, радість, страх, тощо;
- для постійного розвитку емоційного інтелекту індивіду пропонується ведення «щоденника емоцій», на заповнення якого щоденно, бажано, витратити 15–20 хвилин, описуючи свої емоції, які проявляються в окремих життєвих ситуаціях;
- щоденно рекомендується проводити оцінку власного емоційного стану та залежність емоційного стану від оточуючих факторів, зокрема фізичної втому, окремих подій або обставин;
- окремо необхідно працювати із невербальними проявами емоцій, зокрема рухи тіла, рук, ніг, мімікою. Робота в даному напрямі може реалізовуватись із використанням щоденника емоцій, але на відміну від емоцій, аналіз мови жестів відбувається поступово, наприклад аналіз власної поведінки та жестів спочатку у стані збудження викликаного роздратуванням, або навпаки приємними подіями в момент щастя;

Таблиця 3.13.

Розділ пропонованої програми психокорекційної роботи спрямованої на розвиток емоційного інтелекту для подолання кризи ідентичності

№ з/п	Зміст корекційно–розвивального матеріалу	Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)	Спрямованість корекційної роботи
2. Розвиток внутрішнього емоційного інтелекту			
2.1.	Вправи та заходи спрямовані на формування навичок розпізнавання та розуміння власних емоцій: <ul style="list-style-type: none"> - ведення щоденника аналізу власних емоцій; - вираження емоцій «вголос», їх розрізнення. 	Індивід вчиться розпізнавати власні емоції, чітко відрізняє такі емоції як	Розвиток внутрішнього емоційного інтелекту, формування навичок розрізнення власних емоцій та керування ними.
2.2.	Вправи та заходи спрямовані на формування навичок керування власними емоціями: <ul style="list-style-type: none"> - метод «колесо життя»; - метод «зупини хвилину» - «віпасанська медитація»; - залучення до тренінгів; активізація процесу читання літератури, присвяченій розвитку емоційного інтелекту.	злість, агресія, сум, тривога, печаль, щастя, задоволення. Вміє розрізняти та аналізувати власні емоції та не плутати їх, керувати ними за рахунок використання технології контролю дихання «віпасанської медитації»	
2.3.	Робота в групах, спрямована на підвищення загального рівня внутрішнього емоційного інтелекту: <ul style="list-style-type: none"> - обмін ролями - ти мені – я тобі - щоденник подвійних нотаток вправи та прийоми, які вчать індивіда контролю власних емоцій та вмінню керувати ними	та не плутати їх, керувати ними за рахунок використання технології контролю дихання «віпасанської медитації»	

- при проведенні консультаційної роботи є доцільним використання методу «колесо життя». Даний метод спрямований на те, щоб допомогти індивіду визначити що в його житті є головним, а що другорядним. Для

застосування даного методу знадобиться аркуш паперу та ручка, завдяки яким індивід зможе зафіксувати на папері ті його бажання потреби, які є дійсно значимими, і зможе зекономити місце на папері, не фіксуючи тих забаганок, які є просто примхою. Дана вправа сприяє не лише розуміти власні емоції, а й зробити перші кроки до керування ними;

- застосування методу «віпасанська медитація» при наданні психокорекційного супроводу, дозволяє навчити індивіда техніці контролю дихання, завдяки чому він вчиться доволі швидко аналізувати власні емоції та керувати ними у векторі, який для нього є найбільш сприятливим;

- метод «Зупини хвилину» дозволяє зосередити увагу індивіда на конкретній життєвій ситуації та спільно із ним провести аналіз емоцій та загального емоційного стану в дану хвилину.

Вправа носить аналітичний характер, але разом із тим дозволяє індивіду краще усвідомлювати власні емоції та розпізнавати їх доволі швидко.

Після обговорення емоційного стану індивіда в конкретний момент, пропонується спрогнозувати, які можуть бути наслідки емоційного прояву індивіда в наступну хвилину, якими можуть бути наслідки його емоційного прояву, якщо вони будуть цілковито некеровані. Цей метод спонукає індивіда як до аналізу власних емоцій так і формування навичок керування ними;

- залучення індивіда до тренінгових та групових занять є наступним кроком психокорекційної роботи, який дозволить розвивати респонденту не лише внутрішній, а й зовнішній емоційний інтелект.

Психокорекційний супровід при формуванні зовнішнього емоційного інтелекту організовується у двох форматах: індивідуальний психокорекційний супровід та тренінгові заняття (Таблиця 3.14). Розвиток зовнішнього емоційного інтелекту без спілкування з іншими людьми просто неможливий, тому в даному аспекті робота організовується комплексно.

Індивідуальна робота:

- ведення щоденника емоцій, в якому окремий розділ має присвячуватись аналізу емоцій інших відповідно до завдань, які пропонуються наставником, зокрема, проаналізувати як у різних людей проявляється щастя, при чому аналізувати необхідно не лише емоції, а й тембр голосу, рухи тіла та жести, або горе, або злість і так далі, залежно від того, яка емоція опановується.

- узагальнення спостережень, визначення загальних ознак емоцій, розпізнавання їх серед інших за допомогою вправи «стоп кадр». Дана методика передбачає фотографії людей, на яких зображено різні емоції, але індивід має обрати саме ті, які відповідають емоції, яку він опановує. При роботі за даною методикою, індивід має озвучувати ознаки, за якими він розрізняє дану емоцію;

- методика «Поясни причину» передбачає не лише розпізнавання емоцій, а й визначення мотиву, який викликає прояв даної емоції;

- робота за методикою «Уяви ситуацію», за якою індивіду необхідно проаналізувати емоції, які проявляються іншою людиною, якими жестами, мімікою вони супроводжуються, як дана ситуація впливає на тембр голосу людини, але крім того визначити причину виникнення даних емоцій в конкретній ситуації;

- робота за методикою «Як діяти...». Дана методика передбачає формування навичок керування емоціями інших, через вираження власних емоцій, з урахуванням очікувань оточуючих;

- прийом «Аналіз ситуації». При роботі в даному аспекті індивіду пропонується проаналізувати конкретну ситуацію, визначаючи емоції інших, але разом із тим пропонується підібрати свою модель поведінки, прояву власних емоцій проаналізувати як власна поведінка вплине на емоції та поведінку інших людей.

Таблиця 3.14

**Розділ пропонованої програми психологічної інтервенції для
розвитку емоційного інтелекту під час кризи ідентичності**

№ з/п	Зміст корекційно– розвивального матеріалу	Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)	Спрямованість корекційної роботи
3. Розвиток зовнішнього емоційного інтелекту			
3.1.	Індивідуальні правни та заходи спрямовані на формування навичок розпізнавання та розуміння емоцій оточуючих: - ведення щоденника аналізу емоцій оточуючих; - розпізнавання емоцій інших за рахунок індивідуальної роботи за методикою «Стоп кадр»; - визначення мотиву прояву емоцій у інших за рахунок методики «поясни причину»	Індивід вчиться розпізнавати емоції інших, чітко відрізняє такі емоції як злість, агресія, сум, тривога, печаль, щастя, задоволення.	Розвиток зовнішнього емоційного інтелекту, формування навичок розрізнення емоцій інших та керування ними через прогнозоване та контрольоване вираження власних емоцій
3.2.	Групові вправи та заходи спрямовані на розпізнавання та розуміння емоцій оточуючих: - участь у тренінгах; - розпізнавання емоцій інших за рахунок групової роботи за методикою «Стоп кадр»; - визначення мотиву прояву емоцій у інших за рахунок групової роботи за методикою «Поясни причину»	Удосконалює навички управління власними емоціями, завдяки чому може здійснювати вплив на інших, управляючи їх емоціями	
3.3.	Робота спрямована на формування навичок управління емоціями інших: - участь у тренінгах; - методика «Аналіз ситуації» - методика «Як діяти...»; - прийом «Як є»; - прийом «Імпровізація»		

Групова робота:

- залучення індивіда, який працює над підвищенням рівня емоційного інтелекту до активної роботи в групах, зокрема до тренінгів, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, розпізнавання емоцій інших;

- проведення групового заняття із елементами методики «стоп кадр», яке цілковито спрямоване на визначення загальних ознак окремих емоцій, активне обговорення сприяє не лише кращому розпізнаванню емоцій інших, а й дозволить аналізувати власні емоції та вчитись керувати ними;

- формування навички керування власними негативними емоціями за рахунок визначення загального алгоритму дій у стресових та складних ситуаціях задля того, щоб зменшити вплив негативних емоцій на власний психічний стан;

- прийом «Як є» спрямований на аналіз емоційного стану учасників тренінгу або групової роботи, виходячи із аналізу емоційного стану конкретного учасника тренінгу, пропонується аналізувати власні емоції, які виникають в даному аспекті та опис їх, вираження із спробою управляти емоціями інших;

- прийом «Імпровізація» дозволяє залучити учасників тренінгів до роботи в малих групах. Під час роботи за даною методикою групі пропонується рольова гра в конкретній ситуації, яка розглядається, але продовження ситуації учасники групи мають зімпровізувати виходячи із емоційних проявів людей, з якими вони перебувають у взаємодії

На першому етапі роботи, під час визначення початкового рівня емоційного інтелекту індивіду, йому пропонуються і діагностичні методики, які дозволяють виявити кризу ідентичності, подолання якої є логічним закінченням психокорекційної роботи. У випадку, коли індивід прагне лише до підвищення рівня емоційного інтелекту, його супровід може бути завершений на даному етапі програми. Якщо ж у індивіда виявлено кризу ідентичності, то здійснюється перехід до наступного етапу: «подолання кризи ідентичності за рахунок зростання рівня емоційного інтелекту».

Подолання кризи ідентичності є можливим лише тоді, коли визначено первинну причину її виникнення. Враховуючи результати діагностичного дослідження, нами визначені основні фактори, які провокують прояв і посилюють кризу ідентичності: вік, стать, рівень прибутку, досвід батьківства, рівень освіти.

Подолання кризи ідентичності, це процес який сприяє розвитку індивіда, його емоційному та загальному зростанню, дозволяє рухатись вперед, долаючи перешкоди, які цю кризу провокують, досягаючи визначеної мети. Як правило, фактор, який провокує розвиток кризи ідентичності може провокувати емоційне виснаження або емоційне вигорання, сприяти прояву та розвитку у індивіда депресивних розладів.

Одним із основних факторів, який провокує прояв кризи ідентичності є вік індивіда. Віковий показник, це фактор, який свідчить про прояв кризи ідентичності різного рівня складності, починаючи із дитячого віку, коли перед дитиною стоїть завдання пізнання оточуючого світу, подолання дитячих страхів, які можуть провокувати депресивні розлади і, навіть, можуть провокувати розлади аутичного спектру. У підлітків прояв кризи ідентичності пов'язаний із подоланням проблем статевого дозрівання, їх становленням в соціумі, здатності знайти друзів та реалізувати себе у обраному напрямі. Коли мова іде про осіб віком 20–55 років, прояв кризи ідентичності є закономірним періодичним явищем, яке провокується не лише віком, а й рядом додаткових факторів. Коли ж вік індивіда перетинає показник в 55 років, найчастіше проявом кризи ідентичності є процес старіння, та нездатність індивіда прийняти зміни, які з ним відбуваються в цьому віці.

Не залежно від віку, подолання кризи проходитиме значно легше, якщо індивід має високий рівень емоційного розвитку. Здатність до сприйняття та аналізу власних емоцій, емоцій оточуючих дозволяє переймати досвід інших, знаходити підтримку від інших, долати кризу, із збереженням стабільного психічного стану, уникаючи нервових розладів.

Найчастіше за психокорекційним супроводом для подолання кризи ідентичності звертаються батьки підлітків, індивіди середнього віку (20–50 років) та індивіди які перетнули вікову межу в 55 років. Не залежно від віку, надання психологічного супроводу можливо лише в індивідуальному форматі, за рахунок того, що крім вікового критерію є додаткові фактори, які провокують кризу ідентичності.

Зважаючи саме на вікові особливості, при розвитку емоційного інтелекту необхідно враховувати наступні особливості.

При роботі з підлітками ключовим є розвиток внутрішнього емоційного інтелекту та здатності розпізнавати власні емоції, керувати ними, адже сягнувши високого показника внутрішнього ЕІ підлітку буде легше сприймати емоції інших, спілкуватись з однолітками та долати кризу, яка, як правило, пов'язана із їх статевим дозріванням та некерованими емоціями на фоні зміни гормонального фону. Розуміючи самого себе підліток зможе розуміти емоції оточуючих та зможе знайти спільну мову як з однолітками, так і з старшими, долаючи таким чином кризу ідентичності.

Індивіди середнього віку, як правило мають свої проблеми, які можуть провокувати прояв та поглиблення кризи ідентичності. Основні закономірні причини прояву кризи ідентичності були виявлені при проведенні діагностичного дослідження, саме тому подолання її має свою специфіку, залежно від додаткового чинника, або фактору, який здійснює більший вплив на прояв кризи ніж вік, для даної категорії індивідів.

Криза ідентичності індивідів, які перетнули межу в 55 років, як правило, супроводжується фізіологічними змінами, процесами старіння та їх нездатністю сприйняти дані зміни. Подолання кризи в даному випадку можливе за рахунок підвищення рівня внутрішнього емоційного інтелекту та здатністю керувати власними емоціями. Паралельно із умінням керувати власними емоціями, індивід вчиться краще розуміти сам себе та адекватно ставитиметься до фізіологічних змін та процесу старіння. Зростання

внутрішнього ЕІ сприятиме зростанню і зовнішнього ЕІ, адже даний процес є комплексним, тому подолання кризи ідентичності є закономірним.

Корекційна робота (Таблиця 3.15) відповідно до даного фактору, не залежно від вікової категорії має ряд спільних прийомів, зокрема прийом «від малого до старого», який дозволяє розглянути фізіологію та прояв емоцій людини залежно від віку, як вони змінюються та на скільки людина здатна їх контролювати в різному віці. Інший прийом – «погляд з боку», дозволяє, на основі аналізу власних дій, оцінити себе з боку людей різного віку, як вони ставляться до твого прояву емоцій, зрозуміють чи ні, зможуть тобі допомогти подолати кризу, чи навпаки, можуть спровокувати її поглиблення. Використання прийомів «як діяти...» та «як є» є закономірним, але при роботі за цими методиками акцент робиться на віковому показнику, та тому що вік впливає на прояв кризи ідентичності та швидкість її подолання залежно від рівня розвитку емоційного інтелекту

Таблиця 3.15.

Розділ пропонованої програми психологічної інтервенції для розвитку емоційного інтелекту під час кризи ідентичності

<i>№ з/п</i>	<i>Зміст корекційно–розвивального матеріалу</i>	<i>Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)</i>	<i>Спрямованість корекційної роботи</i>
4. Подолання кризи ідентичності за рахунок зростання емоційного інтелекту			
	Подолання кризи ідентичності залежно від вікової групи (загальні прийоми): - ігрові прийоми «Від малого до старого»; - методика «Погляд з боку»; - методика «Як діяти...»; - прийом «Як є».	Індивід усвідомлює наявну кризу ідентичності та те, що одним із факторів їх прояву є саме вік.	Усвідомлення наявної проблеми та прояву кризи ідентичності індивідом, усвідомлення вікового показника як одного із факторів її прояву, первинні кроки до її подолання.

Прояв кризи ідентичності, як було констатовано, може проявлятися як у чоловіків так і у жінок, але, знову таки, крім віку і статі, закономірним є вплив інших факторів, наприклад, рівень прибутку.

Діагностичним дослідженням було виявлено, що у чоловіків середнього віку низький рівень достатку провокує прояв кризи ідентичності, в той самий час, у жінок, навпаки, низький рівень прибутку стимулює розвиток ЕІ та подолання імовірної кризи. В окремих випадках фінансовий фактор може провокувати прояв кризи ідентичності і у жінок.

При роботі над даною проблемою, виникає два ключові моменти:

1. Визнання індивідом, чоловіком, наявної кризи ідентичності.
2. Усвідомлення впливу емоційного інтелекту на подолання даної кризи, що може сприяти вирішенню проблеми, яка провокує розвиток кризи ідентичності.

При усвідомленні першого з ключових моментів, переходимо до другого етапу роботи, яка передбачає комплексне використання прийомів, спрямованих на одночасний розвиток як зовнішнього так і внутрішнього емоційного інтелекту, але починати потрібно саме із внутрішнього.

Найбільш доцільним є ведення щоденника аналізу власних емоцій та емоцій оточуючих, комплексне використання прийомів «Емоції вголос», що є доволі складним і тривалим процесом для чоловіків через їх замкнутість у собі, «Колесо життя», для усвідомлення впливу емоційних проявів на сприйняття індивіда оточуючими, «Зупини хвилину», для аналітичного підходу власних дій та того, як емоційні прояви впливають на конкретну ситуацію, яка могла стати першопричиною низького рівня доходу та якої можна було уникнути, маючи навички контролю власних емоцій.

Лише після того, як чоловік усвідомлює значимість ЕІ і потребу в його підвищенні, починаємо психокорекцію в аспекті подолання даної кризи із застосуванням загальних прийомів (Таблиця 3.16), які були описані вище, але, зважаючи на причину прояву кризи ідентичності та статевий фактор, що ми надаємо психокорекційну підтримку чоловікам, які мають

незадоволеність власним фінансовим становищем, застосовуємо додаткові прийоми:

- «Володар гори»;
- «Залежність від золота»;
- «Крок вперед».

Кожен із запропонованих прийомів має свою специфіку, зокрема прийом «Володар гори», дозволяє розглянути ситуацію, за якої індивід має високий рівень доходу та має все чого він бажає, але аналізуємо емоції які він виражатиме, чи не спровокує це прояв кризи ідентичності з іншої причини, чи не матиме це інших негативних наслідків. Зважуючи всі моменти, підводимо індивіда до того, що не залежно від рівня доходу, не вміючи контролювати власні емоції та маючи низький рівень ЕІ, можна як набути бажаного фінансового стану, так і легко його втратити.

Методика «Залежність від золота», дозволяє відобразити залежність емоцій від фінансового стану, але разом із тим, подолання даної залежності дарує свободу в емоційних проявах та надає можливість подальшого емоційного зростання через формування емоційних зав'язків з іншими і через вміння управляти яв класними емоціями, так і емоціями інших.

«Крок вперед» це методика, яка спрямована на усвідомлення індивідом того факту, що залежно від того які емоції він проявить в конкретній ситуації її фінал може бути абсолютно різним. Відповідно до цієї методики індивід вчиться прогнозуванню емоційних проявів, їх оцінці та керуванню емоціями в тому напрямі, який, на його думку є правильним.

Середня вікова категорія людей, не залежно від гендерної ознаки має прояв кризи ідентичності яка може провокуватись сумісними двома показниками – сімейним становищем та наявністю або відсутністю дітей. Зважаючи на це, керування емоціями дозволяє не лише будувати успішні стосунки з протилежною статтю, а й з дітьми. Розвиток емоційного інтелекту дозволяє краще розуміти емоції, які виражаються особами протилежної статі, партнером у випадку шлюбу, але вміння керувати власними емоціями,

дозволяє знаходити парам компромісні рішення, доходити згоди, досягати гармонії у стосунках.

Таблиця 3.16.

**Розділ пропонованої програми психокорекційної роботи
спрямованої на розвиток для подолання кризи ідентичності**

<i>№ з/п</i>	<i>Зміст корекційно–розвивального матеріалу</i>	<i>Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)</i>	<i>Спрямованість корекційної роботи</i>
4.Подолання кризи ідентичності за рахунок зростання емоційного інтелекту			
	<p>Подолання кризи ідентичності залежно від статі та рівня прибутку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ведення щоденника аналізу власних емоцій та емоцій оточуючих; - «Володар гори»; - «Залежність від золота»; - «Крок вперед». 	<p>Індивід усвідомлює наявну кризу ідентичності пов'язану із рівнем прибутку та задоволеності власним фінансовим становищем, подолати яку можна навчившись розпізнавати власні емоції, керувати ними і емоціями оточуючих</p>	<p>Усвідомлення наявної проблеми та прояву кризи ідентичності індивідом, усвідомлення гендерного та фінансового фактору як одного із факторів її прояву, первинні кроки до її подолання через розвиток ЕІ, зокрема внутрішнього ЕІ</p>

Коли ж мова стосується взаємодії з дітьми, високий рівень ЕІ дозволяє краще їх розуміти поки вони малі, і легше знаходити з ними спільну мову через розуміння та сприйняття їх емоцій. Крім того, досвід батьківства дозволяє індивіду сягнути нового рівня розвитку ЕІ, через покрокове зростання власного ЕІ при розвитку ЕІ дитини.

Саме маючи досвід батьківства можна проаналізувати як відбувається становлення ЕІ, і допомагаючи дитині зрозуміти власні емоції, батьки вчать розуміти емоції дитини, допомагають їй керувати ними, та можуть проаналізувати особливості розвитку ЕІ із віком як на власному досвіді, так і на досвіді дітей.

Для розвитку ЕІ, в даному випадку, є доцільним використання прийомів та методів визначених у таблиці 3.13. та 3.14., 3.15., але при подоланні кризи ідентичності в даному випадку варто звернутись до роботи в парах, крім індивідуальної роботи над розвитком ЕІ.

Таблиця 3.17.

**Розділ пропонованої програми психокорекційної роботи
спрямованої на розвиток для подолання кризи ідентичності**

<i>№ з/п</i>	<i>Зміст корекційно–розвивального матеріалу</i>	<i>Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)</i>	<i>Спрямованість корекційної роботи</i>
4. Подолання кризи ідентичності за рахунок зростання емоційного інтелекту			
	<p>Подолання кризи ідентичності залежно від наявних стосунків з протилежною статтю та наявності дітей:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ведення щоденника аналізу власних емоцій та емоцій оточуючих; - «Обмін ролями». - «Ти мені, я тобі». - «Не нашкодь». - «Подаруй емоцію». - Робота в парах із дитиною або партнером. 	<p>Індивід вчиться формувати сприятливе емоційне середовище для протилежної статі, партнера або родини при спілкуванні із дітьми, підвищує рівень власного ЕІ та ЕІ близьких людей через пряму взаємодію із ними та вплив на їх емоційний стан.</p>	<p>Усвідомлення наявної проблеми та прояву кризи ідентичності, яка зумовлена стосунками із протилежною статтю або складною взаємодією із дітьми. Подолання кризи ідентичності через зростання емоційного інтелекту, що дозволить створити сприятливе, в родині, емоційне середовище, в результаті чого криза буде подолана.</p>

Доцільним є використання наступних прийомів:

- «Обмін ролями».
- «Ти мені, я тобі».
- «Не нашкодь».
- «Подаруй емоцію».

Психокорекційна робота, як правило, носить індивідуальний характер при подоланні кризи ідентичності, але якщо першопричиною кризи є

стосунки із протилежною статтю або з дітьми, то можна звернутись до роботи в парах, попередньо запропонувавши індивіду застосувати перелічені прийоми при спілкуванні з партнером або з дитиною.

Методика «Обмін ролями» спрямована на те, щоб відчувати себе на місці іншого. Ця методика спрямована на розвиток зовнішнього ЕІ і дозволяє краще розуміти мотиви виникнення емоції інших, та керувати ними через прояв власних емоцій. При обміні ролями варто установити ряд правил, яких мають дотримуватись обидва індивіди, зокрема:

- необхідно визначити час, на який індивіди міняються ролями;
- встановити «табу» на питаннях, які можуть бути болісними і складним для обох індивідів, або навпаки, встановити гру без правил;
- навіть у випадку, що цілком можливо, якщо ситуація виходить із під контролю і доходить до переважання негативних емоцій, гру припиняти не можна до тих пір, поки індивіди не готові будуть перейти до обговорення ситуації яка склалась.

Приєм «Ти мені, я тобі» спрямований на те, щоб навчити індивіда дарувати позитивні емоції іншим, через прояв власних позитивних емоцій. Даний метод дозволяє зрозуміти на скільки важливий ЕІ, що подолання кризи ідентичності є можливим при переважанні позитивних емоційних проявів, які є запорукою позитивної, гармонічної атмосфери у стосунках із протилежною статтю, або взагалі в сім'ї, зокрема при спілкуванні з дітьми.

Методика «Не нашкодь» це методика, я є більше орієнтованою на взаємодію з дітьми, але разом з тим може використовуватись у партнерських стосунках між сімейними парами.

Методика передбачає оцінку емоційного стану партнера або дитини в конкретній ситуації, залежно від того, яка емоція в цій ситуації є переважаючою, індивід має проявити таку емоцію, яка не нашкодить дитині або партнеру, навпаки, дозволить емоційно підтримати того члена родини, який цього потребує. Дана методика орієнтована на керування емоціями інших, тобто на розвиток зовнішнього емоційного інтелекту. Зважаючи на

емоції оточуючих, зокрема в родині, індивід поступово налагоджує родинні стосунки, долаючи при цьому кризу ідентичності.

Приєм «Подаруй емоцію» це прийом, який спрямований на розвиток ЕІ через вміння керувати власними емоціями, внутрішній ЕІ, та усвідомлення впливу власного емоційного стану на емоційний стан оточуючих через ті емоції, які виражає індивід.

Головне завдання, яке стоїть перед індивідом, це дарувати оточуючим позитивні емоції, навіть тоді, коли таке бажання відсутнє.

За умови, що індивід веде щоденник спостережень за власними емоціями та емоціями оточуючих, він зможе побачити як, навіть, маючи негативний емоційний настрій і прояв, можна змінити власний емоційний стан, використовуючи прояви позитивних емоцій: усмішку, обійми, виконуючи дії, які сприяють прояву позитивних емоцій.

Висновки до третього розділу

1. Статистична обробка даних, отриманих за методикою «ОМЕІS-R» Дж. Адамса, дозволила нам класифікувати респондентів на чотири групи відповідно до станів ідентичності: дифузна ідентичність, прийнята ідентичність, мораторій ідентичності та досягнута ідентичність. Під час порівняльного аналізу особливостей психоемоційної сфери (за методиками Р. Бар-Она та «ЕмІн», автор – Д.В. Люсін) у кожній із цих груп із використанням однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) виявлено статистичні відмінності.

Аналіз зафіксованої міжгрупової дисперсії встановив, що відмінності в рівнях внутрішнього емоційного інтелекту між групами є статистично значущими. Респонденти, які досягли ідентичності, не тільки краще розуміють свої емоції, а й здатні ефективно керувати ними. Натомість, група з прийнятою ідентичністю також виявляє добре розуміння своїх емоцій, але не завжди може їх контролювати. Група «мораторій ідентичності» частково

усвідомлює свої емоції, але, ймовірно, відчуває труднощі в їхньому управлінні. І, нарешті, індивіди з «дифузною ідентичністю» або перебувають у кризі, що перешкоджає розумінню та управлінню емоціями, або не пройшли попередні етапи самоідентифікації.

Результати також демонструють, що міжособистісний інтелект є найбільш вираженим у групі з «досягнутою ідентичністю», у той час як група «з дифузною ідентичністю» демонструє найнижчий його рівень. Можна констатувати, що респонденти з досягнутою ідентичністю не тільки успішно розуміють і керують своїми емоціями, а й також ефективно сприймають, аналізують і керують емоціями інших. На противагу цьому, група «з дифузною ідентичністю» характеризується недостатньою здатністю розуміти й керувати своїми емоціями та емоціями оточуючих.

Виходячи з комплексного оцінювання адаптивності, регуляції стресу та загального настрою, встановлено, що група «з досягнутою ідентичністю» характеризується високим рівнем емоційної стабільності, задоволеністю життям і позитивним образом себе. Результати за всіма досліджуваними критеріями свідчать про високий рівень емоційного благополуччя й активне ставлення до життя. Натомість група «з дифузною ідентичністю» виявляє низькі показники за всіма критеріями, що свідчить про незадоволеність, пасивність та емоційну нестабільність, а отже, вказує на кризовий стан і потребу в підтримці.

Отримані результати демонструють також наявність кризового стану в групі «з дифузною ідентичністю», що проявляється в нерозумінні самого себе, нездатністю до контролю та самоконтролю, відсутністю цілей у житті та небажанням рухатися вперед. Група «з досягнутою ідентичністю» вирізняється активним ставленням до життя, високим рівнем контролю, самоконтролю та адаптивністю, що дає змогу постійно рухатися вперед.

2. Використовуючи авторську анкету діагностики соціально-демографічних даних, було виявлено закономірні чинники, які призводять до розвитку кризи ідентичності (вік, стать, сімейний стан, дохід, наявність

дітей) та визначено ступінь її прояву. Результати показують, що чоловіки старшого віку більш схильні до переживання кризи ідентичності, а також спостерігається негативна кореляція між матеріальним добробутом індивіда та інтенсивністю переживання кризи ідентичності. Слід зазначити, що чим довше людина проживає в країні без зміни звичного способу життя, тим менша ймовірність пережити кризу ідентичності. І навпаки, переїзд до іншої країни може спровокувати таку кризу.

3. Кореляційний аналіз між компонентами емоційного інтелекту та характеристиками ідентичності виявив наявність взаємозв'язку між емоційним інтелектом і проявами кризи ідентичності. Встановлено, що чим вищий рівень EI, тим швидше людина долає прояви кризи ідентичності.

4. Для дослідження питання стосовно того, які аспекти емоційного інтелекту можуть виступати життєвим ресурсом особистості в умовах кризи ідентичності, було побудовано структурну модель, де криза ідентичності виступатиме незалежною змінною. За допомогою регресійного аналізу було виявлено, яким чином одна або кілька змінних впливають на залежну змінну.

Результати моделювання підтвердили припущення про те, що емоційний інтелект може бути ресурсним потенціалом індивіда для подолання кризи ідентичності. Крім того, емоційний інтелект дозволяє людям швидше долати кризу і уникати її в майбутньому, або переживати її без особливих зусиль, оскільки адаптивність зростає паралельно з підвищенням рівня інтелекту.

5. На основі результатів емпіричного дослідження розроблено та запропоновано програму психологічної інтервенції для розвитку емоційного інтелекту під час кризи ідентичності, що може використовуватися як для групової, так і індивідуальної психокорекційної роботи.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз існуючих теоретичних підходів щодо проблеми емоційного інтелекту у функціонуванні особистості в період кризи ідентичності виявив різноманітні концепції, що описують цей психічний аспект. Загальна характеристика емоційного інтелекту визначає його як здатність ефективно сприймати та опрацьовувати емоційну інформацію, керувати власними та емоціями оточуючих. Визначено, що більшість сучасних теорій, які описують структуру та компоненти емоційного інтелекту, зводяться до теорії пірамід, а складовими його є: пізнання себе (усвідомлення власних емоцій, самовпевненість, самоповага, незалежність), навички міжособистісного спілкування (соціальна активність, емпатія, соціальна відповідальність), адаптивний потенціал й адаптивна властивість (розв'язання реальних проблем за непередбачуваних обставин), поведінкові реакції, спрямовані на керування стресовими ситуаціями та їх подолання (стресостійкість), переважаючий настрій. Встановлено, що незважаючи на важливість емоційного інтелекту в психології, його роль у формуванні та функціонуванні ідентичності особистості ще недостатньо досліджена. Науковий аналіз показує, що ідентичність розглядається як динамічна система з складною ієрархічною структурою, що розвивається протягом життя, як повага до себе та приналежність до соціальної категорії, як суб'єктивно набутий образ «Я», заснований на ставленні до навколишнього світу, та як внутрішній і суб'єктивний стан, що виражає відчуття стійкої системи та збереження «Я». Ідентичність відіграє ключову роль у формуванні та розвитку особистості, виступаючи критерієм соціалізації та успішності в сучасному світі. Показано, що криза ідентичності є фазою становлення особистості, під час якої індивід шукає своє місце та роль у суспільстві. Цей період спонукає індивіда до активних дій для подолання кризи через переосмислення життєвих цінностей та саморозвиток.

2. За допомогою розробленого психодіагностичного інструментарію емпірично досліджено прояв змістових характеристик емоційного інтелекту та ідентичності особистості. За результатами емпіричного дослідження, було виявлено та вивчено чотири стани ідентичності респондентів, у яких критичними були «досягнута ідентичність» та «дифузна ідентичність». Виявлено, що респонденти з досягнутою ідентичністю характеризуються високим рівнем задоволеності власним життям за рахунок високої продуктивності та працездатності, постійним прагненням до саморозвитку та самовдосконалення і стійкістю всіх емоційних складових ідентичності. Респонденти з «дифузною ідентичністю» характеризуються критично низькими показниками за всіма досліджуваними критеріями, що свідчить про прояв кризового стану особистісної ідентифікаційної системи. Респонденти з вираженими станами «мораторію» та «прийнятої ідентичності» характеризуються тим, що перебувають на етапі трансформацій ідентичності та спроможні до подолання кризових проявів, а відтак стан кризи ідентичності не фіксується.

3. З'ясовано індивідуально-психологічні індикатори структури емоційного інтелекту особистості залежно від стану ідентичності (дифузна, досягнута, прийнята та мораторій). Виявлено, що респонденти з «досягнутою ідентичністю» характеризуються високим рівнем усіх структурних компонентів емоційного інтелекту, достатньо високим рівнем адаптивності та подолання стресових станів, без переходу в кризовий стан, що сприяє постійному саморозвитку індивіда та його стійкій ідентичності в усіх аспектах життєдіяльності. Встановлено, що респонденти з «дифузною ідентичністю» виявляють протилежно низькі показники за всіма структурними компонентами емоційного інтелекту, характеризуються низькою здатністю розуміти власні емоції, нездатністю керувати ними, стримувати, виявляти залежно від зміни умов, у яких індивід перебуває. Цей показник свідчить про низьку адаптивність респондентів із «дифузною ідентичністю», що сприяє прояву кризи ідентичності, складності в її

подоланні через нездатність розуміти, аналізувати й сприймати власні емоції та керувати ними під час взаємодії з оточуючими. Результати порівняльного аналізу емоційного інтелекту в групах із «досягнутою» та «дифузною» ідентичностями виявили, що респонденти, які характеризуються «дифузною ідентичністю», демонструють статистично найнижчі показники контролю експресії, внутрішнього емоційного інтелекту, регуляції стресу, загального настрою, адаптивності та міжособистісного емоційного інтелекту.

4. Виявлено закономірні фактори, які провокують появу кризи ідентичності (вік, стать, сімейний стан, рівень прибутку, наявність дітей) та впливають на глибину даного прояву. Встановлено, що з віком у чоловіків зростає ймовірність кризи ідентичності, а також відмічено обернену залежність між рівнем доходу та матеріальним благополуччям індивіда й проявом кризи ідентичності. Також зазначено, що чим довше індивід проживає в одній країні і не змінює звичних умов проживання, тим нижчою є ймовірність прояву кризи ідентичності, в той самий час зміна країни проживання, може провокувати кризу.

5. Виявлено особливості впливу кризи ідентичності на трансформацію емоційного інтелекту особистості. На основі кореляційного аналізу встановлено, що респонденти з «дифузною» та «досягнутою ідентичністю» характеризуються різними кореляційними зв'язками між компонентами емоційного інтелекту та ідентичності. Так, у групі з «досягнутою ідентичністю» виявлено позитивні кореляційні зв'язки між усіма компонентами емоційного інтелекту та ідентичності. Зокрема встановлено, що високий рівень активності життєвого ставлення індивідів, задоволеності власним життям, стійкості емоційного стану та позитивне сприйняття себе справляють позитивний вплив на рівень внутрішнього та міжособистісного емоційного інтелекту, на адаптивність, здатність регулювати стрес і загальний настрій.

Встановлено також, що в групі з «дифузною ідентичністю» всі компоненти емоційного інтелекту мають зворотний зв'язок із показниками

ідентичності. Пасивне ставлення до життя негативно впливає на розвиток внутрішнього та зовнішнього емоційного інтелекту. Також пасивна життєва позиція негативно впливає на рівні адаптивності, здатність реагувати на стрес і долати його, та сприяє прояву загального негативного настрою.

Рівень тону життя в даній групі також має негативний вплив на здатність індивідів реагувати на стрес і регулювати його, на загальний настрій, адаптивність. У даній групі також зафіксовано переважаючий стан тривоги, який має негативний вплив на всі складові емоційного інтелекту.

Виявлено позитивні зв'язки між рівнем самосприйняття та внутрішнім і зовнішнім емоційним інтелектом. Результати показують, що за кризи ідентичності позитивне сприйняття себе сприяє розвитку емоційного інтелекту. Водночас негативне самосприйняття провокує розвиток стресу, і негативно впливає на загальний настрій.

Також встановлено, що респонденти з «досягнутою ідентичністю» характеризуються прямою залежністю між показниками емоційного інтелекту та їхніми смисложиттєвими орієнтаціями. Наявність мети у житті, «інтернальний локус контролю» та результативність життя позитивно впливають на здатність розуміти емоції інших, керувати ними, розуміти власні емоції та вміти керувати ними. У свою чергу, в групі респондентів із «дифузною ідентичністю» виявлено велику кількість негативних взаємозв'язків між показниками емоційного інтелекту та смисложиттєвими орієнтаціями.

6. Визначено окремі складові емоційного інтелекту, які є додатковим життєвим ресурсом, що активізується для подолання кризи ідентичності. Під час побудови моделі ресурсності емоційного інтелекту, виявили пряму залежність, яка свідчить про те, що здатність індивіда сприймати та аналізувати власні емоції, вміння керувати ними (внутрішній емоційний інтелект) прямо впливають на прояв стресу, здатність долати тривогу та зозволяє індивіду зберігати спокій, а також позитивно впливає на загальний настрій, знижуючи рівень прояву тривожних розладів. Паралельно

із цим, вміння контролювати власні емоції сприяє стійкому емоційному стану індивіда, що в свою чергу, дозволяє йому сприймати себе в позитивному аспекті, контролювати себе та свої дії, проявляти свідомий підхід до життя.

Зовнішній емоційний інтелект (здатність сприймати, аналізувати емоції інших та вміння керувати ними) має прямий зв'язок із проявом активно-пасивного життєвого ставлення, задоволеністю життям та життєвим тонусом. Як показали результати вміння встановлювати позитивні зв'язки з оточуючими спонукає індивіда до активної життєвої позиції, визначення життєвих цілей та активного руху вперед до їх досягнення в результаті чого фіксується високий рівень задоволеності власним життям.

7. Розроблено психологічну програму активізації потенціалу емоційного інтелекту в період кризи ідентичності. Програма спрямована на підвищення рівня емоційного інтелекту та його окремих складових, що робить подолання кризи набагато ефективнішим і швидшим, а також дозволяє уникнути можливих проявів кризи в майбутньому. Крім того, між зростанням емоційного інтелекту та подоланням кризи ідентичності ми прогнозуємо досягнення ідентичності, що визначатиме емоційну стійкість особистості, її здатність адекватно оцінювати стрес, вміння його регулювати, зменшувати вплив тривожності, що надасть можливість досягти емоційної стабільності.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні впливу емоційного інтелекту на різні життєві аспекти індивіда, зокрема на його емоційний стан та здатність долати стресові ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амплєєва О. М. Аналіз дослідження емоційного інтелекту в структурі професійної діяльності психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. №1(1). С. 11–16. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-1-1> (дата звернення: 01.11.2022).
2. Амплєєва О. М. Взаємозв'язок емоційного інтелекту з різними напрямками практичної психології. *Молодий вчений*. 2019. №2(66). С. 145–149. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-32> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Амплєєва О. М. Емоційний інтелект в структурі професійної діяльності психолога: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013. 20 с.
4. Амплєєва О. М. Особливості тренінгової програми з розвитку та підвищення емоційного інтелекту у студентів–психологів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2. С. 5–9.
5. Амплєєва О. М. Теоретична модель емоційного інтелекту як важливого компонента професійної діяльності психолога. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. №. 3. С. 3–9. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/3_2018/3.pdf (дата звернення: 01.11.2022).
6. Амплєєва О. М., Таранюк Г. Г. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та психологічної адаптації особистості до умов війни. *Габітус*. 2023. № 45. С.89–94. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2708/1/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).
7. Амплєєва О.М. Особливості тренінгової програми з розвитку та підвищення емоційного інтелекту у студентів–психологів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2. С. 5–9.

8. Амплєєва О.М. Теоретична модель емоційного інтелекту як важливого компоненту професійної діяльності психолога. *Вісник львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 2018. № 3. С. 3–9.

9. Амплєєва О.М., Таранюк Г.Г. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та психологічної адаптації особистості до умов війни. *Габітус*. 2023. № 45. С.89–94.

10. Амплєєва О.М. Взаємозв'язок емоційного інтелекту з різними напрямками практичної психології. *Молодий вчений*. Херсон. 2019. № 2 (66). С. 145–149.

11. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини і її діагностика: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук. Дніпро : Вид-во ДНУ, 2006. 336 с.

12. Аршава І. Ф., Носенко. Е. Л. Аспекти імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини : монографія. Дніпро : Вид-во ДНУ, 2008. 468 с.

13. Бабатіна С. І. Дослідження поняття «емоційного інтелекту» на почуття впевненості в собі. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2013. № 2. С. 24–25.

14. Бабатіна С. І. Синдром емоційного інтелекту і соціальна відповідальність у студентському віці. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 2. С. 84–92.

15. Бабяк О. Проблема емоційного інтелекту в психологічній науці. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. №1(16), 29–44. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i16.139>

16. Базика Є. Л. Феномен психофізіологічного стану емоційного інтелекту. *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. 2017. № 1. С. 89–95.

17. Балл Г. О. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність у контексті гуманізації освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 9. С. 1–7.

18. Берегова Н. П., Підганюк В. В. Дослідження «прокрастинації» як психологічного феномену. *Український психолого–педагогічний науковий збірник*. 2020. № 19. С. 10–13. URL: http://pedagogyviv.org.ua/zhurnaly/april_2020.pdf#page=10 (дата звернення: 01.11.2022)

19. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. *Психологічні студії Львівського ун–ту*. 2002. С. 20–23.

20. Белікова Ю. В. Концептуальні основи управління емоціями. *Український соціум*. 2015. № 1 (52). С. 23–33. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2015.01.023> (дата звернення: 01.11.2022)

21. Бикова С. В. Психологічна характеристика осіб з різним типом схильності до ризику. *Наукова і освіта*. 2010. № 9. С.25–29. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/9_2010/7.pdf (дата звернення: 01.11.2022)

22. Боровенська К.С. Четверик – Бурчак А.Г. The role of emotional intelligence in protecting against suicidal behaviour among adolescents *Український психолого–педагогічний науковий збірник*. 2021. № 22. С.5–10. http://pedagogyviv.org.ua/zhurnaly/march_2021.pdf#page=5 (дата звернення: 01.11.2022)

23. Боровенська К.С. Четверик – Бурчак А.Г. Longitudinal study of features of emotional intelligence in adolescence *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 1. С. 62–67. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.9>

24. Булах І. С. Психологія життєвих криз особистості: навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Нілан–ЛТД», 2015. 110 с.

25. Вайда Т. С. Емоційний інтелект як дисбалансне явища сучасного студентського життя. *Психологія та педагогіка*. 2016. № 2. С. 197–211.

26. Вайда Т. С. Рівень емоційного інтелекту на почуття впевненості в собі як компонент поведінки працівників ОВС та її профілактика під час професійної підготовки курсантів у ВНЗ МВС України. *Юридичний*

бюлетень. 2016. № 2. С. 197–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2016_2_22 (дата звернення 01.11.2022).

27. Варавічева В. І. Вплив рівня емоційного інтелекту на почуття впевненості в собі: проблеми і перспективи дослідження. *Матеріали міжнар. наук.–практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2021 р.* Київ. 2017. С. 133–136.

28. Воропаєва В.Г. Проблема кризи ідентичності в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2011. № 46. С. 84–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2011_46_8 (дата звернення 01.11.2022).

29. Виготський Л. С. Мислення та мовлення. https://pidru4niki.com/1221060537240/psihologiya/mislennya_movlennya (дата звернення 01.11.2022).

30. Гірченко О. Л. Особливості суб'єктивного психоемоційного сприймання психотравмуючих ситуацій. *Перспективи та інновації науки.* 2023. № 11(29). С. 464–474.

31. Гірченко О.Л., Глушков А.В., Смокова Л.С., Шеленкова Н.Л., Вдовіченко О.В. Особливості суб'єктивного психоемоційного сприймання психотравмуючих ситуацій. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2023. № 11(29) С. 464–474.

32. Горгота О. Формування особистості підлітка: сучасні реалії: матеріали *Всеукр. наук.–практ. конф., м. Хмельницький, 25 квітня 2018 р.* Видавництво Хмельницького інституту МАУП. 2018. С. 33–41.

33. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ : Vivat.2018. 512 с.

34. Дерев'яно С. П. Д 36 Психологія емоційного інтелекту: *Навчально-методичні рекомендації.* Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 80 с.

35. Дерев'яно С. П. Емоційний інтелект як чинник соціально–психологічної адаптації особистості до студентського середовища: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Чернігів. 2009. 192 с. URL :

<https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3463> (дата звернення 01.11.2022).

36. Дерев'янку С. П. Теоретико методологічні аспекти цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Херсон, 2015. № 1. С. 23–26.

37. Довгань О. Специфіка кризи ідентичності в юнацькому віці. *Психологія і суспільство*. 2004. № 2 (16). С. 144–150. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/29743> (дата звернення 01.11.2022).

38. Журавльова Л. П. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. *Наука і освіта*. 2009. № 1–2. С. 57–61. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13973> (дата звернення 01.11.2022).

39. Журавльова Л. П., Шпак М. М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 25. С. 85–88. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/19316> (дата звернення 01.11.2022).

40. Забаровська С. М. Програма тренінгу емоційної компетентності для практичних психологів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 47–50

41. Зарицька В. В. Необхідність розвитку емоційного інтелекту особистості в процесі її підготовки до професійної діяльності. *Вісник Одеського національного університету*. 2010. № 16. С. 13–24. URL: <http://psysocwork.onu.edu.ua/old/article/view/136186> (дата звернення 01.11.2022).

42. Зарицька В. В. Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Запоріжжя, 2012. 40 с.

43. Зарицька В. В. Саморегуляція емоцій в структурі емоційного інтелекту. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Психологія»*. 2010. № 6. С. 33–37.

44. Зарицька В.В. Методика дослідження емоційного інтелекту особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. №3. С. 37–41 URL:http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/part_2/9.pdf (дата звернення 01.11.2022).

45. Зелюк В. Формування емоційного інтелекту в контексті педагогіки А. С. Макаренка. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. 2012. № 9. С. 84–87.

46. Зливков В. Л. До проблеми дослідження ідентичності педагога. *Соціальна психологія*. 2007. № 2. С. 127–139.

47. Зубенко А. С. Особистісна ідентичність як філософська проблема і результат світоглядних та соціальних трансформацій. *Науковий вісник*. 2004. № 16. С. 31–36.

48. Іванух В. А. Психологічні чинники розвитку емоційного інтелекту. *Психологічні проблеми сучасності: тези X науково–практичної конференції студентів та молодих вчених: матеріали міжнар. Наук.–практ., м. Львів. 2021. С. 24–26.*

49. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 230 с. URL: <http://www.disslib.org/stanovlennja-osobystisnoyi-identychnosti-v-rannomu-junatskomu-vitsi.html> (дата звернення 01.11.2022).

50. Карпенко Є. В. Емоційний інтелект як фактор особистісного життєздійснення. *Психологічні перспективи*. 2017. № 30. С. 50–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2017_30_7 (дата звернення 01.11.2022).

51. Карпенко Є. В. Методологічні настанови щодо вивчення емоційного інтелекту в парадигмі позитивної психотерапії. *Психологія особистості*. 2014. № 1 (5). С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Po_2014_1_11 (дата звернення 01.11.2022).

52. Карпенко Є.В. Емоційний інтелект у дискурсі життєздійснення особистості: монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 436 с. URL: <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/7123> (дата звернення 01.11.2022).

53. Карпенко Є.В. Сучасні вектори дослідження емоційного інтелекту особистості. *Психологія і особистість*. 2019. №1 (15). С. 60–72 URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12661/1/Karpenko.pdf> (дата звернення 01.11.2022).

54. Кас'янова С.Б. Емоційний інтелект як індикатор психічного стану. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 28–32. URL: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2018/7.pdf (дата звернення 01.11.2022).

55. Кас'янова С.Б. Роль емоційного інтелекту в розвитку лідерських якостей особистості. *Психологічні перспективи*. 2018. № 31. С. 118–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2018_31_12 (дата звернення 01.11.2022).

56. Кириленко Т. С., Давискиба І. П. Емоційні переживання в процесі самореалізації особистості. *Наука і освіта*. 2010. № 9. С. 71–74. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/9_2010/18.pdf (дата звернення 01.11.2023).

57. Колісник Л. О. Проблема діагностики емоційного інтелекту. *Проблеми сучасної психології*. 2014. № 26. С. 278–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_26_24 (дата звернення 01.11.2022).

58. Кононенко О.І. Теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій особистості в психології. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. №7 (16). [https:// article/n/teoretichni-pidhodi-do-rozuminnya-fenomenu-tsinnisnih-orientatsiy-osobistosti-u-robotah-vitchiznyanih-ta-zarubizhnih-naukovtsiv](https://article.n/teoretichni-pidhodi-do-rozuminnya-fenomenu-tsinnisnih-orientatsiy-osobistosti-u-robotah-vitchiznyanih-ta-zarubizhnih-naukovtsiv) (дата звернення 01.11.2022).

59. Косікова Є. В. Особистісні чинники емоційного інтелекту студентів молодших курсів навчання. *Актуальні проблеми психології*. 2015. № 18. С. 12–23.

60. Кострікіна Г. В. Формування емоційного інтелекту як складова підвищення кваліфікації державних службовців: кваліфікаційна робота: спец.

281 «Публічне управління та адміністрування». Житомир, 2023. 41 с. URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/13345> (дата звернення 01.11.2022).

61. Костюк А. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 2 (1). С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2014_2%281%29__17 (дата звернення 01.11.2022).

62. Краєва О.А. Проблема кризи ідентичності в період нормативної кризи підліткового віку. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. № 1 (52). С.46–50. URL: <http://pptp.kubg.edu.ua/images/2016/1/11.pdf> (дата звернення 01.11.2022).

63. Кузікова С. Б., Щербакова І. М. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: збірник наук. праць за ред. С.Б. Кузікової, І.М. Щербакової. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2016. 300 с.

64. Куценко Я. М. Емоційний інтелект : проблеми діагностики. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 14. С. 417–426. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%p> (дата звернення 01.11.2022).

65. Куценко Я.М. Емоційний інтелект : проблеми діагностики. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2019. № 14. С. 65. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%p>

66. Кононенко О.І., Бозоян М.А., Царенок Л.Б., Коваленко В.О. Смысловиттєві орієнтації та резильєнтність особистості як її ресурсні характеристики у сучасному соціумі. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2021. № 3 (56). С. 122–133.

67. Кононенко О.І., Кононенко А.О., Крошка К.І., Базика Є.Л. Життєстійкість та ціннісні орієнтації особистості як психологічні ресурси її психологічного здоров'я. *Наукові перспективи*. 2023. № 9 (39). С. 565–575.

68. Ларін Д. Значення релігії у працях Зігмунда Фрейда в конексті «відкритої психологічної кризи». *Молодий вчений*. 2019. № 9 (61). С. 310–313.

URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4021> (дата звернення 01.11.2022).

69. Льошенко О.А. Аналіз особливостей емоційного інтелекту у студентської молоді. *Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. Дрогобицького держ. педагогічного ун-ту ім. Івана Франка*. Дрогобич, 2015. № 35. С. 263–275.

70. Люсин Д.В. Сучасні уявлення про емоційний інтелект. Соціальний інтелект. Теорія, вимір, дослідження. Під. ред. Д.В. Ушакова, Д.В. Люсіна. М., 2004. С. 29–30.

71. Лящ О. Генеза емоційного інтелекту в юнацькому віці : дис. ... док. наук з псих. : 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2021. 458 с.

72. Мазоха І. Аналіз проблеми емоційного інтелекту як особистісного ресурсу. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи*. 2020. № 13. С. 100–104.

73. Максименко С. Д. Загальне поняття про особистість та її структуру. *Особистість в психологічних дослідженнях : тексти / упоряд. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя*, 2005. С. 131–144.

74. Максименко С. Д. Особистість починається з любові. *Особистість в психологічних дослідженнях : тексти. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя*, 2005. С. 159–169

75. Максьом К. В. Соціально–психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинник запобігання булінгу: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2020. 20 с.

76. Максьом К.В. Емоційний інтелект: основні концептуальні підходи та структурна модель соціально–психологічного феномену. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. 2018. № 14. С. 348–355. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i14/42.pdf> (дата звернення 01.11.2022).

77. Марченко А. О. Емоційний інтелект як чинник ефективності управлінської професійної діяльності: автореф. дис. канд. психол. наук. Харків, 2014. 20 с.

78. Марченко А. О. Поняття емоційного інтелекту: теоретико–психологічні підходи, дефініції і структура. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. № 20. С. 172–174.

79. Матвійчук О., Краєва О. Проблема формування ідентичності в підлітковому віці у контексті розвитку творчої особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 65 (1). С. 64–71. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-65-1-64-71> (дата звернення: 29.10.2022)

80. Матійків І. М., Ковальчук З. Я. Професійна майстерність психолога: навч.–метод. Посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 340 с.

81. Мельник О. Емоційний інтелект і критичне мислення. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2009. № 12. С. 122–131.

82. Мирошник О. Г. Рефлексивні процеси й емоційний інтелект у ранньому юнацькому віці. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 5. С.143–147.

83. Мирошник О. Онтогенетичні аспекти рефлексивності особистості у вимірах культурно–історичного підходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. № 2. С. 42–47.

84. Могиляста С. М. Аналіз теоретичних підходів до дослідження емоційного інтелекту особистості. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України : Психологія обдарованості*. 2018. № 14. С. 362–369.

85. Могиляста С. Розвиток емоційного інтелекту старшокласника: методика і результати дослідження. *European humanities studies: State and Society*. 2020. № 2. С. 74–95.

86. Моргун В. Ф. Емоційний інтелект у багатовимірній структурі особистості. *Постметодика*. 2010. № 6. С.2–14.

87. Москаленко В. В., Максьом К. В. Емоційний інтелект : характеристика феномену та його структурні складові. *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості*. 2019. № 25. С. 203–210.

88. Наконечна О. В. Структура емоційного інтелекту соціальних педагогів та соціальних працівників. *Національний університет біоресурсів і природокористування України «Young Scientist»*. 2017. № 6 (46). С.260–263.

89. Науменко О.С. Соціальний та емоційний інтелект як складові соціальної обдарованості. *Вісник Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України Психологія обдарованості*. 2012. № 8. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 262 с.

90. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.

91. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. *Психологія і суспільство*. 2004. № 4 (18). С. 95–109.

92. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія*. 2012. № 20(9/1). С. 116–123.

93. Носенко Е. Л., Аршава І. Ф. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості. Дніпро : ДНУ, 2010. 261 с.

94. Носенко Е. Л., Аршава І. Ф., Кутовий К. П. Форми відображеної оцінки емоційної стійкості та емоційної розумності людини: монографія. Дніпро : Інновація, 2011. 178 с.

95. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційна розумність як детермінанта успішності життєдіяльності людини і шляхи її операціоналізації. *Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія*. 2000. № 6. С. 3–9.

96. Носенко Е. Л., Четверик–Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху: монографія. Київ : Освіта України, 2016. 182 с.

97. Носенко Е. Л., Четверик–Бурчак А. Г. Курс лекцій з дисципліни «Теорія емоційного інтелекту» із завданнями для самоконтролю. Дніпро : ДНУ, 2016. 113 с.

98. Носенко Е. Л., Четверик–Бурчак А.Г. Роль особистісних настанов у формуванні емоційного інтелекту як чесноти. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Психологія.* 2011. № 47. С. 161–167.

99. Опанасюк І. В. Психологічна сутність феномену «емоційний інтелект». Збірник наук. праць : філософія, соціологія, психологія. Івано–Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун–т ім. Василя Стефаника», 2013. № 18. 213 с.

100. Папуча М.В. Психологія людини Л. С. Виготський та сучасна наука : Збірник статей за редакцією М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. № 2-3. 419 с.

101. Параскевова К. Г. Емоційний інтелект як чинник регуляції емоційно–мотиваційної сфери особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2015. 17 с.

102. Піонтковська Д. В. Історичний екскурс основних наукових підходів вивчення феномена «ідентичність» у зарубіжній психології. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2016. № 41 (86). С. 73–75.

103. Подофей С. О. Емоційний інтелект та особливості його становлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки.* 2019. № 1 (3). С. 260–265.

104. Поліщук Р. М. Криза ідентичності в умовах глобалізації та посилення інформаційно–комунікативних процесів. Голов. ред. Д. В. Яковлев; відпов. секретар І. В. Шамша; *Міністерство освіти і науки*

України; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2017. № 19. С. 70.

105. Прахова С. А., Макаренко Н. М. Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини. *Psychological journal*. 2020. № 6 (2), С. 134–142.

106. Приймаченко, О. М. Особливості емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених чоловічої статі : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2020. 25 с.

107. Проблема розвитку в психології особистості : навч. посібн. За ред. М. В. Папуча, М. М. Наконечна. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 52 с.

108. Психологія особистості: Словник–довідник. За ред. П. П. Горностаєва, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.

109. Пудріна Т. С. Захисні механізми як засіб соціально–психологічної адаптації. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. № 1. С. 77–82.

110. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект як особистісний чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 1(157). С. 162–165.

111. Ракітянська Л. П. Генезис та сучасний зміст концепту «емоційний інтелект». *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. № 66. С. 170–174.

112. Ракітянська Л. Сутність та зміст поняття «емоційний інтелект». *Вісник Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка) № 4 (63)*. 2018. С. 35–40.

113. Рушук Ю. Л. Психологічні особливості прояву емоційного інтелекту на почуття впевненості в собі у студентів–психологів. *Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 5 (11). С. 12–23.

114. Савчук М. Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5608> (дата звернення: 01.10.2022).
115. Саннікова О. П. Емоційність у структурі особистості. Одеса : Хорс, 1995. 334 с.
116. Санько К. О. Особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та відчуття успішності сучасної молоді. Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець–Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець–Подільський. 2016. Т. 34. С. 483–494. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/157348/156587> (дата звернення: 01.10.2022).
117. Середницька І. Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентській молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2005. 287 с.
118. Середницька І. Я. Психологічні особливості осіб з різним рівнем і типом кризи ідентичності. *Наука і освіта*. 2004. № 6–7. С. 261–264.
119. Смокова Л.С., Коваленко В.С. Методи дослідження кризи ідентичності: досвід закордонних та вітчизняних вчених. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково–практичної конференції*. Львів. 2019. С. 266–269.
120. Сохань, Л. В., Єрмакова, І. Г., Несен, Г. М. Життєва компетентність особистості. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
121. Темрук О., Колісник Л. Проблема емоційного інтелекту на сучасному етапі розвитку психологічної думки. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2014. № 33. С. 207–223.

122. Титаренко Т. М. Життєві завдання особистості як соціальнопсихологічний чинник моделювання майбутнього. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2007. №16 (19). С. 304–311.
123. Титаренко Т. М. Життєві кризи особистості. Основи практичної психології. За ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Київ : Либідь, 1999. С. 155–168.
124. Титаренко Т. М. Життєві кризи: технології консультування. Київ : Главник, 2007. Част. I. 144 с.
125. Ткалич М.Г. Емоції та резилієнтність особистості у складних життєвих обставинах. *Журнал сучасної психології: науковий журнал. Видавничий дім «Гельветика»*. 2023. № 2 (29). С. 70–75 DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-2-8>
126. Федорчук В. М. Емоційна компетентність психолога. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2012. № 17. С. 623–630.
127. Чебикін О. Емоційний інтелект, його пізнавально–мисленнєві ознаки та функції. *Наука і освіта*. 2020. № 1. С. 19–28.
128. Чебикін О. Я. Становлення емоційної зрілості особистості: монографія. Під ред. О. Я. Чебикін, І. Г. Павлова. Одеса : СВД Черкасов, 2009. 232 с.
129. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с.
130. Чернявська Т. П. Емоційна компетентність як основа професійної успішності. *Психологія та соціальна робота*. 2022. № 1–2(52–53) С. 131–138. URL: <https://doi.org/10.18524/2707-0409.2022.1-2.286680> (дата звернення: 01.11.2022).
131. Чернявська Т. П. Емоційний інтелект як ресурс конкурентоспроможності у спортивній ігровій діяльності. *Спортивні ігри*. 2022. № 2(24). С. 82–90. URL: <https://doi.org/10.15391/si.2022-2.9> (дата звернення: 01.11.2022).

132. Четверик–Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як інтегративна властивість особистості. Психолінгвістика у сучасному світі – 2013: *матеріали VIII міжнародної наук.–практ. конф., м. Переяслав–Хмельницький*, 18–19 жовт. 2013. С. 73.

133. Четверик–Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як чинник успішності вирішення головних життєвих завдань. *Психолінгвістика*. 2013. № 14. С. 163–184.

134. Четверик–Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Дніпро, 2015. 187 с.

135. Четверик–Бурчак, А. Г., & Матях, В. (2020). Features of experiencing guilt in people with different levels of personal maturity. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. A Series of «Psychology»*, (68), 23–30. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2020-68-03>

136. Чудновський В. Л. Проблема становлення життєво важливих орієнтаційних принципів особистості. *Психологічний журнал, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2017. № 25 (6). С. 5–11.

137. Шпак М. Емоційний інтелект у контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1. С. 282–288.

138. Шпак М. Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2020. №10 (55). С. 125–134.

139. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України: за ред. академіка С. Д. Максименка*. Київ : Ніка–Центр, 2010. С. 378–387.

140. Ярова О. О., Смокова Л. С. Трансформація ідентичності в ситуації кризи і її вплив на психологічні особливості особистості студентів психології. *Секція «Факультету психології та соціальної роботи». Підсекції, «Психологія», «Соціальна робота», «Педагогічні науки»: матеріали до 79-ї*

звітної студентської наук. конф. м. Одеса. 24–28 квіт. 2023 р. редкол.: Л. М. Дунаєва, Л.С. Смокова, У.В. Варнава. ОНУ. Одеса, 2023. С. 270–275.

141. Ярова О. О., Смокова Л. С. Трансформація ідентичності в ситуації кризи і її вплив на психологічні особливості особистості студентів психології *Матеріали до 79-ї звітної студентської наукової конференції. Секція «Факультету психології та соціальної роботи». Підсекції, «Психологія», «Соціальна робота», «Педагогічні науки» 24–28 квітня 2023 р.* Редкол.: Л. М. Дунаєва, Л.С. Смокова, У.В. Варнава. Одеса : ОНУ, 2023. С. 270–275.

142. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навч. посіб. Київ : Либідь, 1996. 264 с.

143. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції : Активне соціально–психологічне навчання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 679 с.

144. Ящук І. Формування життєво компетентної особистості : навч. посіб. Хмельницький : Видавництво Хмельницького гуманітарно–педагогічного інституту, 1999. 54 с.

145. Afanasenko, L.A., Oliinyk, O.O., Tkalych, M.H., Guba, N.O., Gnevasheva, V.A. (2021) Formation Mechanisms of Emotional Intelligence of a Future Psychologist in the Context of Vocational Education. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, Vol. 9, № 5, pp. 423–431 <https://doi.org/10.6000/2292–2598.2021.09.05>.

146. Babiak O. et al. Emotional intelligence of schoolchildren in the educational process. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2023. №14(1). P. 14–29. URL: <https://edusoft.ro/brain/index.php/brain/article/view/1355> (date of access: 01.08.2023).

147. Babiak, O., Sytnik, S., Zharovska, O., Kondratieva, I., Smokova, L., & Varnava, U. Emotional Intelligence of Schoolchildren in the Educational

Process. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 2023. №14 (1), 14–29. <https://doi.org/10.18662/brain/14.1/404>

148. Bar-On R. Emotional intelligence: An integral part of positive psychology. *South African Journal of Psychology*. 2010. № 40(1). P. 54–62. URL: <https://doi.org/10.1177/008124631004000106> (date of access: 01.11.2022).

149. Bar-On R. Emotional Quotient Inventory: A measure of emotional intelligence. New York : Multi-Health System, 2008. 36 p.

150. Bar-On R. The Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Rationale, description, and summary of psychometric properties. *Measuring emotional intelligence: Common ground and controversy* / ed. by G. Geher. New York, 2004. P. 42–111.

151. Borovenska K. S. Chetveryk-Burchak A. G. The role of emotional intelligence in protecting against suicidal behavior among adolescents. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. № 22, 2021. С.5–10. http://pedagogylviv.org.ua/zhurnaly/march_2021.pdf#page=5

152. Borovenska K. S. Chetveryk-Burchak A. G. THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN PROTECTING AGAINST SUICIDAL BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. № 22, 2021. С.5–10. http://pedagogylviv.org.ua/zhurnaly/march_2021.pdf#page=5

153. Borovenska K., Chetveryk-Burchak A. H. Longitudinal study of features of emotional intelligence in adolescence *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, No 1, 2022, С.62–67. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.9>

154. Borovenska K., Chetveryk-Burchak A. H. Longitudinal study of features of emotional intelligence in adolescence *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, No 1, 2022, С.62–67. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.9>

155. Brain Structure Links Loneliness to Social Perception / R. Kanai et al. *Current Biology*. 2012. Vol. 22(20). P. 1975–1979. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2012.08.045> (date of access: 01.11.2022).
156. Ciarrochi J., Mayer J. D. The key ingredients of emotional intelligence interventions: similarities and differences. *Applying emotional intelligence: Practional guide* / ed. by J. D. Mayer, J. Ciarrochi. New York, 2007. P. 144–156.
157. Conte J. M. A review and critique of emotional intelligence measures. *Journal of Organizational Behavior*. 2005. Vol. 26(4). P. 433–440. URL: <http://dx.doi.org/10.1002/job.319> (date of access: 01.11.2022).
158. Corr P. J. Reinforcement sensitivity theory and personality. *Neuroscience and Behavioral Reviews*. 2004. Vol. 28(3). P. 32–317. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.neubiorev.2004.01.005> (date of access: 01.11.2022).
159. Côté S., Gyurak A., Levenson R. W. The ability to regulate emotion is associated with greater well-being, income, and socioeconomic status. *Emotion*. 2010. Vol. 10(6). P. 923–933. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/a0021156> (date of access: 01.11.2022).
160. Cyberbullying victimization, selfesteem and suicidal ideation in adolescence: Does emotional intelligence play a buffering role? / N. Extremera et al. *Frontiers in Psychology*. 2018. Vol. 9. P. 367. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00367> (дата обращения: 01.11.2022).
161. Development of emotional intelligence: Towards a multi-level investment model / M. Zeidner et al. *Human Development*. 2003. Vol. 46(2–3). P. 69–96. URL: <https://doi.org/10.1159/000068580> (date of access: 01.11.2022).
162. Drigas A. S., Papoutsi C. A new layered model on emotional intelligence. *Behavioral Sciences (Basel)*. 2018. Vol. 8(5). P. 45. URL: [10.3390/bs8050045](https://doi.org/10.3390/bs8050045) (date of access: 01.11.2022).
163. Elipe P. et al. Perceived emotional intelligence as a moderator variable between cybervictimization and its emotional impact. *Frontiers in Psychology*.

2015. Vol. 6. Article 486, 11 p. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00486> (date of access: 01.11.2022).

164. Ekman P. Darwin and facial expression: Century of research in review. CA: Malor Book, 2006. 273 p.

165. Ferro A. (Ed). Contemporary Bionian theory and technique in psychoanalysis , (pp. 176–216). New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group. 2018. <https://doi.org/10.4324/9781315743783-7> (date of access: 01.11.2022).

166. Fiori M. A new look at emotional intelligence: A dual–process framework. *Personality and Social Psychology Review*. 2009. Vol. 13(1). P. 21–44. URL: <https://doi.org/10.1177/1088868308326909> (date of access: 01.11.2022).

167. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligence. New York : Basic Books, 2011. 528 p.

168. Goleman D. Emotional intelligence. London : Bloomsbury Publishing, 1996. 369 p.

169. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.

170. Goleman D. Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. New York : Bantam Books, 2006. 416 p.

171. Goleman D. Why it can matter more than IQ. New York: Bantam Books, 2006. 384 p.

172. Goleman D. Working with emotional intelligence. London: Bloomsbury Paperbacks, 2000. 394 p.

173. GomezLeal R. et al. The relationship between the three models of emotional intelligence and psychopathy: a systematic review. *Frontiers in Psychiatry*. 2018. Vol. 9. Article 307, 11 p. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00307> (date of access: 01.11.2023).

174. Griffith M. S. Workplace bullying: responding with some emotional intelligence. *European Journal of Manpower*. 1999. Vol. 20(1/2). P. 176. URL: <https://doi.org/10.1108/01437729910268641> (date of access: 01.11.2023).

175. Hornung O., Dittes S., Smolnik S. When emotions go social – Understanding the role of emotional intelligence in social network use. *Twenty-six European Conference on Information Systems (ECIS2018)*. Portsmouth, UK. 2018. 11 p. URL: https://web.archive.org/web/20200324133637id_/https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1039&context=ecis2018_rfp (дата обращения: 01.11.2022).

176. Karle K. N. et al. Neurobiological correlates of Emotional Intelligence in voice and face perception networks. *Social and Affective Neuroscience*. 2018. Vol. 13(2). P. 233–244. <https://doi.org/10.1093/scan/nsy001> (date of access: 01.11.2022).

177. La relación del Test de Inteligencia Emocional de la Fundación Botín (TIEFBA) con el ajuste personal y escolar de adolescentes españoles / P. Fernández–Berrocal et al. *Revista de Psicodidáctica*. 2018. Vol. 23(1). P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.1016/j.psicod.2017.07.001> (date of access: 01.11.2023).

178. MacCann C., Roberts R. D. New paradigms for assessing emotional intelligence: Theory and data. *Emotion*. 2008. Vol. 8(4). P. 540–551. URL: <https://doi.org/10.1037/a0012746> (date of access: 01.11.2022).

179. Martins A., Ramalho N., Morin E. A comprehensive meta-analysis of the relationship between Emotional intelligence and health. *Personality and Individual Differences*. 2010. Vol. 49(6). P. 554–564. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.05.029> (date of access: 01.11.2022).

180. Mayer J. D. A field guide to emotional intelligence. *Emotional intelligence in everyday life* / ed. by J. P. Ciarrochi, J. P., Forgas, J. D. Mayer. Philadelphia, 2001. P. 3–24.

181. Mayer J. D. A tale of two visions: Can a new view of personality help integrate psychology? *American Psychologist*. 2005. Vol. 60(4). P. 294–307. URL:

<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.60.4.294> (date of access: 01.11.2022).

182. Mayer J. D. Emotion, intelligence, emotional intelligence. *The handbook of affect and social cognition* / ed. by J. P. Forgas. New Jersey, 2000. P. 410–431.

183. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. Emotional Intelligence. New ability or eclectic traits? *American Psychologist*. 2008. Vol. 63(6). P. 503–517. URL: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.63.6.503> (date of access: 01.11.2022).

184. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. MSCEIT – Mayer–Salovey–Caruso Emotional Intelligence Test. Users Manual. Toronto: Multi–Health Systems, 2002, 14 p. URL: <https://humancapitaltalent.co.za/wp-content/uploads/2018/11/MSCEIT-Personal-Summary-Report.pdf> (дата обращения: 01.11.2022).

185. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. TARGET ARTICLES: Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15(3). P. 197–215. URL: https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02 (date of access: 01.11.2022).

186. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D., Sitarenios G. Emotional intelligence as a standard intelligence. *Emotion*. 2001. Vol. 1(3). P. 232–242. URL: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1528-3542.1.3.232> (date of access: 01.11.2022).

187. Miners, C. T. H., Côté, S., Lievens, F. Assessing the validity of emotional intelligens measures. *Emotion Review*. 2018. Vol. 10(1). P. 87–95. URL: <https://doi.org/10.1177/1754073917693688> (date of access: 01.11.2022).

188. Razjouyan K. et al. The relationship between emotional intelligence and the different roles in cyberbullying among high school students in Tehran. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*. 2018. Vol. 3(12). Article e11560, 6p. URL: <https://doi.org/10.5812/ijpbs.11560> (date of access: 01.11.2022).

189. Roberts R. D., Zeidner M., Matthews G. Does emotional intelligence meet traditional standards for an intelligence? Some new data and conclusions. *Emotion*. 2001. Vol. 1(3). P. 196–231. URL: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1528-3542.1.3.196> (date of access: 01.11.2022).
190. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*. 1990. № 9(3). P. 185–211. URL: <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG> (date of access: 01.11.2022).
191. Salovey P., Mayer J. D., Caruso D. The positive psychology of emotional intelligence. *The handbook of positive psychology* / ed. by C. Snyder, S. Lopez. New York, 2002. P. 159 –171.
192. Salovey P., Sluyter. D. J. Emotional development and emotional intelligence: Educational implications. New York : Basic Books, 1997. 288 p.
193. Scherer K. R. Componential emotion theory can inform models of emotion competence. *The Science of Emotional Intelligence: Knowns and Unknowns* / ed. by G. Matthews, M. Zeidner, R. D. Roberts. New York, 2007. P. 26–101.
194. Schutte N. S. et al. A meta-analytic investigation of the relationship between emotional intelligence and health. *Personality and Individual Differences*. 2007. Vol. 42(6). P. 921–933. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.09.003> (date of access: 01.11.2022).
195. Self- and other-focused emotional intelligence: development and validation of the Rotterdam Emotional Intelligence Scale (REIS) / K.A. Pekaar et al. *Personality and Individual Differences*. 2018. Vol. 120. P. 222–223. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.08.045> (date of access: 01.11.2022).
196. Smokova L. et al. Socio-Psychological Factors in the Development of Emotional Intelligence of Drug Addicts. *International Journal of Statistics in Medical Research*. 2023. №12. P. 33–42. URL: <https://doi.org/10.6000/1929-6029.2023.12.05> (date of access: 01.08.2023).

197. Smokova, L., Zhylin, M., Mendelo, V., Kyrylishyna, M., & Danilova, O. Socio–Psychological Factors in the Development of Emotional Intelligence of Drug Addicts. *International Journal of Statistics in Medical Research*, 2023. №12, 33–42. (індексується базою Scopus). <https://doi.org/10.6000/1929–6029.2023.12.05>
198. Social and emotional learning for success school performance / Zins J. E. et al. *Emotional Intelligence: Knowns and Unknowns* / ed. by G. Matthews, M. Zeidner, R. D. Roberts. New York, 2007. P. 95–376.
199. Spearman C. The ability of man. New York : Macmillan, 1927. 484 p.
200. Tapia M., Marsh G. E. A validation of the emotional intelligence inventory. *Psicothema*. 2006. Vol. 18. P. 55–58. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED482455> (date of access: 01.11.2022).
201. Tkalych, M. Content, structure and dynamics of personality values profile. Integrative personal psychology : collective monograph. Lviv : Liha–Pres, 2020., pp. 38–54 Індексція : SENSE DOI: 10.36059/978–966–397–208–4/38–54
202. Zeidner M., Matthews G., Roberts R. D. What we know about emotional intelligence: How it affects learning, work, relationships, and our mental health. London : A Bradford book, 2009. 464 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Етапи дослідження впливу стану кризи особистості на рівень емоційного інтелекту

Етапи	Інструментарій	Мета
1. Характеристика компонентів ідентичності.	<p>- Методика OMEIS-R (Дж. Адамс);</p> <p>- Методика «Хто Я?» (М. Кун);</p> <p>- Методика визначення домінуючого стану: скорочений варіант (Л.В.Куликов).</p> <p>Шкали: «дифузна ідентичність», «прийнята ідентичність», «мораторій ідентичності», «досягнута ідентичність», «Я соціальний», «Я комунікативний», «Я матеріальний», «Я фізичний», «Я діяльний», «Я перспективний», «Я рефлексивний».</p> <p>«Ак»: «активно–пасивне ставлення до життєвої ситуації»,</p> <p>«То»: «тонус: високий – низький»,</p> <p>«Сі»: «спокій – тривога»,</p> <p>«Ус»: «стійкість та нестійкість емоційного тону»,</p> <p>«Уд»: «задоволеність–незадоволеність життям»,</p> <p>«По»: «позитивний – негативний образ самого себе».</p>	<p>Визначення особливостей компонентів «Его»-ідентичності.</p> <p>Дослідження особливості та характеристик прояву кризи ідентичності особистості, а також розділення групи за ознакою наявності кризи ідентичності (дифузна ідентичність, досягнута ідентичність).</p>
2. Індивідуально-психологічні особливості рівня емоційного інтелекту в (групах опитуваних) з різним станом ідентичності.	<p>-Методика «ЕмІн» (Д.В. Люсін);</p> <p>-«Самоактуалізація» EQ Р. Бар - Она.</p> <p>Шкали: «усвідомлення чужих емоцій», «управління емоціями інших», «розуміння власних емоцій», «керування власними емоціями», «контроль експресії», «внутрішньоособистісний інтелект (самоповага, незалежність, асертивність, самоповага, самоактуалізація)»; «міжособистісний інтелект (співчуття, відповідальність, навички міжособистісного спілкування)»; «адаптивність (тестування реальності, гнучкість, навички розв’язання проблем)».</p>	<p>Виділення індивідуально-психологічних індикаторів, функціонування структур емоційного інтелекту у групах респондентів із дифузною та досягнутою ідентичностями.</p> <p>Визначити ресурсність емоційного</p>

	<ul style="list-style-type: none"> -Управління стресом (толерантність до стресових ситуацій, контроль над імпульсивністю); -Переважаючий настрій (рівень оптимізму, щастя). 	інтелекту в прояві кризи ідентичності.
3.Особливості смисложиттєвих орієнтацій і самоставлення респондентів.	<ul style="list-style-type: none"> - Опитувальник смисложиттєвих орієнтацій «СЖО» Д.О. Леонтьєва. - Методика діагностики самоставлення респондента до самого себе (Опитувальник ОСО В.В. Століна та С.Р. Пантелеєва). <p>Шкали: «глобальне самоставлення», «самоставлення, що ґрунтується на самоповазі та аутосимпатії», «рівень конкретних дій (або готовності до них)», «цілі в житті», «емоційна насиченість життя», «результативність життя», «локус контролю - «Я», «локус контролю - «Життя», «показник ОЖ».</p>	Створення регресійної моделі, яка підказує рівень емоційного інтелекту в період кризи ідентичності на основі смисложиттєвих орієнтацій і самоставлення.
3. Адаптація програми психологічної інтервенції та підтримки особистості в період кризи ідентичності з урахуванням впливу емоційного інтелекту.	<ul style="list-style-type: none"> - Методика «ЕмІн» (Д.В. Люсін); - «Самоактуалізація» EQ Р. Бар-Она; - Методика OMEIS-R (Дж. Адамс); - Методика визначення домінуючого стану: скорочений варіант (Л.В. Куликов). 	Визначення результатів застосування корекційної програми для вирішення кризи ідентичності в групі опитуваних.

Статистична обробка емпіричних даних за методикою «ОМЕІS-R»

		Дифузна ідентичність	Прийнята ідентичність	Мораторій ідентичності	Досягнута ідентичність
N	Valid	951	951	951	951
	Missing	0	0	0	0
Mean		21,41	28,68	22,54	29,49
Std. Error of Mean		0,201	0,175	0,210	0,190
Median		21,00	29,00	22,00	29,00
Std. Deviation		6,192	5,381	6,473	5,863
Skewness		0,564	-0,033	0,327	0,040
Std. Error of Skewness		0,079	0,079	0,079	0,079
Kurtosis		0,553	0,594	0,137	0,187
Std. Error of Kurtosis		0,158	0,158	0,158	0,158
Minimum		8	8	8	8
Maximum		48	48	48	48

ДОДАТОК В

**Статистична обробка емпіричних даних відповідно до опитувальника
«Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда**

Самооцінка					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Адекватна	587	61,7	61,7	61,7
	Завищена	119	12,5	12,5	74,2
	Занижена	119	12,5	12,5	86,8
	Нестійка	126	13,2	13,2	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Емоційний тип					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Емоційно-полярний	671	70,6	70,6	70,6
	Врівноважений	174	18,3	18,3	88,9
	Під сумнівом	106	11,1	11,1	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Криза ідентичності					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Так	142	14,9	14,9	14,9
	Ні	809	85,1	85,1	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Вираженість ідентичності					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Більш виражена пряма ідентичність	159	16,7	16,7	16,7
	Більш виражена непряма ідентичність	725	76,2	76,2	93,0
	Ідентичність невиражена	67	7,0	7,0	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Якість ідентичності					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

Valid	Емоційно-позитивна	26	2,7	2,7	2,7
	Емоційно-негативна	5	0,5	0,5	3,3
	Нейтральна	903	95,0	95,0	98,2
	Відчужена	17	1,8	1,8	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Проблемна ідентичність					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Так	7	0,7	0,7	0,7
	Ні	944	99,3	99,3	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Ситуативний стан					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	53	5,6	5,6	5,6
	Невиражений	898	94,4	94,4	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
«Я» соціальний					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	893	93,9	93,9	93,9
	Невиражений	58	6,1	6,1	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
«Я» комунікативний					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	454	47,7	47,7	47,7
	Невиражений	497	52,3	52,3	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
«Я» матеріальний					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	272	28,6	28,6	28,6
	Невиражений	679	71,4	71,4	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
«Я» фізичний					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	199	20,9	20,9	20,9

	Невиражений	752	79,1	79,1	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
«Я» діяльний					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	271	28,5	28,5	28,5
	Невиражений	680	71,5	71,5	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
«Я» перспективний					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	272	28,6	28,6	28,6
	Невиражений	679	71,4	71,4	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
«Я» рефлексивний					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Виражений	713	75,0	75,0	75,0
	Невиражений	238	25,0	25,0	100,0
	Total	951	100,0	100,0	

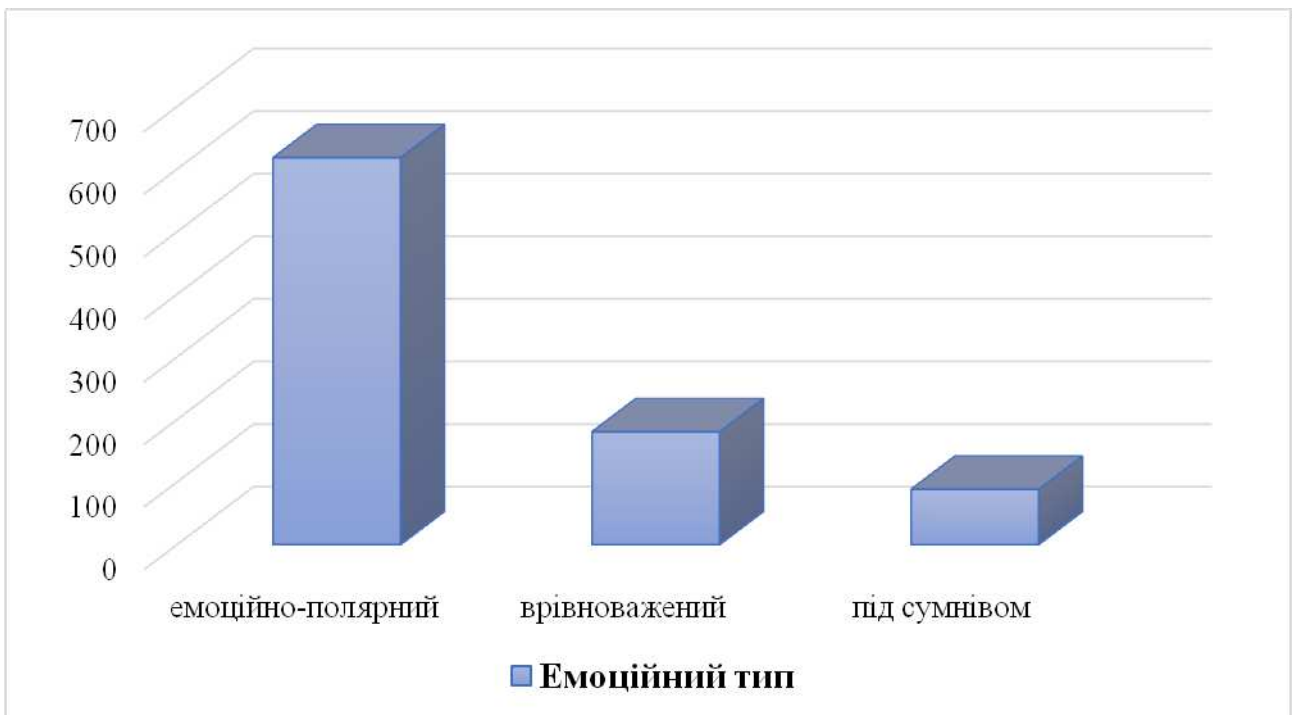

Рисунок 1. Вираженість емоційного типу відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

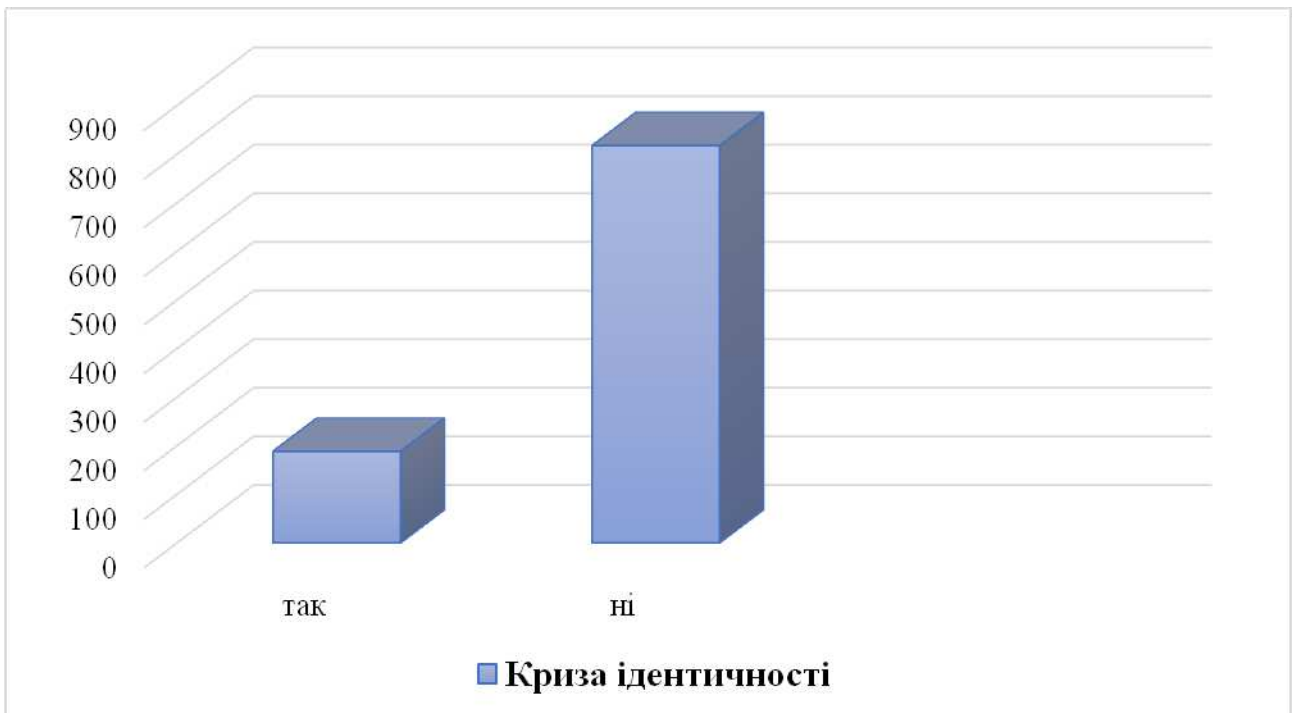

Рисунок 2. Прояв кризи ідентичності відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

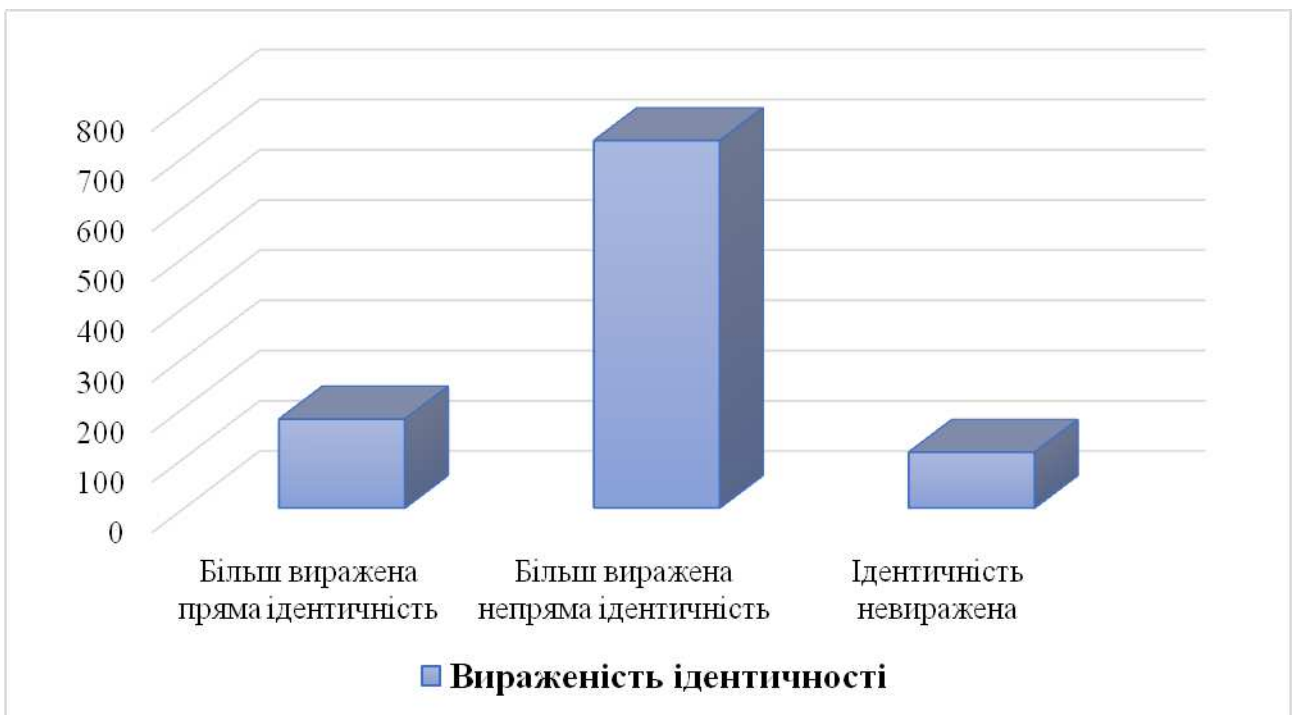

Рисунок 3. Вираженість ідентичності відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

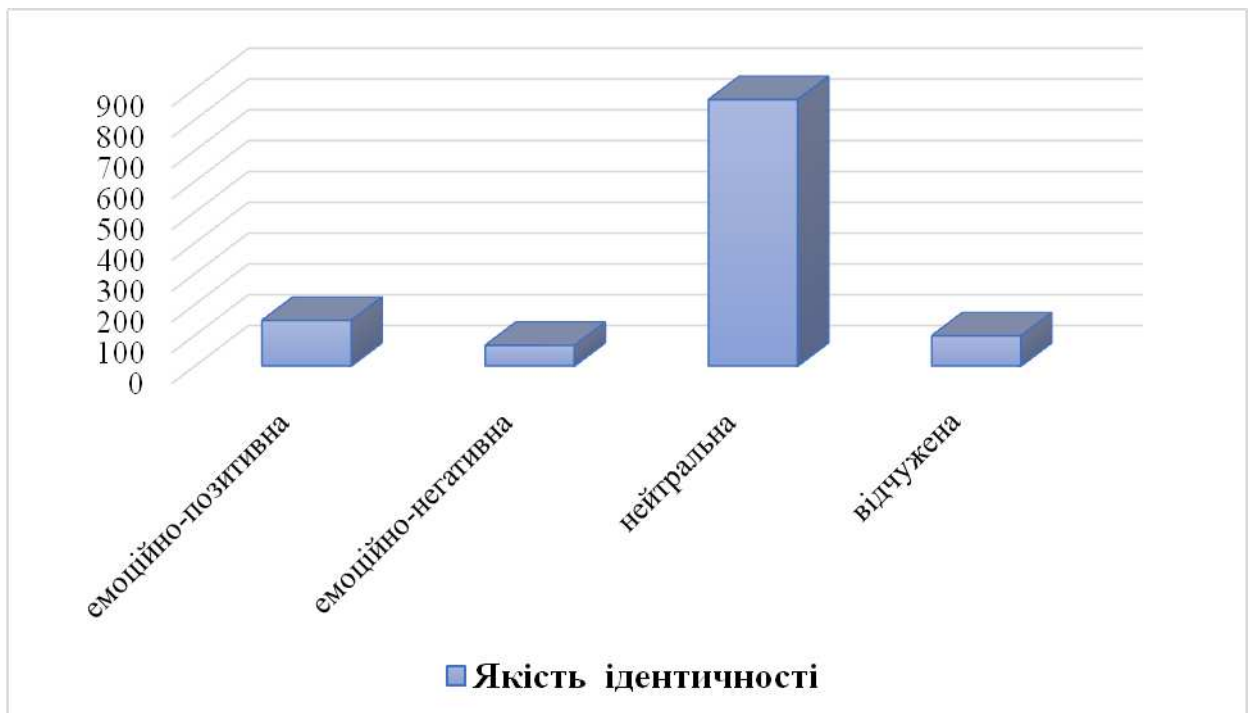

Рисунок 4. Показник якості ідентичності відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

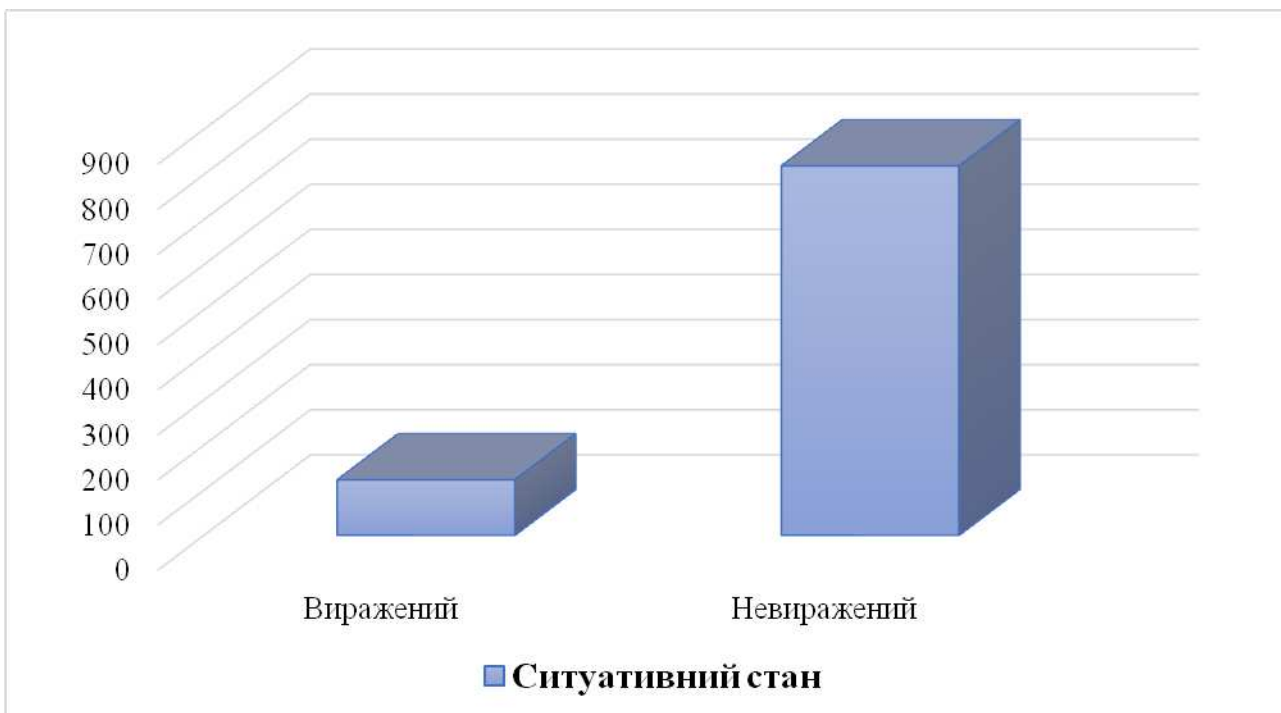

Рисунок 5. Показник ситуативного стану відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

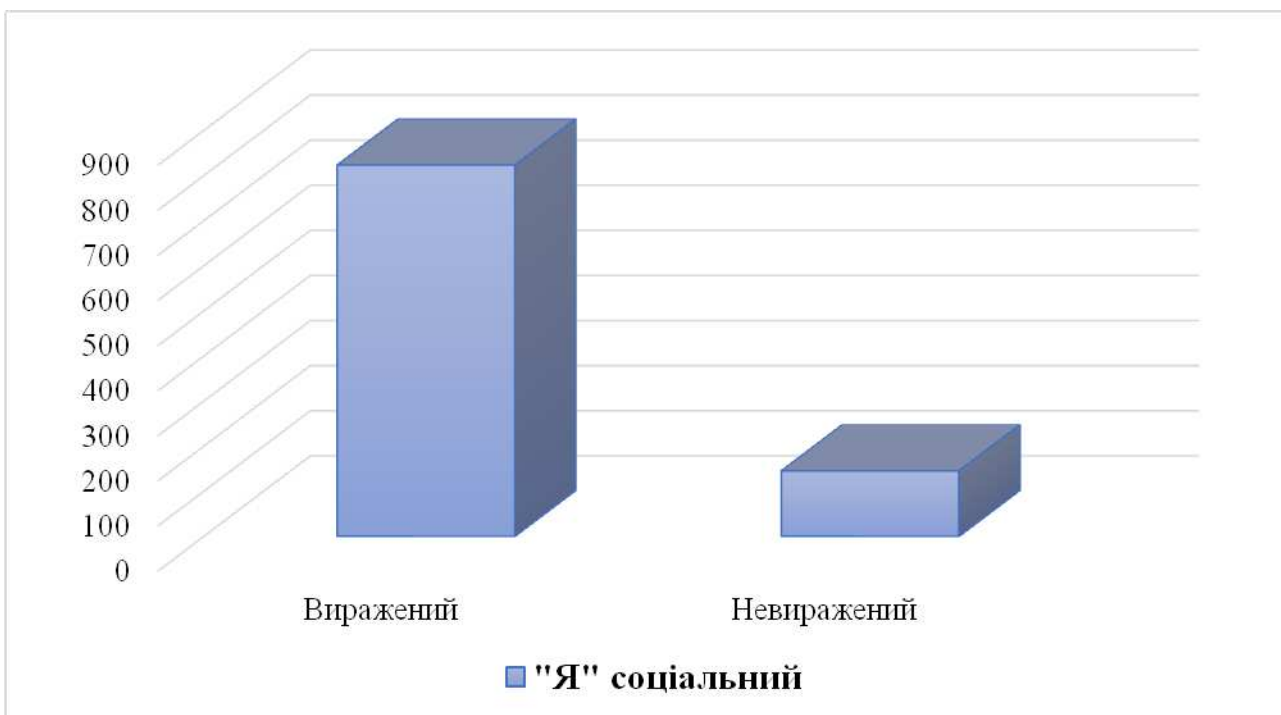

Рисунок 6. Показник «Я» соціальний відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

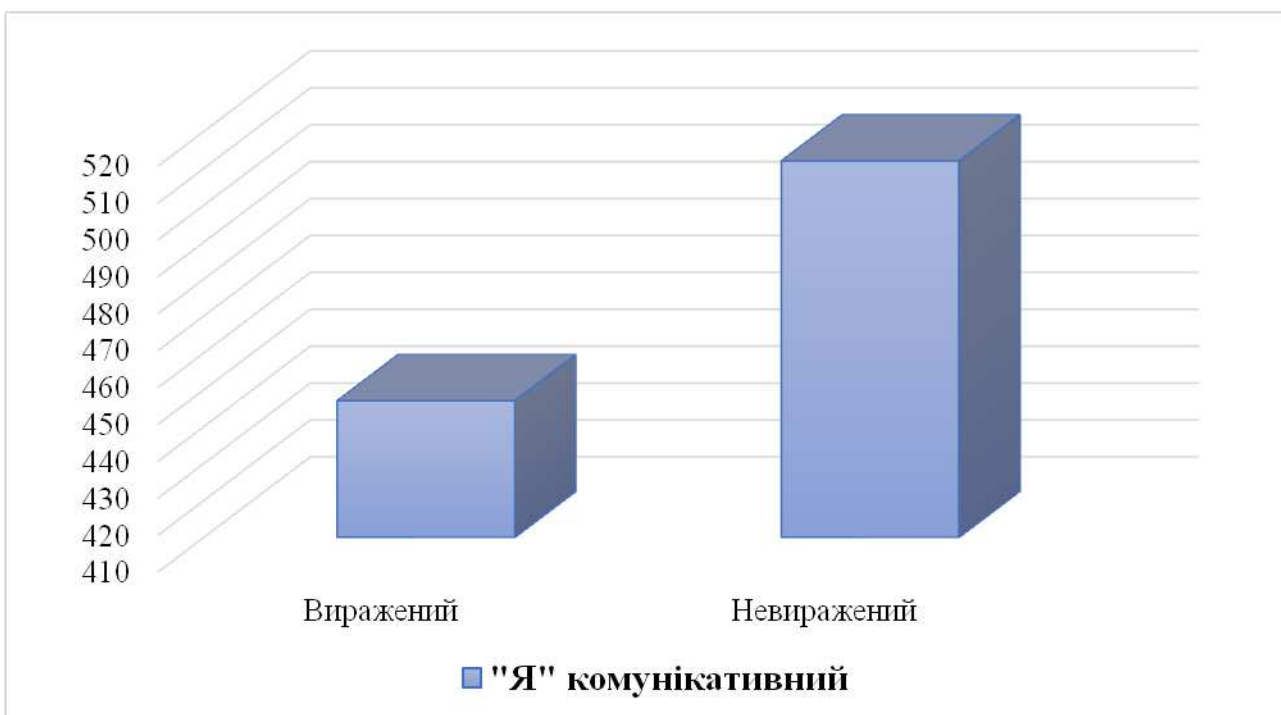

Рисунок 7. Показник «Я» комунікативний відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

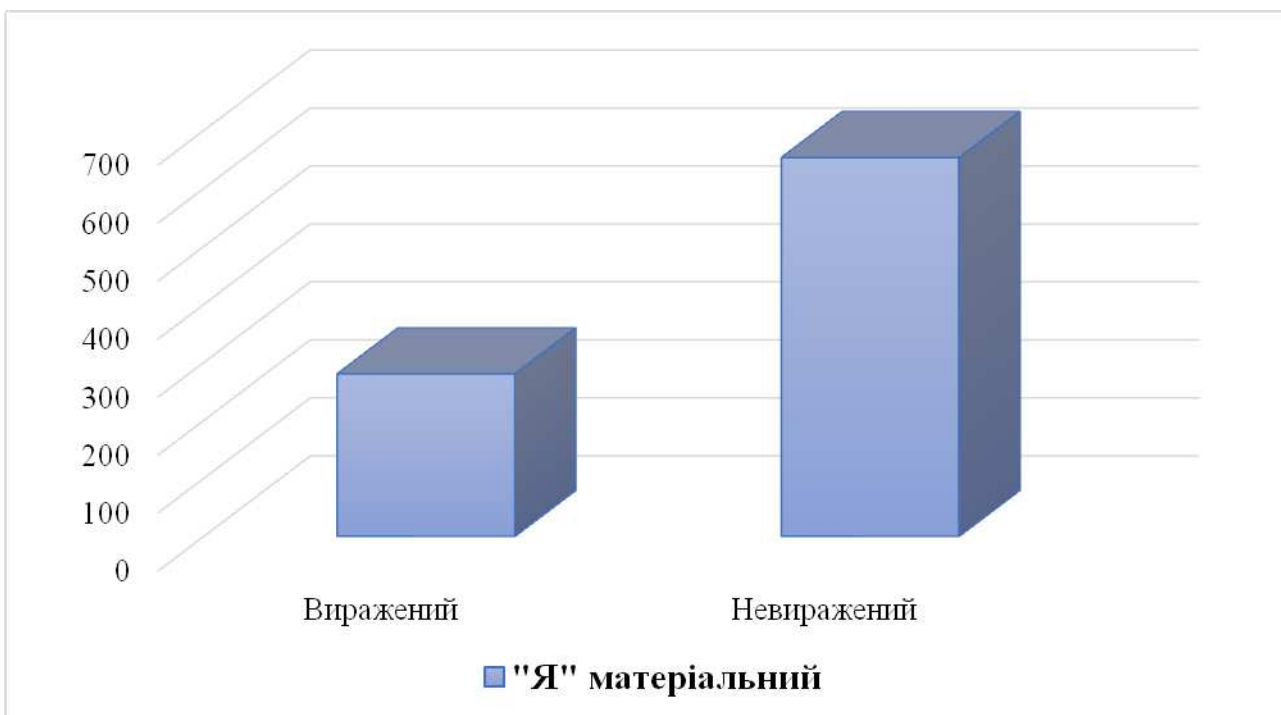

Рисунок 8. Показник «Я» матеріальний відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

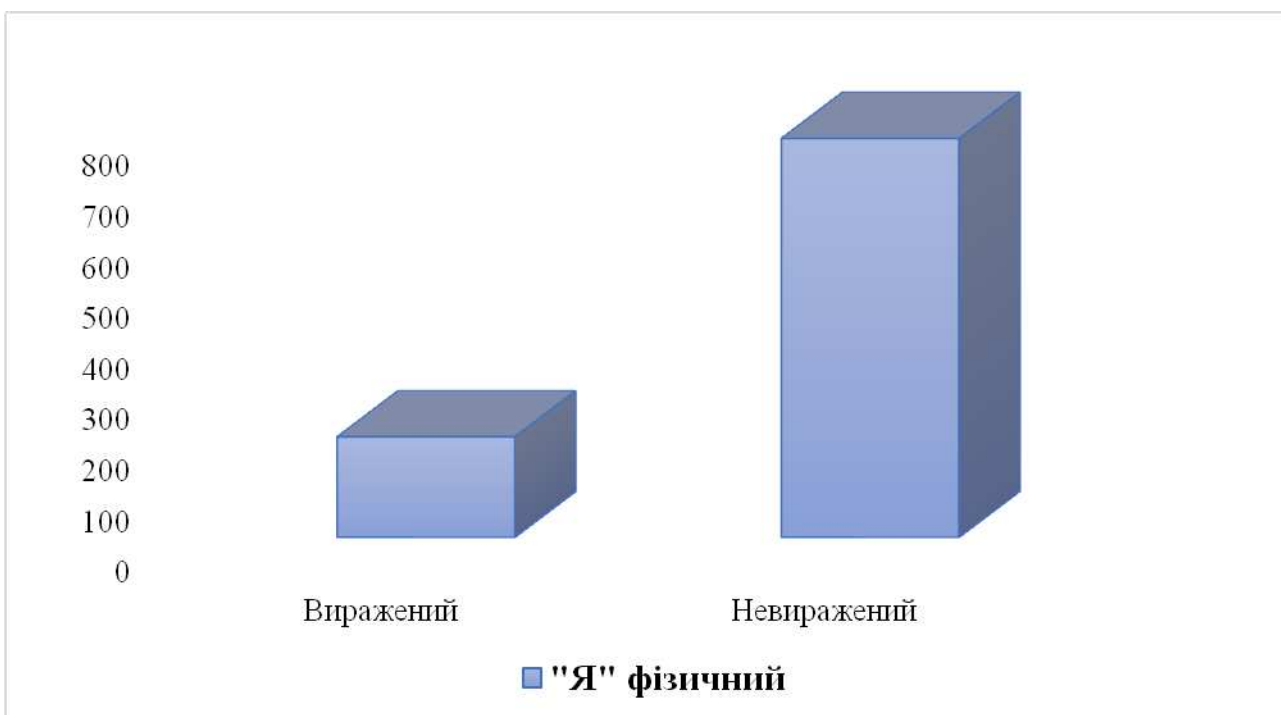

Рисунок 9. Показник «Я» фізичний відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

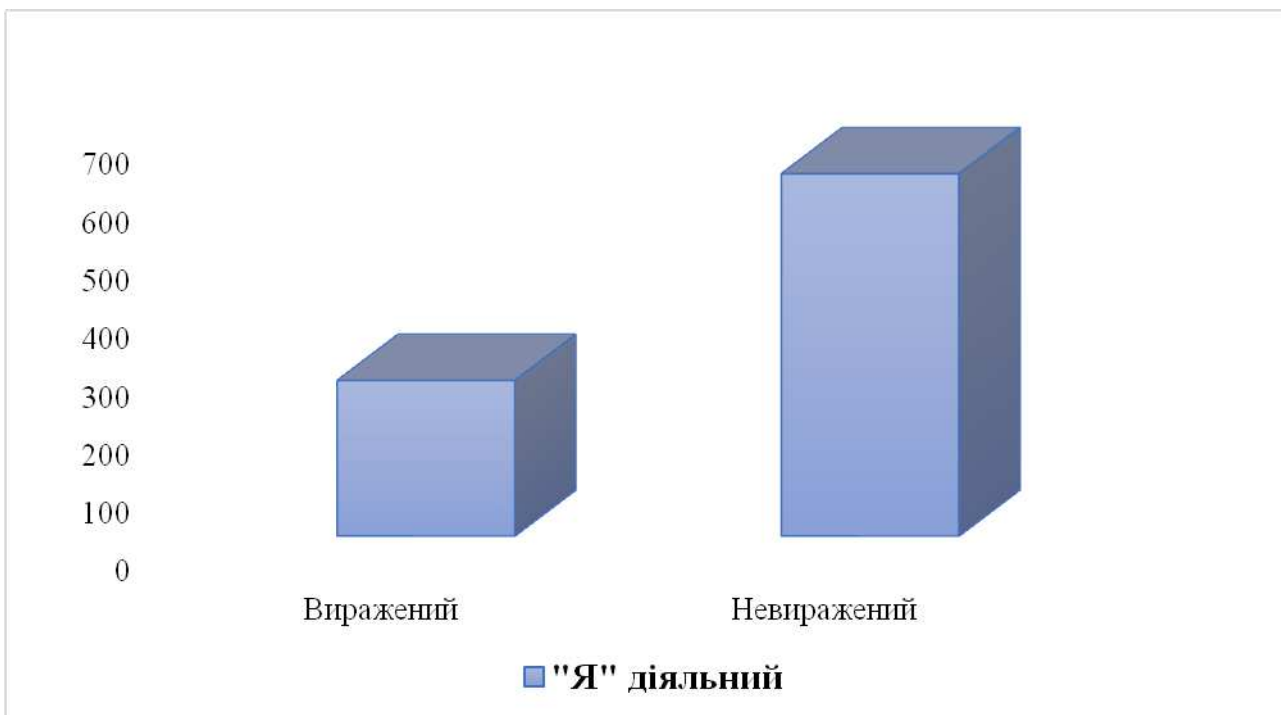

Рисунок 10. Показник «Я» діяльний відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

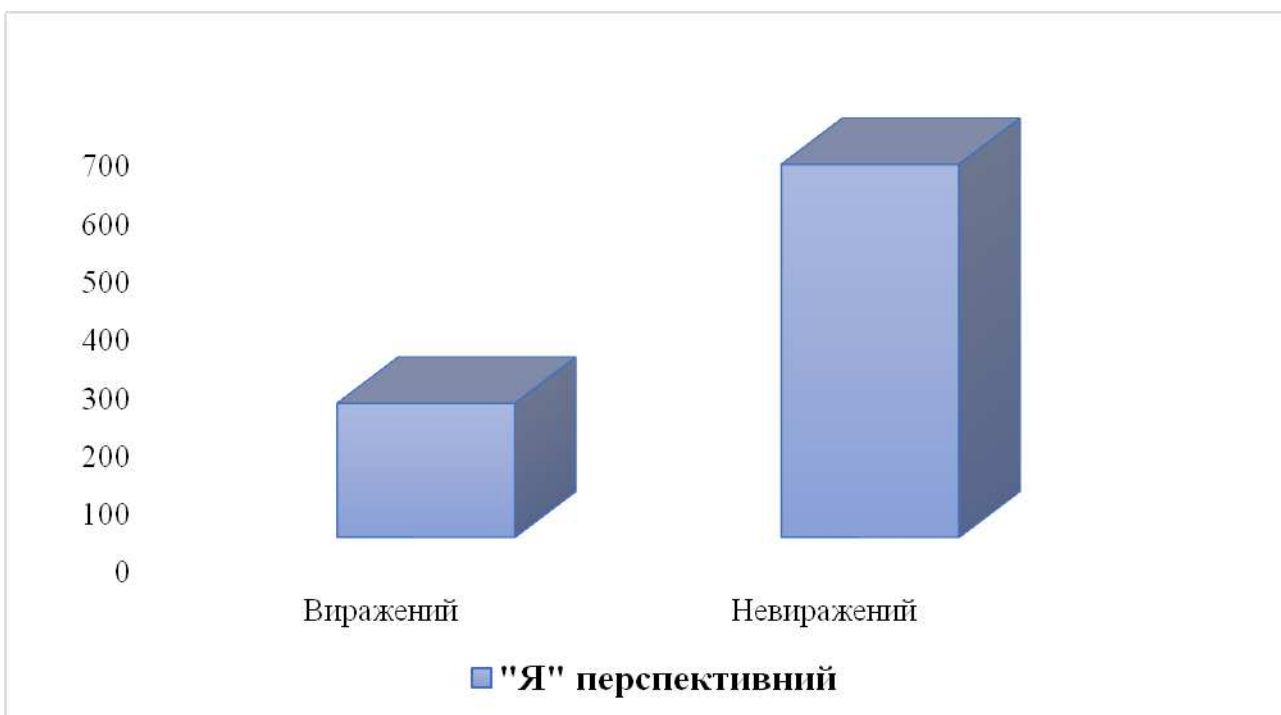

Рисунок 11. Показник «Я» перспективний відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

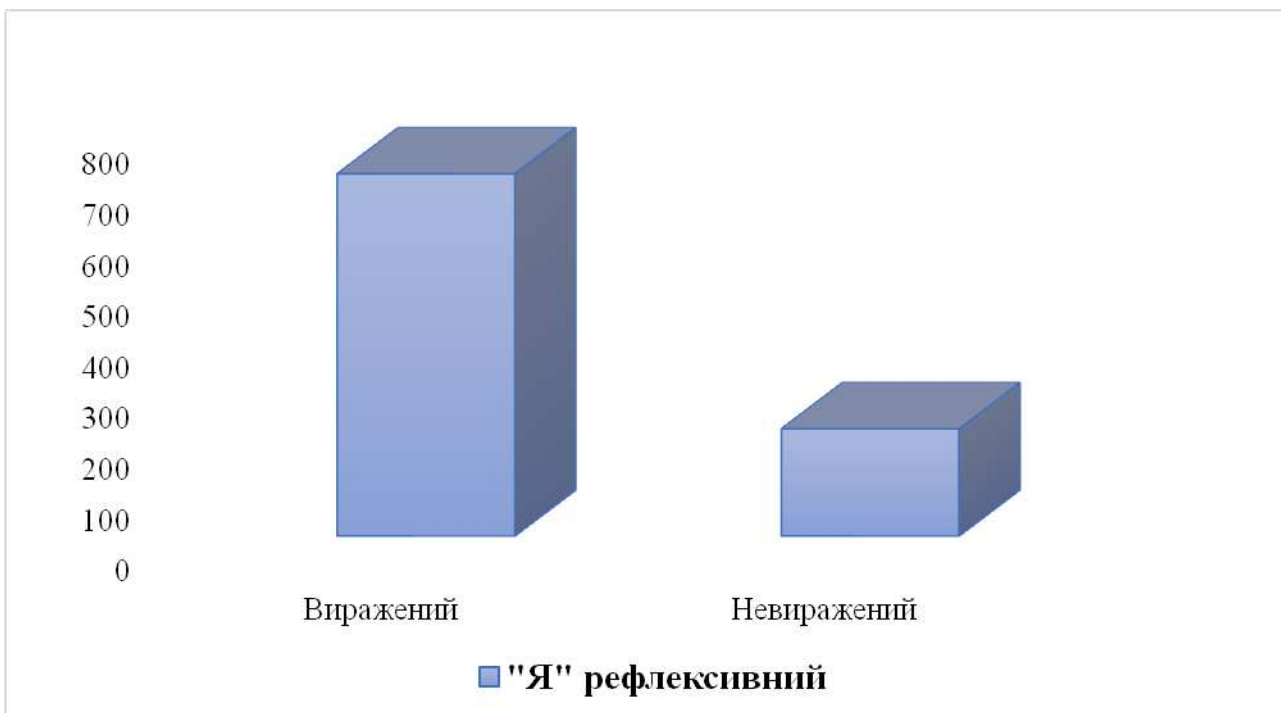

Рисунок 12. Показник «Я» рефлексивний відповідно до опитувальника «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда

Статистична обробка емпіричних даних за методикою Р. Бар-Она

	Самоповага	Асертивність	Незалежність від інших	Емоційне саморозуміння	Самоактуалізація	Емпатія	Соціальна відповідальність	Міжособистісні стосунки	Толерантність до стресу	Контроль імпульсів	Тестування реальності	Гнучкість	Навички вирішення проблем	Оптимізм	Щастя
N	Valid	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean	22,72	31,50	27,61	36,25	22,67	33,16	38,50	24,57	36,82	20,87	35,30	20,51	34,98	26,85	37,97
Std. Error of Mean	0,122	0,201	0,177	0,168	0,142	0,174	0,175	0,132	0,200	0,239	0,142	0,133	0,182	0,144	0,217
Median	23,00	31,00	28,00	36,00	23,00	33,00	39,00	25,00	37,00	20,00	36,00	21,00	35,00	27,00	38,00
Std. Deviation	3,762	6,211	5,458	5,180	4,385	5,365	5,411	4,063	6,179	7,379	4,375	4,107	5,619	4,447	6,680
Skewness	-0,233	-0,125	-0,463	-0,329	-0,382	-0,311	-0,392	-0,177	-0,033	0,299	-0,216	-0,149	-0,099	-0,279	-0,351
Std. Error of Skewness	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079
Kurtosis	0,173	-0,386	0,007	0,123	-0,406	0,443	0,186	0,027	0,030	-0,689	0,152	-0,139	-0,178	-0,177	-0,116
Std. Error of Kurtosis	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158
Minimum	10	13	8	18	7	9	17	11	16	8	21	8	14	11	10
Maximum	34	45	40	50	30	45	50	35	55	40	49	30	50	35	50

ДОДАТОК Д

Статистична обробка емпіричних даних за методикою «ЕмІн»

Д. В. Люсіна

Statistics											
		Розуміння емоцій інших	Управління емоціями інших	Розуміння своїх емоцій	Управління своїми емоціями	Контроль експресії	Міжособистісний ЕІ	Внутрішній ЕІ	Розуміння емоцій	Управління емоціями	Загальний показник ЕІ
N	Valid	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		24,35	19,08	19,43	13,72	10,97	43,45	44,08	43,73	43,75	87,48
Std. Error of Mean		0,191	0,151	0,173	0,123	0,113	0,307	0,326	0,314	0,304	0,559
Median		24,00	19,00	19,00	14,00	11,00	43,00	43,00	43,00	43,00	86,00
Std. Deviation		5,897	4,665	5,347	3,792	3,482	9,456	10,065	9,690	9,389	17,234
Skewness		-0,218	-0,047	-0,094	-0,164	0,102	0,013	0,106	-0,014	0,092	0,130
Std. Error of Skewness		0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079	0,079
Kurtosis		0,018	0,121	-0,406	-0,213	0,352	-0,100	-0,036	-0,088	0,088	0,006
Std. Error of Kurtosis		0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158	0,158
Minimum		3	1	2	0	0	9	3	5	7	12
Maximum		36	30	30	21	21	66	72	66	72	135

Узагальнені результати анкетування проведеного емпіричного дослідження

Стать					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Чоловіки	496	52,2	52,2	52,2
	Жінки	455	47,8	47,8	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Чи навчатесь Ви?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Так	267	28,1	28,1	28,1
	Ні	684	71,9	71,9	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Чи змінювали Ви Ваше місце роботи за останні 3 роки?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Так	380	40,0	40,0	40,0
	Ні	571	60,0	60,0	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Чи переїжджали Ви на постійне місце проживання в іншу країну?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ні	823	86,5	86,5	86,5
	6 місяців тому чи раніше	7	0,7	0,7	87,3
	Від 6 до 12 місяців тому	6	0,6	0,6	87,9
	Від 12 до 18 місяців тому	6	0,6	0,6	88,5
	Від 18 місяців до 3х років тому	10	1,1	1,1	89,6
	Від 3 до 5 років тому	17	1,8	1,8	91,4
	Більш ніж 5 років тому	82	8,6	8,6	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
У яких стосунках ви перебуваєте?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Незаміжня/неодружений	235	24,7	24,7	24,7
	У стосунках	138	14,5	14,5	39,2
	Заміжня/одружений	369	38,8	38,8	78,0

	У розлученні	180	18,9	18,9	97,0
	Вдівець/а	14	1,5	1,5	98,4
	Інше	15	1,6	1,6	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Кількість дітей					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	433	45,5	45,5	45,5
	1	262	27,5	27,5	73,1
	2	205	21,6	21,6	94,6
	3	39	4,1	4,1	98,7
	4	10	1,1	1,1	99,8
	5	2	0,2	0,2	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Чи переїжджали Ви в інше місто / селище в межах країни?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ні	568	59,7	59,7	59,7
	Від 6 до 12 місяців тому	53	5,6	5,6	65,3
	Від 12 до 18 місяців тому	18	1,9	1,9	67,2
	Від 18 місяців до 3-х років тому	24	2,5	2,5	69,7
	Від 3 до 5 років тому	57	6,0	6,0	75,7
	Більш ніж 5 років тому	231	24,3	24,3	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Дохід					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Нижче 5000 грн.	162	17,0	17,0	17,0
	Від 5000 до 10000 грн.	197	20,7	20,7	37,7
	Від 10000 до 15000 грн.	195	20,5	20,5	58,3
	Від 15000 до 20000 грн.	153	16,1	16,1	74,3
	Більше 20000 грн.	244	25,7	25,7	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Освіта					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Середнє	183	19,2	19,2	19,2
	Незакінчене вище	112	11,8	11,8	31,0
	Вище (бакалавр)	154	16,2	16,2	47,2

	Вище (спеціаліст\магістр)	478	50,3	50,3	97,5
	Науковий ступінь	24	2,5	2,5	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Чи працюєте за спеціальністю?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ні	491	51,6	51,6	51,6
	від 6 до 12 місяців тому	460	48,4	48,4	100,0
	Total	951	100,0	100,0	
Чи працюєте Ви?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ні	802	84,3	84,3	84,3
	від 6 до 12 місяців тому	149	15,7	15,7	100,0
	Total	951	100,0	100,0	

**Вибіркова інформація для побудови моделі
ресурсності емоційного інтелекту в період кризи ідентичності**

Вибірка	Криза ідентичності по шкалі від 1 до 10					
	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
1	2,5	1,3	1,1	1,3	1	2,1
2	4,1	2	1,3	1,3	2	2,2
3	3,8	1,9	1,9	1,2	3	2,2
4	5,1	2,7	2,1	1,3	4	2,3
5	3,7	2,1	2,2	1,2	3	2,6
6	5,5	2,3	1,8	1,3	4	2,2
7	4,9	2,2	1,4	1,8	3	2,7
8	3,7	2,1	1,3	1,8	3	1,9
9	1,9	2,6	1,7	1,7	1	1,8
10	5,8	2,4	2	1,4	3	2,3
11	2,5	2,3	2,1	1,6	2	1,1
12	2,8	2,3	1,9	1,6	2	1,6
13	4,6	2,5	1,8	1,1	3	2,3
14	5,1	1,9	1,6	2	3	2,4
15	5,9	1,6	2	2	3	2,4
16	4,2	2,1	2,1	1,4	4	2,8
17	5,8	1,9	1,4	1,9	3	2,5
18	5,7	2,4	1,6	1,6	3	2,6
19	4,4	2,1	1,3	1,1	3	2,4
20	4,9	1,3	1,4	1,6	3	2,1
21	5,3	1,9	1,4	1,1	3	2,6
22	5,7	1,9	2,1	2	3	2,7
23	4,7	1,5	1,4	1,3	2	2,1
24	2,9	1,5	1,7	1,1	2	1,2
25	3,1	1,8	1,8	1,2	2	1,5
26	4,9	1,7	1,2	1,5	3	1,9

Таблиця 2

Оцінка регресійних коефіцієнтів при побудові моделі ресурсності емоційного інтелекту в період кризи ідентичності

	1	1	1	. . .	1
	10	14	12	. . .	13
$X' =$	11	13	12	. . .	10
	10	12	8	. . .	10
	10	14	14	. . .	11
	20	312	296	290	265
	312	3582	0	0	0
$X' X =$	296	0	3234	0	0
	290	0	0	3154	0
	265	0	0	0	2690
	-0,013	0,001	0,001	0,001	0,001
	0,001	0,0001	9,2E-05	9,2E-05	9,9E-05
$(X' X)^{-1} =$	0,001	9,2E-05	0,000213	-9,67E-05	0,0001
	0,001	9,2E-05	9,7E-05	0,000	0,0001
	0,001	9,9E-05	0,0001	-0,000	0,000
	86,9			0,614	
	89,7			0,078	
$X' Y =$	91,3		$a =$	0,084	
	92,2			0,0856	
	90			0,0939	

			Активне-пасивне відношення до життєвої ситуації	Тонус	Спокій-тривога	Стійкість-нестійкість	Задоволеність-незадоволеність життям	Позитивний-негативний образ себе	Дифузна ідентичність	Прийнята ідентичність	Мораторій ідентичності	Досягнута ідентичність	Цілі в житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю -Я	Локус контролю - життя	Показник свідомості життя	Розуміння емоцій інших		
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		
7	Дифузна ідентичність	Correlation Coefficient	-0,030	.271**	.392**	.375**	.383**	.270**	1,000	.252**	.596**	-	.394**	-	.367**	-	.341**	.409**	.181**		
		Sig. (2-tailed)	0,354	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,863	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
8	Прийнята ідентичність	Correlation Coefficient	.213**	.092**	.085**	.089**	.124**	.133**	.252**	1,000	.169**	.252**	.092**	0,046	.070*	.065*	0,017	0,057	.094**		
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,004	0,009	0,006	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,005	0,153	0,030	0,045	0,598	0,081	0,004		
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
9	Мораторій ідентичності	Correlation Coefficient	-0,058	.301**	.396**	.375**	.440**	.307**	.596**	.169**	1,000	.144**	-	.428**	-	.375**	-	.353**	.429**	.168**	
		Sig. (2-tailed)	0,075	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
10	Досягнута ідентичність	Correlation Coefficient	.225**	-.069*	-.077*	-.072*	-.071*	0,020	-	.252**	.144**	1,000	.236**	.145**	.210**	.243**	.171**	.205**	.071*		
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,032	0,017	0,026	0,030	0,532	0,863	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,029		
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
11	Цілі в житті	Correlation Coefficient	.329**	-	-.337**	-.414**	-.390**	-.478**	-.276**	-.394**	.092**	-	.428**	.236**	1,000	.747**	.825**	.854**	.681**	.893**	.189**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
12	Процес життя	Correlation Coefficient	.367**	-	-.417**	-.447**	-.431**	-.555**	-.295**	-.364**	0,046	-	.374**	.145**	.747**	1,000	.786**	.767**	.720**	.890**	.130**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,153	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
13	Результативність життя	Correlation Coefficient	.355**	-	-.392**	-.482**	-.458**	-.550**	-.300**	-.367**	.070*	-	.375**	.210**	.825**	.786**	1,000	.785**	.720**	.894**	.184**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,030	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
14	Локус контролю - Я	Correlation Coefficient	.433**	-	-.428**	-.454**	-.446**	-.548**	-.314**	-.387**	.065*	-	.385**	.243**	.854**	.767**	.785**	1,000	.735**	.901**	.192**

		Активне-пасивне відношення до життєвої ситуації	Тонус	Спокій-тривога	Стійкість-нестійкість	Задовolenість-незадоволеність життям	Позитивний-негативний образ себе	Дифузна ідентичність	Прийнята ідентичність	Мораторій ідентичності	Досягнута ідентичність	Цілі в житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю -Я	Локус контролю - життя	Показник свідомості життя	Розуміння емоцій інших	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,045	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
15	Локус контролю - життя	Correlation Coefficient	.357**	-.323**	-.397**	-.397**	-.511**	-.252**	-.341**	0,017	-.353**	.171**	.681**	.720**	.720**	.735**	1,000	.856**	.182**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,598	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
16	Показник свідомості життя	Correlation Coefficient	.398**	-.414**	-.476**	-.465**	-.576**	-.321**	-.409**	0,057	-.429**	.205**	.893**	.890**	.894**	.901**	.856**	1,000	.202**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,081	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
17	Розуміння емоцій інших	Correlation Coefficient	.164**	-.098**	-.183**	-.172**	-.187**	-.093**	-.181**	.094**	-.168**	.071*	.189**	.130**	.184**	.192**	.182**	.202**	1,000
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,004	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
18	Управління емоціями інших	Correlation Coefficient	.129**	-.168**	-.222**	-.182**	-.223**	-.096**	-.249**	0,043	-.232**	0,050	.233**	.220**	.233**	.238**	.206**	.251**	.616**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,003	0,000	0,183	0,000	0,123	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
19	Розуміння своїх емоцій	Correlation Coefficient	.211**	-.319**	-.455**	-.422**	-.430**	-.300**	-.318**	0,008	-.353**	0,055	.371**	.337**	.372**	.367**	.334**	.396**	.391**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,817	0,000	0,092	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
20	Управління своїми емоціями	Correlation Coefficient	.429**	-.399**	-.494**	-.486**	-.457**	-.282**	-.242**	.100**	-.199**	.149**	.344**	.363**	.385**	.397**	.321**	.393**	.378**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
21	Контроль експресії	Correlation Coefficient	.215**	-.220**	-.306**	-.398**	-.267**	-.291**	-.100**	-.079*	-.103**	0,012	.067*	.066*	.130**	.109**	.081*	.093**	.170**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,015	0,002	0,720	0,039	0,040	0,000	0,001	0,013	0,004	0,000

			Активне-пасивне відношення до життєвої ситуації	Тонус	Спокій-тривога	Стійкість-нестійкість	Задовolenість-незадоволеність життям	Позитивний-негативний образ себе	Дифузна ідентичність	Прийнята ідентичність	Мораторій ідентичності	Досягнута ідентичність	Цілі в житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю -Я	Локус контролю - життя	Показник свідомості життя	Розуміння емоцій інших	
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
29	Аутосимпатія	Correlation Coefficient	.179**	-.377**	-.470**	-.410**	-.488**	-.260**	-.322**	0,007	-.316**	.101**	.426**	.448**	.479**	.440**	.437**	.483**	.123**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,822	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
30	Очікуване ставлення від інших	Correlation Coefficient	.149**	-.281**	-.329**	-.310**	-.355**	-.285**	-.270**	-.075*	-.293**	0,013	.310**	.287**	.319**	.336**	.332**	.357**	.207**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,021	0,000	0,682	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
31	Самоцікавість	Correlation Coefficient	.172**	-.220**	-.279**	-.277**	-.307**	-.173**	-.232**	0,056	-.239**	0,039	.326**	.331**	.336**	.344**	.327**	.377**	.226**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,082	0,000	0,230	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
32	Самовпевненість	Correlation Coefficient	.358**	-.374**	-.413**	-.409**	-.509**	-.306**	-.300**	0,036	-.339**	.159**	.491**	.514**	.503**	.530**	.490**	.566**	.186**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,269	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
33	Відношення інших	Correlation Coefficient	.114**	-.195**	-.176**	-.178**	-.199**	-.155**	-.157**	-.021	-.182**	0,016	.199**	.184**	.193**	.218**	.216**	.234**	.172**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,508	0,000	0,620	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
34	Самоприйняття	Correlation Coefficient	.221**	-.342**	-.439**	-.380**	-.446**	-.229**	-.308**	0,052	-.301**	.130**	.420**	.424**	.484**	.438**	.452**	.485**	.228**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,107	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
35	Самокерування	Correlation Coefficient	.126**	-.192**	-.282**	-.258**	-.293**	-.261**	-.226**	-.006	-.233**	0,021	.258**	.254**	.280**	.293**	.298**	.313**	.168**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,848	0,000	0,518	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
36	Самозвинування	Correlation Coefficient	-.067*	.307**	.386**	.342**	.404**	.262**	.282**	.089**	.247**	-.019	-.283**	-.302**	-.338**	-.299**	-.290**	-.324**	-.043	

		Активне-пасивне відношення до життєвої ситуації	Тонус	Спокій-тривога	Стійкість-нестійкість	Задовolenість-незадовolenість життям	Позитивний-негативний образ себе	Дифузна ідентичність	Прийнята ідентичність	Мораторій ідентичності	Досягнута ідентичність	Цілі в житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю -Я	Локус контролю - життя	Показник свідомості життя	Розуміння емоцій інших		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		
37	Самоцікавість (до Я)	Sig. (2-tailed)	0,039	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,006	0,000	0,568	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,184	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.171**	-.281**	-.373**	-.337**	-.402**	-.232**	-.332**	0,003	.317**	.098**	.405**	.433**	.428**	.435**	.420**	.471**	.267**	
38	Саморозуміння	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,928	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
		Correlation Coefficient	.226**	-.353**	-.433**	-.409**	-.504**	-.315**	-.221**	0,001	-.296**	.074*	.372**	.386**	.415**	.390**	.387**	.433**	.150**	
39	Самоповага	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,969	0,000	0,022	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
		Correlation Coefficient	.427**	-.352**	-.402**	-.406**	-.471**	-.277**	-.191**	.123**	-.237**	.155**	.447**	.456**	.493**	.501**	.444**	.507**	.201**	
40	Асертивність	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
		Correlation Coefficient	.557**	-.396**	-.526**	-.437**	-.576**	-.288**	-.277**	.128**	-.310**	.170**	.502**	.512**	.534**	.563**	.484**	.568**	.278**	
41	Незалежність від інших	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,109	0,000	0,134	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
		Correlation Coefficient	.380**	-.327**	-.468**	-.408**	-.503**	-.325**	-.430**	0,052	-.426**	0,049	.488**	.448**	.462**	.514**	.456**	.525**	.253**	
42	Емоційне саморозуміння	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	
		Correlation Coefficient	.271**	-.231**	-.336**	-.327**	-.339**	-.174**	-.314**	.159**	-.302**	.188**	.476**	.450**	.469**	.478**	.408**	.498**	.288**	
43	Самоактуалізація	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,085	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		
		Correlation Coefficient	.417**	-.388**	-.478**	-.467**	-.541**	-.316**	-.444**	0,056	-.441**	.154**	.670**	.592**	.616**	.666**	.572**	.688**	.235**	

			Управління емоціями інших	Розуміння своїх емоцій	Управління своїми емоціями	Контроль експресії	Міжособистісний ЕІ	Внутрішній ЕІ	Розуміння емоцій	Управління емоціями	Загальний показник ЕІ	Інтегральне почуття	Самоповага	Аутосимпатія	Очікуване ставлення від інших	Самоцікавість	Самовпевненість	Відношення інших	Самоприйняття	Самокерування
			18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
15	Локус контролю - життя	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.206**	.334**	.321**	.081*	.315**	.329**	.324**	.314**	.344**	.577**	.568**	.437**	.332**	.327**	.490**	.216**	.452**	.298**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,013	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
16	Показник свідомості життя	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.251**	.396**	.393**	.093**	.360**	.396**	.380**	.375**	.410**	.644**	.634**	.483**	.357**	.377**	.566**	.234**	.485**	.313**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
17	Розуміння емоцій інших	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.616**	.391**	.378**	.170**	.710**	.413**	.706**	.423**	.614**	.242**	.248**	.123**	.207**	.226**	.186**	.172**	.228**	.168**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
18	Управління емоціями інших	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	1,000	.404**	.371**	.158**	.581**	.413**	.482**	.536**	.545**	.312**	.289**	.201**	.241**	.236**	.245**	.195**	.234**	.181**
		Sig. (2-tailed)		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
19	Розуміння своїх емоцій	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.404**	1,000	.565**	.277**	.574**	.837**	.837**	.606**	.788**	.471**	.510**	.348**	.362**	.265**	.340**	.232**	.384**	.347**
		Sig. (2-tailed)	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
20	Управління своїми емоціями	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.371**	.565**	1,000	.450**	.596**	.836**	.617**	.865**	.798**	.433**	.441**	.313**	.295**	.274**	.407**	.216**	.350**	.222**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
21	Контроль експресії	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.158**	.277**	.450**	1,000	.222**	.636**	.273**	.629**	.484**	.203**	.245**	.132**	.156**	.099**	.202**	.093**	.121**	.119**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,004	0,000	0,000

			Управління емоціями інших	Розуміння своїх емоцій	Управління своїми емоціями	Контроль експресії	Міжособистісний EI	Внутрішній EI	Розуміння емоцій	Управління емоціями	Загальний показник EI	Інтегральне почуття	Самоповага	Аутосимпатія	Очікуване ставлення від інших	Самоцікавість	Самовпевненість	Відношення інших	Самоприйняття	Самокерування	
			18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	
22	Міжособистісний EI	Correlation Coefficient	.581**	.574**	.596**	.222**	1,000	.612**	.871**	.750**	.876**	.406**	.383**	.264**	.305**	.309**	.334**	.247**	.341**	.248**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
23	Внутрішній EI	Correlation Coefficient	.413**	.837**	.836**	.636**	.612**	1,000	.784**	.878**	.904**	.490**	.525**	.350**	.362**	.285**	.407**	.241**	.375**	.310**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
24	Розуміння емоцій	Correlation Coefficient	.482**	.837**	.617**	.273**	.871**	.784**	1,000	.697**	.922**	.452**	.466**	.307**	.354**	.302**	.342**	.255**	.374**	.325**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
25	Управління емоціями	Correlation Coefficient	.536**	.606**	.865**	.629**	.750**	.878**	.697**	1,000	.910**	.466**	.462**	.321**	.331**	.298**	.418**	.243**	.345**	.253**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
26	Загальний показник EI	Correlation Coefficient	.545**	.788**	.798**	.484**	.876**	.904**	.922**	.910**	1,000	.496**	.506**	.341**	.372**	.321**	.410**	.268**	.392**	.314**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
27	Інтегральне почуття	Correlation Coefficient	.312**	.471**	.433**	.203**	.406**	.490**	.452**	.466**	.496**	1,000	.867**	.767**	.628**	.533**	.783**	.387**	.641**	.406**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
28	Самоповага	Correlation Coefficient	.289**	.510**	.441**	.245**	.383**	.525**	.466**	.462**	.506**	.867**	1,000	.585**	.525**	.390**	.753**	.343**	.554**	.538**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
29	Аутосимпатія	Correlation Coefficient	.201**	.348**	.313**	.132**	.264**	.350**	.307**	.321**	.341**	.767**	.585**	1,000	.391**	.391**	.530**	.163**	.691**	.294**	

			Управління емоціями інших	Розуміння своїх емоцій	Управління своїми емоціями	Контроль експресії	Міжособистісний EI	Внутрішній EI	Розуміння емоцій	Управління емоціями	Загальний показник EI	Інтегральне почуття	Самоповага	Аутосимпатія	Очікуване ставлення від інших	Самоцікавість	Самовпевненість	Відношення інших	Самоприйняття	Самокерування		
			18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35		
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.241**	.362**	.295**	.156**	.305**	.362**	.354**	.331**	.372**	.628**	.525**	.391**	1,000	.392**	.420**	.692**	.410**	.386**		
30	Очікуване ставлення від інших	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.236**	.265**	.274**	.099**	.309**	.285**	.302**	.298**	.321**	.533**	.390**	.391**	.392**	1,000	.370**	.410**	.445**	.229**		
31	Самоцікавість	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.245**	.340**	.407**	.202**	.334**	.407**	.342**	.418**	.410**	.783**	.753**	.530**	.420**	.370**	1,000	.277**	.476**	.221**		
32	Самовпевненість	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.195**	.232**	.216**	.093**	.247**	.241**	.255**	.243**	.268**	.387**	.343**	.163**	.692**	.410**	.277**	1,000	.265**	.309**		
33	Відношення інших	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.234**	.384**	.350**	.121**	.341**	.375**	.374**	.345**	.392**	.641**	.554**	.691**	.410**	.445**	.476**	.265**	1,000	.288**		
34	Самоприйняття	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.181**	.347**	.222**	.119**	.248**	.310**	.325**	.253**	.314**	.406**	.538**	.294**	.386**	.229**	.221**	.309**	.288**	1,000		
35	Самокерування	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-	-.125**	-.262**	-.182**	-.128**	-.127**	-.257**	-.195**	-.204**	-.219**	-.598**	-.474**	-.812**	-.340**	-.189**	-.303**	0,043	-.380**	-.271**	
36	Самозвинувачення	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,186	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-	-.125**	-.262**	-.182**	-.128**	-.127**	-.257**	-.195**	-.204**	-.219**	-.598**	-.474**	-.812**	-.340**	-.189**	-.303**	0,043	-.380**	-.271**	

			Управління емоціями інших	Розуміння своїх емоцій	Управління своїми емоціями	Контроль експресії	Міжособистісний ЕІ	Внутрішній ЕІ	Розуміння емоцій	Управління емоціями	Загальний показник ЕІ	Інтегральне почуття	Самоповага	Аутосимпатія	Очікуване ставлення від інших	Самоцікавість	Самовпевненість	Відношення інших	Самоприйняття	Самокерування	
			18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	
44	Емпатія	Correlation Coefficient	.331**	.417**	.339**	0,063	.512**	.376**	.517**	.385**	.487**	.452**	.404**	.301**	.379**	.369**	.334**	.326**	.366**	.243**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,054	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
45	Соціальна відповідальність	Correlation Coefficient	.216**	.306**	.254**	.092**	.343**	.287**	.353**	.286**	.342**	.378**	.363**	.235**	.362**	.303**	.285**	.301**	.287**	.248**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
46	Міжособистісні стосунки	Correlation Coefficient	.318**	.326**	.295**	-0,019	.389**	.269**	.355**	.311**	.354**	.434**	.391**	.325**	.303**	.328**	.366**	.281**	.328**	.186**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,551	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
47	Толерантність до стресу	Correlation Coefficient	.306**	.488**	.633**	.386**	.429**	.633**	.469**	.635**	.590**	.531**	.565**	.385**	.324**	.312**	.485**	.219**	.405**	.243**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
48	Контроль імпульсів	Correlation Coefficient	-.126**	-.343**	-.415**	-.488**	-.194**	-.511**	-.301**	-.446**	-.405**	-.387**	-.410**	-.302**	-.318**	-.215**	-.279**	-.191**	-.257**	-.229**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
49	Тестування реальності	Correlation Coefficient	.070*	.092**	-.011	-.065*	0,045	0,027	0,059	0,019	0,040	0,029	0,038	0,031	0,024	.068*	0,004	0,042	.117**	0,043	
		Sig. (2-tailed)	0,030	0,005	0,726	0,046	0,164	0,398	0,067	0,560	0,222	0,377	0,240	0,341	0,456	0,036	0,907	0,193	0,000	0,181	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
50	Гнучкість	Correlation Coefficient	.247**	.379**	.477**	.275**	.364**	.470**	.378**	.483**	.464**	.500**	.510**	.338**	.316**	.253**	.431**	.185**	.346**	.218**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
51	Навички рішення проблем	Correlation Coefficient	.244**	.415**	.495**	.276**	.433**	.493**	.440**	.506**	.506**	.481**	.536**	.290**	.333**	.319**	.458**	.249**	.337**	.252**	

			Самозвинування	Самоціквість (до Я)	Саморозуміння	Самоповага	Асертивність	Незалежність від інших	Емоційне саморозуміння	Самоактуалізація	Емпатія	Соціальна відповідальність	Міжособистісні стосунки	Толерантність до стресу	Контроль імпульсів	Тестування реальності	Гнучкість	Навички рішення проблем	Оптимізм	Щастя		
			36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53		
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.089**	0,003	0,001	.123**	.128**	-0,052	.159**	0,056	.108**	0,052	.147**	0,039	.096**	-0,061	-0,006	.112**	.174**	.086**		
8	Прийнята ідентичність	Sig. (2-tailed)	0,006	0,928	0,969	0,000	0,000	0,109	0,000	0,085	0,001	0,109	0,000	0,225	0,003	0,059	0,850	0,001	0,000	0,008		
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	.247**	-0,317**	-0,296**	-0,237**	-0,310**	-0,426**	-0,302**	-0,441**	-0,274**	-0,215**	-0,245**	-0,299**	-0,236**	-0,138**	-0,284**	-0,223**	-0,257**	-0,305**		
9	Мораторій ідентичності	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-0,019	.098**	.074*	.155**	.170**	0,049	.188**	.154**	0,061	.088**	.123**	.143**	-0,007	-0,015	0,061	.141**	.211**	.191**		
10	Досягнута ідентичність	Sig. (2-tailed)	0,568	0,003	0,022	0,000	0,000	0,134	0,000	0,000	0,060	0,007	0,000	0,000	0,828	0,641	0,062	0,000	0,000	0,000		
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-0,283**	.405**	.372**	.447**	.502**	.488**	.476**	.670**	.370**	.349**	.377**	.444**	-0,239**	0,060	.380**	.422**	.561**	.540**		
11	Цілі в житті	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,065	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-0,302**	.433**	.386**	.456**	.512**	.448**	.450**	.592**	.422**	.355**	.444**	.473**	-0,247**	0,041	.420**	.389**	.571**	.616**		
12	Процес життя	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,204	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-0,338**	.428**	.415**	.493**	.534**	.462**	.469**	.616**	.417**	.376**	.436**	.483**	-0,302**	0,033	.403**	.414**	.591**	.632**		
13	Результативність життя	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,310	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-0,299**	.435**	.390**	.501**	.563**	.514**	.478**	.666**	.371**	.359**	.395**	.506**	-0,303**	0,036	.450**	.485**	.601**	.584**		
14	Локус контролю - Я	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,264	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	

			Самозвинувачення	Самоціквість (до Я)	Саморозуміння	Самоповага	Асертивність	Незалежність від інших	Емоційне саморозуміння	Самоактуалізація	Емпатія	Соціальна відповідальність	Міжособистісні стосунки	Толерантність до стресу	Контроль імпульсів	Тестування реальності	Гнучкість	Навички рішення проблем	Оптимізм	Щастя
			36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53
15	Локус контролю - життя	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.290**	.420**	.387**	.444**	.484**	.456**	.408**	.572**	.375**	.347**	.374**	.431**	-.271**	.069*	.385**	.393**	.523**	.577**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000	0,000	0,000	0,000
16	Показник свідомості життя	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.324**	.471**	.433**	.507**	.568**	.525**	.498**	.688**	.435**	.409**	.447**	.516**	-.299**	0,055	.450**	.473**	.623**	.646**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,092	0,000	0,000	0,000	0,000
17	Розуміння емоцій інших	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.0043	.267**	.150**	.201**	.278**	.253**	.288**	.235**	.364**	.261**	.247**	.246**	-.143**	0,014	.207**	.266**	.264**	.258**
		Sig. (2-tailed)	0,184	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,664	0,000	0,000	0,000	0,000
18	Управління емоціями інших	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.125**	.310**	.197**	.234**	.334**	.314**	.308**	.282**	.331**	.216**	.318**	.306**	-.126**	.070*	.247**	.244**	.271**	.314**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,030	0,000	0,000	0,000	0,000
19	Розуміння своїх емоцій	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.262**	.404**	.431**	.304**	.437**	.445**	.505**	.491**	.417**	.306**	.326**	.488**	-.343**	.092**	.379**	.415**	.381**	.424**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,000	0,000	0,000	0,000
20	Управління своїми емоціями	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.182**	.345**	.299**	.394**	.538**	.391**	.383**	.492**	.339**	.254**	.295**	.633**	-.415**	-.0011	.477**	.495**	.504**	.514**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,726	0,000	0,000	0,000	0,000
21	Контроль експресії	N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.128**	.116**	.182**	.193**	.240**	.195**	.100**	.202**	0,063	.092**	-.0019	.386**	-.488**	-.065*	.275**	.276**	.145**	.126**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,054	0,004	0,551	0,000	0,000	0,046	0,000	0,000	0,000	0,000

			Самозвинування	Самоцікавість (до Я)	Саморозуміння	Самоповага	Асертивність	Незалежність від інших	Емоційне саморозуміння	Самоактуалізація	Емпатія	Соціальна відповідальність	Міжособистісні стосунки	Толерантність до стресу	Контроль імпульсів	Тестування реальності	Гнучкість	Навички рішення проблем	Оптимізм	Щастя	
			36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	
22	Міжособистісний EI	Correlation Coefficient	-.127**	.409**	.256**	.321**	.481**	.408**	.440**	.414**	.512**	.343**	.389**	.429**	-.194**	0,045	.364**	.433**	.429**	.450**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,164	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
23	Внутрішній EI	Correlation Coefficient	-.257**	.392**	.399**	.366**	.512**	.450**	.449**	.515**	.376**	.287**	.269**	.633**	-.511**	0,027	.470**	.493**	.435**	.456**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,398	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
24	Розуміння емоцій	Correlation Coefficient	-.195**	.424**	.357**	.315**	.467**	.438**	.504**	.463**	.517**	.353**	.355**	.469**	-.301**	0,059	.378**	.440**	.421**	.444**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,067	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
25	Управління емоціями	Correlation Coefficient	-.204**	.393**	.320**	.391**	.551**	.443**	.388**	.487**	.385**	.286**	.311**	.635**	-.446**	0,019	.483**	.506**	.458**	.484**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,560	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
26	Загальний показник EI	Correlation Coefficient	-.219**	.440**	.367**	.375**	.546**	.475**	.485**	.515**	.487**	.342**	.354**	.590**	-.405**	0,040	.464**	.506**	.468**	.492**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,222	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
27	Інтегральне почуття	Correlation Coefficient	-.598**	.676**	.680**	.562**	.589**	.561**	.530**	.613**	.452**	.378**	.434**	.531**	-.387**	0,029	.500**	.481**	.565**	.609**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,377	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
28	Самоповага	Correlation Coefficient	-.474**	.518**	.729**	.497**	.590**	.578**	.475**	.623**	.404**	.363**	.391**	.565**	-.410**	0,038	.510**	.536**	.526**	.549**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,240	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
29	Аутосимпатія	Correlation Coefficient	-.812**	.514**	.530**	.469**	.429**	.390**	.451**	.431**	.301**	.235**	.325**	.385**	-.302**	0,031	.338**	.290**	.443**	.483**	

			Самозвинування	Самоцікавість (до Я)	Саморозуміння	Самоповага	Асертивність	Незалежність від інших	Емоційне саморозуміння	Самоактуалізація	Емпатія	Соціальна відповідальність	Міжособистісні стосунки	Толерантність до стресу	Контроль імпульсів	Тестування реальності	Гнучкість	Навички рішення проблем	Оптимізм	Щастя	
			36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,341	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.340**	.645**	.363**	.309**	.348**	.367**	.310**	.384**	.379**	.362**	.303**	.324**	-.318**	0,024	.316**	.333**	.341**	.376**	
30	Очікуване ставлення від інших	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,456	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.189**	.698**	.288**	.342**	.361**	.318**	.359**	.341**	.369**	.303**	.328**	.312**	-.215**	.068*	.253**	.319**	.417**	.399**	
31	Самоцікавість	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,036	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.303**	.430**	.447**	.468**	.539**	.493**	.435**	.531**	.334**	.285**	.366**	.485**	-.279**	0,004	.431**	.458**	.509**	.494**	
32	Самовпевненість	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,907	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.043	.389**	.201**	.174**	.255**	.247**	.165**	.256**	.326**	.301**	.281**	.219**	-.191**	0,042	.185**	.249**	.265**	.283**	
33	Відношення інших	Sig. (2-tailed)	0,186	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,193	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.380**	.538**	.458**	.447**	.456**	.404**	.475**	.433**	.366**	.287**	.328**	.405**	-.257**	.117**	.346**	.337**	.468**	.498**	
34	Самоприйняття	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	-.271**	.327**	.323**	.191**	.257**	.289**	.225**	.285**	.243**	.248**	.186**	.243**	-.229**	0,043	.218**	.252**	.252**	.254**	
35	Самокерування	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,181	0,000	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
		Correlation Coefficient	1,000	-.333**	-.451**	-.314**	-.264**	-.300**	-.264**	-.320**	-.151**	-.120**	-.161**	-.251**	.284**	0,010	-.255**	-.144**	-.239**	-.286**	
36	Самозвинування	Sig. (2-tailed)		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,757	0,000	0,000	0,000	0,000	

			Самозвинування	Самоцікавість (до Я)	Саморозуміння	Самоповага	Асертивність	Незалежність від інших	Емоційне саморозуміння	Самоактуалізація	Емпатія	Соціальна відповідальність	Міжособистісні стосунки	Толерантність до стресу	Контроль імпульсів	Тестування реальності	Гнучкість	Навички рішення проблем	Оптимізм	Щастя	
			36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	
44	Емпатія	Correlation Coefficient	-.151**	.477**	.341**	.355**	.420**	.339**	.516**	.458**	1,000	.605**	.601**	.364**	-.238**	.079*	.377**	.372**	.531**	.557**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,014	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
45	Соціальна відповідальність	Correlation Coefficient	-.120**	.369**	.285**	.348**	.311**	.294**	.388**	.410**	.605**	1,000	.445**	.311**	-.343**	-.027	.319**	.401**	.486**	.508**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,407	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
46	Міжособистісні стосунки	Correlation Coefficient	-.161**	.389**	.337**	.433**	.530**	.332**	.537**	.424**	.601**	.445**	1,000	.378**	-.171**	0,032	.332**	.386**	.517**	.592**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,327	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
47	Толерантність до стресу	Correlation Coefficient	-.251**	.367**	.410**	.504**	.706**	.570**	.439**	.600**	.364**	.311**	.378**	1,000	-.489**	.069*	.610**	.635**	.596**	.585**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,034	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
48	Контроль імпульсів	Correlation Coefficient	.284**	-.271**	-.352**	-.296**	-.285**	-.306**	-.262**	-.331**	-.238**	-.343**	-.171**	-.489**	1,000	.100**	-.422**	-.349**	-.278**	-.320**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
49	Тестування реальності	Correlation Coefficient	0,010	.098**	0,012	-.094**	.066*	.104**	.077*	.129**	.079*	-.027	0,032	.069*	.100**	1,000	0,043	0,003	0,042	.075*	
		Sig. (2-tailed)	0,757	0,002	0,714	0,004	0,041	0,001	0,018	0,000	0,014	0,407	0,327	0,034	0,002		0,180	0,933	0,200	0,021	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
50	Гнучкість	Correlation Coefficient	-.255**	.358**	.364**	.404**	.542**	.463**	.381**	.544**	.377**	.319**	.332**	.610**	-.422**	0,043	1,000	.481**	.476**	.518**	
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,180		0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
51	Навички рішення проблем	Correlation Coefficient	-.144**	.332**	.356**	.465**	.633**	.573**	.444**	.580**	.372**	.401**	.386**	.635**	-.349**	0,003	.481**	1,000	.572**	.523**	

			Самозвинувачення	Самоцікавість (до Я)	Саморозуміння	Самоповага	Асертивність	Незалежність від інших	Емоційне саморозуміння	Самоактуалізація	Емпатія	Соціальна відповідальність	Міжособистісні стосунки	Толерантність до стресу	Контроль імпульсів	Тестування реальності	Гнучкість	Навички рішення проблем	Оптимізм	Щастя
			36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,933	0,000		0,000	0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
52	Оптимізм	Correlation Coefficient	-.239**	.460**	.356**	.576**	.626**	.464**	.536**	.634**	.531**	.486**	.517**	.596**	-.278**	0,042	.476**	.572**	1,000	.722**
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,200	0,000	0,000		0,000
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951
53	Щастя	Correlation Coefficient	-.286**	.508**	.447**	.603**	.663**	.476**	.583**	.656**	.557**	.508**	.592**	.585**	-.320**	.075*	.518**	.523**	.722**	1,000
		Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,021	0,000	0,000	0,000	
		N	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951	951

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І.І.Мечникова

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

65100, м.Одеса, вул.Двориська,2

тел.: (048) 776-03-03

№ 60 від 09.10.2023 р. На № _____ від _____

Д О В І Д К А
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження Жиліна Михайла Володимировича на тему «Трансформація емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія

Упродовж 2022-2023 року аспірантом кафедри практичної та клінічної психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова Жиліним М. В. здійснювалося впровадження результатів дисертаційного дослідження в процесі викладання дисциплін "Соціальна психологія", «Емоційне та професійне вигорання» і "Індивідуальний розвиток та детермінанти психічного здоров'я особистості".

За отриманими результатами дослідницької роботи з наукової теми кафедри «Соціально-психологічна адаптація та психологічний супровід осіб, зайнятих особливими видами діяльності» номер державної реєстрації 0118U001788) Жиліним М. В. розроблено спеціальний курс "Психосоціальні чинники кризи ідентичності", що пропонується студентам бакалавра як компонент обраних дисциплін.

Включення матеріалів дисертаційного дослідження в контекст вищезгаданих дисциплін сприятиме придбанню студентами таких компетентностей, як здатність аналізувати власну діяльність та застосовувати методи когнітивної та емоційної регуляції власної діяльності, фізичного та психічного стану, здатність визначати й пояснювати психологічні механізми формування, функціонування та розвитку психічних явищ, процесів.

Результати апробації розробленої Жиліним М. В. у дисертаційній роботі програми дослідження трансформації емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності засвідчили доцільність та перспективність її використання в професійній підготовці психологів.

Декан ФПСР

Лариса ДУНАСВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Рєпіна, 12 м. Ізмаїл,
Ізмаїльський район, Одеська область, 68610
Тел./факс: +38 (04841) 6-30-01, +38 (094) 95-65-001
E-mail: idgu@ukr.net
Веб-сайт: <http://www.idgu.edu.ua/>

Банк ДКСУ м. Київ
МФО 820172
Р/р UA728201720343151001200012580
Код ЄДРПО 02125467

№ 1-41550
17.11.2023

М. Ізмаїл

Д О В І Д К А
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження Жиліна Михайла Володимировича на тему: «Трансформація емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія.

Теоретичні та емпіричні результати дисертаційного дослідження Жиліна Михайла Володимировича з проблеми формування та розвитку емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності, впроваджено у навчально-виховний процес Ізмаїльського державного гуманітарного університету (на кафедрі загальної та практичної психології) впродовж 2021 - 2023 н.р.

Отримані результати дисертаційного дослідження та рекомендації щодо покращення особистісних ресурсів соціально-психологічної трансформації емоційного інтелекту особистості в умовах кризи ідентичності, формування психологічного благополуччя та здорової поведінки, організації діяльності викладачів з урахуванням динаміки стресового навантаження були схвалені на засіданні кафедри «Загальної та практичної психології» від 11.09.2023р., протоколом №2 та використані при розробці дисциплін «Професійна самосвідомість», «Психологія проектної діяльності», «Психологія праці та ергономіки», впроваджені у процес підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з дисциплін кафедри.

Ректор

Ярослав КІЧУК

**ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ МОРСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ**

№ 38

19.09.2023 р.

м. Одеса

**Д О В І Д К А
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ**

**результатів дисертаційного дослідження Жиліна Михайла
Володимировича на тему: «Трансформація емоційного інтелекту як
життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності» на здобуття
наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія.**

Теоретичні та емпіричні результати дисертаційного дослідження Жиліна Михайла Володимировича з проблеми формування та розвитку емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності, впроваджено у навчально-виховний процес Одеського національного морського університету (на кафедрі практичної психології) впродовж 2021 - 2023 н.р.

Отримані результати дисертаційного дослідження дозволяють розглядати запропоновану автором психологічну програму активізації потенціалу емоційного інтелекту в період кризи ідентичності як умову поліпшення успішності навчання студентів у вищому навчальному закладі і підтримки психологічного здоров'я всіх учасників педагогічного процесу.

Результати дослідницької роботи Жиліна М.В. були схвалені на засіданні кафедри «Практична психологія» від 19.09.2023р., протоколом №3 та використані при розробці дисциплін «Психологія емоційного інтелекту», «Психотехнології розвитку інтелекту», «Онови психології розвитку світогляду», впроваджені у процес підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з дисциплін кафедри.

В.о. директора Навчально-наукового
морського гуманітарного інституту
Одеського національного
морського університету
д.іст.н., проф.

Микола МИХАЙЛУЦА

ПСИХОЛОГІЧНА СТУДІЯ

Ольги Самари

ФОП Самара О.Є.

Психологічна студія «Совунья»

вул. Люстдорфська дорога, 100 - б,

м. Одеса, Україна, 65088

тел. +380958445909, email: drsovunya@gmail.com

25.09.2023 №189

**Д О В І Д К А
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ**

результатів дисертаційного дослідження

**Жиліна Михайла Володимировича на тему: «Трансформація
емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи
ідентичності» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 053 – Психологія**

Наукові та науково-практичні результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри клінічної та практичної психології ОНУ ім. І.І. Мечникова Жиліна М.В. з проблеми формування та розвитку емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності, впроваджені у 2023 році у практичну діяльність психологів психологічного центру «Совунья».

Сформульовані в науковій дослідницькій роботі висновки та пропозиції щодо корекційно-психотерапевтичної програми актуалізації та підтримки психологічних ресурсів індивіда в період кризи ідентичності використовуються в роботі психологів центру.

Результати апробації розробленої М.В. Жиліним програми психологічної корекції та підтримки індивіда в період кризи ідентичності з урахуванням впливу емоційного інтелекту засвідчили доцільність та перспективність її використання в процесі збереження психологічного здоров'я населення України.

к.психол.н., доцент кафедри психології
НУ «Одеська юридична академія»
клінічний психолог, психотерапевт
Директор Психологічної студії

Самара О.Є.

№ 188/1 від «04» вересня 2023 р.

Д О В І Д К А
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження

Жиліна Михайла Володимировича на тему:

«Трансформація емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія

Упродовж періоду 2022-2023 років аспірантом кафедри клінічної та практичної психології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова Жиліним М.В. здійснювалося впровадження результатів дисертаційного дослідження в Національній асоціації гештальт терапевтів України в процесі втілення психологічної корекційної програми.

За отриманими результатами дослідницької роботи виявлено які аспекти емоційного інтелекту можуть виступати життєвим ресурсом особистості в умовах кризи ідентичності та розроблено програму психологічної корекції та підтримки індивіда в період кризи ідентичності з урахуванням впливу емоційного інтелекту, що сприяла ефективній професійній діяльності членів асоціації в процесі застосування.

Результати апробації, розробленої М.В. Жиліним у дисертаційній роботі програми дослідження трансформації емоційного інтелекту як життєвого ресурсу особистості в умовах кризи ідентичності, засвідчили доцільність та

перспективність її використання в процесі психологічної корекції та підтримки індивіда в період кризи ідентичності.

Президент ГО «НАГТУ»

Повереннова А. Г.